

**MİLLİ AZLIQLARIN HÜQUQLARI
HAQQINDA BEYNƏLXALQ
AKTLAR TOPLUSU**

(Sənədlərdən çıxarışlar)

*Bakı
Nurlan - 2005*

Redaktoru:
Kamran Ramazanlı

Çevirəni:
Elman Mustafaoğlu

Milli azlıqların hüquqları haqqında beynəlxalq aktlar toplusu.
(*Sənədlərdən çıxarışlar*). Bakı, Nurlan, 2005, 130 səh.

47(02000000)
N – 098 – 2005 **Qrifli nəşr**

© «Nurlan», 2005

Dünya miqyasında demokratik proseslərin qarşısının alınmaz xarakter qazandığı bir vaxtda dövlətlər, xalqlar, millətlər arası əlaqələrin, o cümlədən konkret bir dövlət daxilində müxtəlif etnosların, milli azlıqların qarşılıqlı münasibətlərinin vahid beynəlxalq normativlərlə tənzimlənməsi daha geniş vüsət alır. Dünya dövlətlərinin əksəriyyəti ilə razılaşdırılmış və onlar tərəfindən qəbul olunmuş sənədlərdə ümumiyyətlə insan, xüsusən də milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunmasına daha çox diqqət yetirilir. Bir sıra hallarda etnik, milli, dini qarşıdurmalar tərəflərdən birinin- etnik-milli çoxluğun beynəlxalq sənədlərdə təsbitini tapmış normativləri bilərəklə və öz mənafeləri naminə pozmaqdan və milli azlıqların həmin sənədlərdə gerçəkləşməsinə təminat verilən hüquq və azadlıqlarını bilməmələrindən yaranır.

Gürcüstanda yaşayan soydaşlarımızın maraq və mənafeələrini nəzərə alan "Sabah" Gənclər Birliyi etnik-milli və ya dini zəmində hazırda mövcud qarşıdurmaları və yarana biləcək mümkün münasibətləri zərərsizləşdirmək, ən azı sivil hüquqi zəmində həllinə cəhd göstərməklə minimuma endirmək məqsədə ilə Siza, hörmətli oxucular, təqdim olunan sənədlər toplusunun tərcüməsinə və nəşrinə təşəbbüs göstərdi. Biz ümid edirik ki, hüquqlarına dəridən bələd olduğdan sonra soydaşlarımız problemlərinin mitinqlərlə, nümayişlərlə deyil, ilk növbədə beynəlxalq qanunlar və normativlər əsasında, bu qanun və normativlərin işləməsinə, gerçəkləşməsinə ikili standartlara yol verməyərək nəzarət edən instansiyalarda həllinə çalışacaqlar.

Sənədlər toplusu Gürcüstanda rus dilində nəşr edilmiş toplusunun (Tbilisi, 2003) tərcüməsidir. Rus dilindəki mətnlərdə özünü göstərən bir sıra qüsurlar tərcümənin ümumi səviyyəsi haqqında müəyyən təəvvür oyadır. Bununla belə, milli azlıqlarla bağlı əsas normativ hüquqi aktlar, sənədlər və həmin aktlardakı, sənədlərdəki ən vacib maddələr, bəndlər və s. əksini tapdıq. eyni zamanda Gürcüstanın da etnik-milli mənafeələrimiz və maraqlarımızla əlaqəli bir sıra sənədlər toplandığı üçün məhz bu topluya müraciət etdik.

Nəşrinə nail olduğumuz toplusu bu sahədə ilk təşəbbüslərdən biridir. Hətta istəməsək belə, topluda həm tərcümə, həm də redaktə baxımından qüsurların, xətalərin, qeyri-dəqiq terminlərin olmadığını istisna etmirik. Bununla bağlı xeyirxah təkliflərini, qeydlərini verəcək bütün insanlara əvvəlcədən minnətdarlığımızı bildiririk. Xeyirxah sözünü ona görə işlətdik ki, faydalı, zəruri saydığımız bu toplusu qrant hesabına, dövlət vəsaitinə hazırlanmayıb, məhz xeyirxah insanların köməkliyi ilə xeyirxah bir məqsədlə, respublikamızdan kənarda, o cümlədən Borçalıda yaşayan soydaşlarımıza siyasi-hüquqi yardım məqsədi ilə nəşr edilibdi. Toplunun işıq üzünə görməsinə əməyi keçən bütün insanlar, xüsusən el-oba vurgunu Sakit Allahverdiyevə təşəkkürümüzü bildiririk

AVROPA ŞURASININ NİZAMNAMƏSİ

London, 05.05.1949

Belçika Krallığı, Danimarka Krallığı, Fransa Respublikası, İrlandiya Respublikası, İtaliya Respublikası, Lyuksemburq Böyük Hersoqluğu, Niderlandiya Krallığı, Norveç Krallığı, İsveç Krallığı, Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı hökumətləri,

Ədalətə və beynəlxalq əməkdaşlığa əsaslanan sülhün möhkəmləndirilməsinin insan cəmiyyətinin və sivilizasiyanın saxlanılması üçün həyatı zərurətinə uyğun gəldiyinə inanaraq,

xalqlarının ümumi sərvəti, istənilən həqiqi demokratiyanın əsasını təşkil edən şəxsiyyət azadlığı, siyasi azadlıq və hüququn aliliyi prinsiplərinin əsl qaynağı olan mənəvi və əxlaqi dəyərlərə öz bağlıqlarını yenidən təsdiq edərək,

bu idealları qoruyub saxlamaq üçün və sosial və iqtisadi tərəqqinin mənafeyi baxımından bu görüşlərə şərik olan bütün Avropa ölkələrinin daha sıx birliyinə tələbatın olduğuna əmin olaraq,

öz xalqlarının aydın ifadə olunmuş niyyətlərinə cavab olaraq, Avropa dövlətlərini daha sıx birliyə yaxınlaşdırma biləcəklərini təşkilatın təxirə salınmadan yaradılmasını vacib hesab edərək,

bunun əsasında, hökumət nümayəndələri Komitəsindən və Məsləhətçi Məclisdən ibarət olan Avropa Şurasını təsis etməyi qərara aldılar və bu məqsədlə hazırkı Nizamnaməni qəbul etdilər.

I FƏSİL - AVROPA ŞURASININ MƏQSƏDİ

1-ci Maddə

a. Avropa Şurasının məqsədi ümumi sərvətləri olan idealların və prinsiplərin qorunması və həyata keçirilməsi naminə Üzvləri arasında böyük birliyə nail olmaq, onların iqtisadi və sosial tərəqqisinə kömək etməkdir.

Avropa Şurası orqanlarının söyləri nəticəsində ümumi maraq doğuran məsələləri müzakirə etməklə, sazişlər bağlamaqla və iqtisadi, sosial, mədəni, elmi, hüquqi və inzibati sahələrdə birlikdə hərəkət etməklə, həmçinin insan hüquqlarını və əsas azadlıqları müdafiə etmək və sonra da həyata keçirmək yolu ilə bu məqsədə nail olunacaqdır.

c. Üzv dövlətlərin Avropa Şurasının işində iştirakı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının və daxil olduqları digər beynəlxalq təşkilat və birliklərin fəaliyyətinə verdikləri tövhəyə mənfi təsir göstərməməlidir.

d. Milli müdafiə ilə bağlı məsələlər Avropa Şurasının səlahiyyətlərinə daxil deyildir.

AVROPA SOSIAL XARTIYASI

18 oktyabr 1961-ci il

Avropa Şurası tərəfindən Turində qəbul edilmişdir.

26 fevral 1965-ci il tarixdə qüvvəyə minmişdir.

1 yanvar 1989-cu il tarixli vəziyyətə görə 15 iştirakçı.

sosial hüquqların həyata keçirilməsi, irqi, dərindən rəngi, cinsi əlamətlərə, dini, siyasi görüşlərə, milli mənsubiyyətə, yaxud da sosial mənsəyə görə heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermədən təmin edilməli olduğunu hesab edərək,

müvafiq idarələrin və fəaliyyətin köməkliyi ilə həm şəhər, həm də kənd əhalisinin həyat səviyyəsini yüksəltmək və sosial rifahını təmin etmək üçün birlikdə hər cür səy göstərmək qərarına gələrək.

BÖLGƏ DİLLƏRİ VƏ AZLIQLARIN DİLLƏRİ HAQQINDA AVROPA XARTİYASI

Strasburq, 5. XI. 1992

PEREAMBULA

Bu Xartiyanı imzalayan dövlətlər - Avropa Şurasının üzvləri

Avropa Şurasının əsas məqsədinin üzv dövlətlər arasında, xüsusən, onların ümumi sərvəti olan idealların və prinsiplərin qorunması və inkişafı naminə daha sıx birliyin yaradılması olduğunu nəzərə alaraq;

bölgə və azlıqların zaman keçdikcə itə biləcək dillərinin qorunmasının Avropa mədəni ənənəsinin və mədəni sərvətinin mühafizəsinə və inkişafına kömək etdiyini nəzərə alaraq;

şəxsi və ictimai həyatda bölgə və azlıqların dillərini işlətmək hüququnun mülki və siyasi hüquqlar haqqında BMT-nin Beynəlxalq paktındakı prinsiplərə, insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Şurası Konvensiyasının ruhuna uyğun ayrılmaz hüquq olduğunu nəzərə alaraq;

ATƏM çərçivəsində görülmüş işləri, xüsusilə, 1975-ci il Helsinki Müşavirəsinin Yekun Aktını və 1990-cı il Kopenhagen görüşünün sənədini nəzərə alaraq;

çoxdilliliyin və mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı təsirin əhəmiyyətini qeyd edərək, həmçinin bölgə və azlıqların dillərinin qorunması və inkişaf etdirilməsinin rəsmi dillərin və onları öyrənmə zərurətinin zərərinə həyata keçirilməməli olduğunu nəzərə alaraq;

Avropanın müxtəlif ölkələrində və bölgələrində bölgə dillərinin qorunması və inkişaf etdirilməsinin milli suverenlik və ərazi bütövlüyü çərçivəsində demokratiya və mədəniyyət müxtəlifliyi prinsiplərinə əsaslanan yeni Avropa quruculuğuna mühüm töhfə olduğunu dərk edərək;

Avropa ölkələrində hər bir rayona xas olan səciyyəvi xüsusiyyətləri və tarixi ənənələri nəzərə alaraq,

aşağıdakılar haqqında razılığa gəlmişlər:

I HISSƏ. ÜMUMİ MÜDDƏALAR

1-ci Maddə - Təriflər

Bu Xartiyanın kontekstində:

a) "bölgə dilləri, yaxud azlıqların dilləri" termini aşağıdakı dillərə münasibətdə işlədilir:

dövlətin əsas əhalisindən sayca az qrup təşkil edən vətəndaşları tərəfindən həmin dövlətin ərazisində ənənəvi olaraq işlədilir və bu dövlətin rəsmi dilindən (dillərindən) fərqlənir; bu termin əsas dilin (dillərin) dialektlərinə və mühacirlərin dilinə aid edilmir;

b) "bölgə dilinin, yaxud azlıqlar dilinin işləndiyi ərazi" termini altında elə coğrafi məkan başa düşülür ki, həmin dil bu Xartiyada dilin qorunması və inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulan müxtəlif tədbirlərin görülməsinə haqq qazandıracaq sayda şəxslərin ünsiyyət vasitəsinə çevrilsin;

c) "ərazisi olmayan dillər" terminiylə dövlətin vətəndaşları tərəfindən işlədilən və əhalinin qalan hissəsinin işlədiyi dildən (dillərdən) fərqli olan dillər başa

düşülür, ancaq bu dillər ənənəvi olaraq dövlətin ərazisində işlənsə də bu ərazidə konkret bir coğrafi məkana bilavasitə bağlana bilməz.

2-ci Maddə - Öhdəliklər

1. Tərəflərin hər biri II hissənin müddəalarını 1-ci Maddənin təriflərinə uyğun olan, ərazisindəki bütün bölgə, yaxud azlıqların dillərinə tətbiq etməyi öhdəsinə götürür.

2. 3-cü Maddəyə uyğun olaraq, təsdiq, qəbul, yaxud bəyənilmə anında göstərilən hər hansı bir dil barəsində Tərəflərin hər biri bu Xartiyanın III hissəsindən azı otuz beş paragraf, yaxud abzas, o cümlədən, 8-ci və 12-ci Maddələrin hər birindən azı üç 9-cu, 10-cu, 11-ci və 13-cü maddələrin isə hər birindən bir paragraf yaxud abzas tətbiq etməyi öhdəsinə götürür.

3-cü Maddə - Gerçəkləşdirmə üsulları

1. Razılığa gəlmiş dövlətlərdən hər biri 2-ci maddənin 2-ci paragrafına uyğun olaraq seçilmiş müddəaların tətbiq edilməyi hər bir bölgə, yaxud azlığın dilini və ya onun bütün ərazisinə daha az yayılmış hər bir dili, yaxud onun rəsmi dilinin hissəsini Xartiyanın təsdiqi, qəbulu, yaxud bəyənilməsi haqqında sənəddə göstərməlidir.

2. Bundan sonra Tərəflərin hər biri Xartiyanın təsdiqnaməsində, yaxud qəbulu və ya bəyənilməsi haqqında sənəddə göstərilməyən istənilən digər paragrafını müddəalarından irəli gələn öhdəlikləri qəbul etdiyini və ya bu maddənin 1-ci paragrafına hər hansı digər bölgə dilinə, yaxud azlığın dilinə və ya onun bütün ərazisinə daha az yayılmış dila, yaxud onun rəsmi dilinin hissəsinə tətbiq edəcəyini istənilən vaxt Baş Katibə xəbər verə bilər.

3. Əvvəlki paragrafda nəzərdə tutulan öhdəliklər təsdiqin, qəbulun, yaxud bəyənilmənin tərkib hissəsi sayılacaq və bildiriş anından eyni hüquqi nəticələrə malik olacaqdır.

4-cü Maddə - Mövcud müdafiə mexanizmləri

1. Bu Xartiyanın heç bir müddəası insan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası tərəfindən təminat verilən hüquqların məhdudlaşdırılması, yaxud istisna edilməsi (ondan geri çəkilmə) kimi yozula bilməz.

2. Bu Xartiyanın müddəaları artıq Tərəflərin birində qüvvədə olan, yaxud müvafiq ikitərəfli və ya çoxtərəfli beynəlxalq sazişlərdə nəzərdə tutulan və bölgə dillərinin, yaxud azlıqlarının dilinin statusunu və ya azlığa mənsub olan şəxslərin hüquqi statusunu qaydaya salan daha əlverişli müddəalara zərər yetirmir.

5-ci Maddə - Mövcud öhdəliklər

Bu Xartiyanın heç bir müddəası Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin məqsədlərinə, yaxud dövlətlərin suverenlik və ərazi bütövlüyü prinsipləri də daxil olmaqla, beynəlxalq hüquq üzrə digər öhdəliklərə zidd fəaliyyətlə məşğul olmaq və hər hansı bir hərəkəti etmək hüququnu nəzərdə tutduğu kimi yozula bilməz.

6-cı Maddə - Məlumat

Tərəflər bu Xartiyada təsdiq edilən hüquq və vəzifələr haqqında müvafiq orqanların, təşkilatların və şəxslərin məlumat almasını nəzarətdə saxlamağı öhdələrinə götürürlər.

II HİSSƏ. 2-Cİ MADDƏNİN 1-Cİ PARAQRAFINA UYGUN MƏQSƏDLƏR VƏ PRİNSİPLƏR

7-ci Maddə - Məqsədlər və Prinsiplər

1. Ərazilərində işlədilən bölgə, yaxud azlıqların dillərinə münasibətdə və hər bir dilin statusuna müvafiq olaraq Tərəflər öz siyasətini, qanunvericiliyini və öz əməli fəaliyyətini aşağıdakı məqsəd və prinsiplərə uyğun olaraq qurmalıdırlar:

a) bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin mədəni sərvətin ifadə vasitəsi olduğunun etiraf edilməsi;

b) mövcud, yaxud gələcəkdə ola biləcək inzibati bölgünün bölgə və ya azlıqların dilinin inkişafına maneələr yaratmamasına diqqət yetirməklə, hər bir bölgə və ya azlıqların dilinin coğrafi məkanına riayət edilməsi;

c) bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin qorunub saxlanması məqsədilə bu dillərin inkişaf etdirilməsi üçün qəti əməllərin zəruriliyi;

d) ictimai və şəxsi həyatda bölgə dillərinin və ya azlıqların dillərinin şifahi və ya yazılı şəkildə işlədilməsinə yardım və/yaxud bu işlədilməyə təşviq etmə;

e) bu Xartiyanın tətbiq dairəsinə daxil olan sahələrdə bölgə, yaxud azlıqların dilini işlədən qruplar, həmin dövlətin eyni dildə, yaxud yaxın dildə danışan digər qrupları arasında əlaqələrin dəstəklənməsi və inkişaf etdirilməsi, eləcə də dövlət daxilində başqa dilləri işlədən digər qruplar ilə mədəni əlaqələrin qurulması;

f) bütün təhsil mərhələlərində bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin tədrisinin və öyrənilməsinin müvafiq forma və vasitələrinin verilməsi;

g) bölgə, yaxud azlıqların dilinin işləndiyi yerdə yaşayan, ancaq bu dildə danışmayanlara, onu öyrənmək istədikləri halda onlara vasitələrin ayrılması;

h) universitetlərdə və ya anoloji təhsil müəssisələrində bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin öyrənilməsi və araşdırılmasının inkişafına yardım göstərilməsi;

i) iki və ya daha çox dövlətdə eyni, yaxud yaxın formada işlənən bölgə dilləri, yaxud azlıqların dilləri üzrə bu Xartiyanın tətbiq dairəsinə daxil olan sahələrdə millətlərarası mübadilənin müvafiq formalarının inkişaf etdirilməsi;

2. Tərəflər, bölgə dilinin, yaxud azlıqların dilinin işlədilməsiylə bağlı özünü doğrultmayan fərqlərin, istisnaların, məhdudlaşdırmaların və ya üstün tutulmanın dilin qorunub saxlanılmasının və ya inkişaf etdirilməsinin təşviqinə qarşı, yaxud şübhə altına qoyulmasına yönəlikli istənilən formalarını aradan qaldırmayıbsa, aradan qaldıracaqqlarını öhdələrinə götürürlər. Bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində danışanlar ilə əhalinin qalan hissəsi arasında böyük bərabərliyə nail olmaq üçün və ya bölgə, yaxud azlıqların dillərində danışanların xüsusi statusu nəzərə alınmaqla bu dillərin xeyrinə xüsusi tədbirlərin görülməsi daha geniş yayılmış dillərin daşıyıcılarına qarşı ayrı-seçkilik hərəkəti sayılır.

3. Tərəflər, xüsusilə bölgə dilləri, yaxud azlıqların dilləri barəsində hörmət, anlaşma və dözümlülüyü dövlətin təhsil və peşə hazırlığının məqsədlərindən biri kimi qəbul edərək, ölkənin bütün dil qrupları arasında böyük qarşılıqlı anlaşmaya müvafiq tədbirlərin köməylə yardım etməyi, eləcə də bu məqsəd üçün kütləvi kommunikasiya vasitələrinin inkişafını təşviq etməyi öhdələrinə götürürlər.

4. Bölgə dilləri, yaxud azlıqların dilləri sahəsində öz siyasətlərini müəyyən-ləşdirərkən Tərəflər bu dilləri işlədən qrupların ehtiyac və istəklərini nəzərə almağı öhdələrinə götürürlər. Lazım gələrsə Tərəflərin bölgə dillərinə, yaxud azlıqların dillərinə aid bütün məsələlər üzrə hakimiyyət orqanlarına məsləhətlər

və ya bilən orqanlar yaratması əlverişlidir.

5. Tərəflər bu maddənin 1 və 4-cü paraqraflarında ifadə edilən prinsipləri ərazisi olmayan dillərə mutatis mutandis (lazımı dəyişikliklər irəli sürərək) tətbiq etməyi öhdələrinə götürürlər. Ancaq bu dillərin konkret hallarında bu Xartiyani həyata keçirmək məqsədilə görülməli tədbirlərin xarakter və miqyası belə dillərdə danışan qrupların ehtiyac və istəkləri nəzərə alınmaqla, onların ənənələri və səciyyəvi xüsusiyyətləri gözənilməklə çevik şəkildə müəyyən edilməlidir.

III HİSSƏ. BÖLGƏ DİLLƏRİNİN, YAXUD AZLIQLARIN DİLLƏRİNİN İCTİMAİ HƏYATDA İŞLƏDİLMƏSİNƏ DAİR, 2-Cİ MADDƏNİN 2-Cİ PARAQRAFI ÜZRƏ ÖHDƏLİKLƏRƏ UYGUN OLARAQ GÖRÜLƏN TƏDBİRLƏR

8-ci Maddə - Təhsil

1. Təhsil sahəsində Tərəflər bu dillərin hər birinin statusunu nəzərə almaqla, eləcə də dövlətin rəsmi dilinin (dillərinin) tədrisinə ziyan vurmadan, bölgə dillərinin işləndiyi ərazilər barəsində aşağıdakı öhdəlikləri götürürlər:

a) i müvafiq bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində məktəbəqədər tərbi-yənin mümkünlüyünü nəzərdə tutmaq; yaxud

ii məktəbəqədər tərbiyənin xeyli hissəsinin müvafiq bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində həyata keçirmənin mümkünlüyünü nəzərdə tutmaq; yaxud

iii bu maddənin i və ii yarım-bəndlərində nəzərdə tutulan tədbirlərin hər hansı birini ən azı ailəsi istəyən və sayları kifayət qədər olacaq uşaqlara tətbiq etmək; yaxud

iv dövlət hakimiyyəti orqanlarının məktəbəqədər təhsil sistemində bilavasitə təsiri yoxdursa, bu Maddənin i-iii bəndlərində nəzərdə tutulan tədbirlərin tətbiqinə kömək etmək və yaxud təşviq etmək; yaxud

b) i ibtidai təhsilin müvafiq bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində mümkünlüyünü nəzərdə tutmaq; yaxud

ii ibtidai təhsilin xeyli hissəsinin müvafiq bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində həyata keçirilməsinin mümkünlüyünü nəzərdə tutmaq; yaxud

iii ibtidai təhsil çərçivəsində müvafiq bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin öyrənilməsinin tədris proqramının tərkib hissəsi kimi cədvəldə daxil edilməsini təmin etmək; yaxud

iv i-iii bəndlərində nəzərdə tutulan tədbirlərin hər hansı birini ən azı ailəsinin istəyinə uyğun olaraq və sayları kifayət qədər olacaq şagirdlərə tətbiq etmək;

c) i orta təhsilin müvafiq bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində mümkünlüyünü nəzərdə tutmaq; yaxud

ii orta təhsilin xeyli hissəsinin müvafiq bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində həyata keçirilməsinin mümkünlüyünü nəzərdə tutmaq; yaxud

iii orta təhsil çərçivəsində bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin tədrisini tədris proqramının tərkib hissəsi kimi nəzərdə tutmaq; yaxud

iv i-iii bəndlərində nəzərdə tutulan tədbirlərin hər hansı birini ən azı bunları istəyən, yaxud zəruri halda bunları ailəsi arzulayan və sayları kifayət qədər olacaq şagirdlərə tətbiq etmək;

d) i texniki və peşə təhsilinin müvafiq bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində mümkünlüyünü nəzərdə tutmaq; yaxud

ii texniki və peşə təhsilinin xeyli hissəsinin müvafiq bölgə dillərində, yaxud

azlıqların dillərində həyata keçirmənin mümkünlüyünü nəzərdə tutmaq; yaxud
iii texniki və peşə təhsili çərçivəsində müvafiq bölgə dillərinin, yaxud
azlıqların dillərinin tədrisini tədris proqramının tərkib hissəsi kimi nəzərdə
tutmaq; yaxud

iv bu Maddənin i-iii bəndlərində nəzərdə tutulan tədbirlərdən hər hansı
birini, ən azı, bunları istəyən, yaxud zəruri halda bunları ailəsi arzulayan və
sayları kifayət qədər olacaq şagirdlərə tətbiq etmək;

e) i universitet təhsilini və ali təhsilin digər formalarının bölgə dillərində,
yaxud azlıqların dillərində tədrisinin mümkünlüyünü nəzərdə tutmaq; yaxud

ii bu dillərin öyrənilməsinə universitet, yaxud başqa ali təhsilin fənlərindən
biri kimi nəzərdə tutmaq; yaxud

iii ali təhsil müəssisələrinə münasibətdə dövlət statusuna görə i və ii bəndləri
tətbiq olunma bilmədikdə universitet təhsilinin, yaxud başqa ali təhsilin bölgə
dillərində, yaxud azlıqların dillərində aparılmasına kömək etmək və / yaxud
icazə vermək və ya bu dillərin universitetlərdə, digər ali təhsil müəssisələrində
öyrənilməsinə vəsait ayırmaq;

f) i tədrisi başlıca olaraq və ya tamamilə bölgə dillərində, yaxud azlıqların
dillərində aparılan yaşlı kurslarının və ya fasiləsiz təhsilin təşkilinə dair tədbirlər
görmək, yaxud

ii yaşlıların öyrənməsi üçün və fasiləsiz təhsil çərçivəsində bu dilləri ayrıca
fənn kimi təklif etmək; yaxud

iii dövlət hakimiyyət orqanları yaşlılar üçün təhsil sahəsinə bilavasitə təsir
hüququna malik olmadıqda yaşlılar üçün təhsil və fasiləsiz təhsil çərçivəsində bu
dillərin tədrisinə kömək və / yaxud təşviq etmək;

q) müvafiq bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində ifadə edilən tarix və
mədəniyyətin tədrisini təmin etmək sahəsində tədbirlər görmək;

h) Tərəfin razılığı olduğu halda a-dan q-yə qədər paragrafların tətbiqi üçün
müəllimlərin lazımi həcmdə ilkin və fasiləsiz peşə hazırlığını təmin etmək;

i) qəbul edilən tədbirlərin icrasına və bölgə dillərində, yaxud azlıqların
dillərində tədrisin həyata keçirilməsi və inkişaf etdirilməsi sahəsində nailiyyətlərə
nəzarəti yerinə yetirmək və bütün bunlar haqqında sonradan dərc ediləcək
müntəzəm hesabatlar hazırlamaq üçün bir və ya bir neçə nəzarət orqanı
yaratmaq.

2. Bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin ənənəvi şəkildə işlənmədiyi
ərazilərdə tədrislə bağlı olaraq, bu dillərdə danışanların sayı tədris üçün kifayət
qədər olduğu halda, Tərəflər həmin dildə tədrisə, yaxud müvafiq təhsil
mərhələlərində həmin dilin tədrisinə icazə verilməsini, onun təşviqini və ya tətbiq
edilməsini öhdələrinə götürürlər.

9-cu Maddə - Ədalət məhkəməsi

1. Bölgə dillərində yaxud azlıqların dillərində sayı kifayət qədər danışanlar
yaşayan ərazilərdə məhkəmə orqanları ilə əlaqədar nəzərdə tutulan aşağıdakı
tədbirlərin həyata keçirilməsini doğrultmaq üçün Tərəflər bu dillərdən hər
birinin statusuna uyğun olaraq və məhkəmənin bu paragraflarda verilən
imkanları ədalət məhkəməsinin normal həyata keçirilməsinə maneə hesab
etməməsi şərtlə, aşağıdakıları öhdələrinə götürürlər;

a) cinayət məhkəmə icraatında:
tərəflərdən birinin xahişi ilə təhqiqatını bölgə dillərində, yaxud azlıqların
dillərində aparılmasının mümkünlüyünü nəzərdə tutmaq; və/yaxud

müttəhimə öz bölgə dilində və yaxud azlıqların dilində fikrini başa salmaq
hüququna təminat vermək; və/yaxud

yazılı, yaxud şifahi formada ərizə və dəlillərin yalnız bölgə dilində, yaxud
azlıqların dilində ifadə olunduğuna görə qəbul edilməməsinə yol verməmək,

məhkəmə təhqiqatına aid sənədləri xahiş olduğu halda müvafiq bölgə
dilində, yaxud azlıqların dilində tərtib etmək;

zəruri hallarda tərcüməyə ehtiyacı olanlar üçün əlavə xərclərə yol vermədən
şifahi, yaxud yazılı tərcüməçiyə müraciət etmək,

b) mülki məhkəmə icraatında:
tərəflərdən birinin xahişi ilə təhqiqatın bölgə dillərində, yaxud azlıqların
dillərində aparılmasının mümkünlüyünü nəzərdə tutmaq; və/yaxud

mübahisədə tərəf məhkəməyə şəxsən gəlməli olduqda, onun əlavə xərc
çəkmədən öz bölgə dilində, yaxud azlıqların dilində fikrini başa salmasına icazə
vermək; və/yaxud

sənəd və dəlillərin bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində təqdim
edilməsinə icazə vermək;

zəruri halda şifahi, yaxud yazılı tərcüməçiyə müraciət etmək,

c. inzibati icraatda:
tərəflərdən birinin xahişi ilə təhqiqatın bölgə dillərində, yaxud azlıqların
dillərində aparılmasının mümkünlüyünü nəzərdə tutmaq; və/yaxud

mübahisədə tərəf məhkəməyə şəxsən gəlməli olduqda onun əlavə xərc
çəkmədən öz bölgə dilində, yaxud azlıqların dilində fikrini başa salmasına icazə
vermək; və/yaxud

sənəd və dəlillərin bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində təqdim
edilməsinə icazə vermək;

zəruri halda şifahi, yaxud yazılı tərcüməçiyə müraciət etmək,

d) bu Maddənin b) və c) paragraflarının i və iii bəndlərinin tətbiqinin və
tərcüməçiyə mümkün müraciətin və yazılı tərcümələrdən istifadənin tərcüməyə
ehtiyacı olanlar üçün əlavə xərc yaratmaması üçün tədbirlər görmək.

2. Tərəflər aşağıdakıları öhdələrinə götürürlər:

a) dövlətdə hazırlanmış hüquqi aktların yalnız bölgə dilində, yaxud azlıqların
dilində tərtib edildiyinə əsaslanaraq etibarsız hesab etməmək;

b) dövlətdə hazırlanmış hüquqi aktları yalnız bölgə dilində, yaxud azlıqların
dilində tərtib edildiyinə əsaslanaraq tərəflər arasında etibarsız hesab etməmək və
həmin dillərdə danışmayan maraqlı tərəf kimi üçüncü şəxslər tərəfindən təqdim
edilən aktların məzmunu onların nəzərinə çatdırılacağı halda hüquqi qüvvəyə
malik olacağını nəzərdə tutmaq; yaxud

c) dövlətdə hazırlanmış hüquqi aktları yalnız bölgə dilində, yaxud azlıqların
dilində tərtib edildiklərinə əsaslanaraq tərəflər arasında onları etibarsız hesab
etməmək.

3. Tərəflər dövlətin ən mühüm qanunvericilik aktlarını eləcə də bu dillərdə
danışanlara xüsusi aidiyyəti olan, ancaq başqa yolla onların sərəncamına hələkət
daxil olmayan sənədləri bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində tərtib
edilməsini öhdələrinə götürürlər.

10-cu Maddə - İnzibati hakimiyyət orqanları və dövlət xidmətləri

1. Bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində kifayət qədər danışan olan
dövlət inzibati dairələrində aşağıda göstərilən tədbirləri doğrultmaq üçün və hər
bir dilin statusundan asılı olaraq, Tərəflər mümkün dərəcədə aşağıdakıları

öhdələrinə götürürlər:

a) i bu inzibati hakimiyyət orqalarının bölgə dillərini, yaxud azlıqların dillərini işletməsinə diqqət yetirmək; yaxud

ii orqaların ictimaiyyətlə əlaqədə olan əməkdaşlarının onlara bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində müraciət edən şəxslərlə ünsiyyət zamanı həmin dilləri işletməsinə diqqət yetirmək; yaxud

iii bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində danışanların yazılı və şifahi ərizələrlə müraciət edə bilmələrinə və bu dillərdə cavab ala bilmələrinə diqqət yetirmək; yaxud

iv bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində danışanların bu dillərdə şifahi, yaxud yazılı ərizələrlə müraciət edə bilmələrinə diqqət yetirmək; yaxud

v bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində danışanların bu dillərdə tərtib edilmiş sənədləri müəyyən edilmiş qaydada təqdim edə bilmələrinə diqqət yetirmək;

b) əhali üçün xidmət kitabçalarını, yaxud cari inzibati sənədləri bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində və ya iki dildə buraxmaq;

c) inzibati hakimiyyət orqanlarına sənədləri bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində tərtib etmələrinə icazə vermək.

2. Bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində danışanların sayı aşağıda göstərilən tədbirlərin tətbiqi üçün kifayət qədər olan ərazilərdəki yerli və bölgə hakimiyyət orqanlarına münasibətdə Tərəflər aşağıdakılara icazə verməyi və / yaxud təşviq etməyi öhdələrinə götürürlər:

a) bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin bölgə, yaxud yerli inzibati fəaliyyət çərçivəsində işlədilməsi;

b) bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində danışanların bu dillərdə şifahi, yaxud yazılı ərizələr təqdim etməyin mümkünlüyü;

c) bölgə hakimiyyət orqanları tərəfindən rəsmi sənədlərin həmçinin bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində dərc edilməsi;

d) yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən rəsmi sənədlərin həmçinin bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində dərc edilməsi;

e) seçili orqanlarda müzakirələrin gedişində dövlətin rəsmi dilinin (dillərinin) işlədilməsini istisna etməməklə, bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin bölgə səviyyəsində işlədilməsi;

f) seçili orqanlarda müzakirələrin gedişində dövlətin rəsmi dilini (dillərini) işlədilməsini istisna etməməklə, bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin yerli səviyyədə işlədilməsi;

q) zəruri hallarda rəsmi dildəki adları ilə birlikdə ənənəvi düzgün toponimika adlarının bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində işlədilməsi, yaxud tətbiq edilməsi.

3) İnzibati hakimiyyət orqanları, yaxud onların adından hərəkət edən şəxslər tərəfindən göstərilən dövlət xidmətlərinə münasibətdə Tərəflər bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin işləndiyi ərazilərdə və hər bir dilin statusuna uyğun olaraq, eləcə də mümkün dərəcədə aşağıdakıları öhdələrinə götürürlər:

a) xidmət göstərilərkən bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin işlədilməsinə diqqət yetirmək; yaxud

b) bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində danışanlara ərizələri bu dillərdə tərtib etməyə və bu dillərdə də cavab almağa icazə vermək; yaxud

c) bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində danışanlara ərizələri bu dillərdə tərtib etməyə icazə vermək.

4) Tərəflər 1-ci, 2-ci və 3-cü paragrafların razılığa gəldikləri müddəalarının tətbiqi üçün aşağıdakı bir və ya bir neçə tədbiri görməyi öhdələrinə götürürlər:

a) lazım gəldikdə yazılı, yaxud şifahi tərcümə;

b) dövlət əməkdaşlarının və digər dövlət qulluqçularının kifayət miqdarda toplanılması, zəruri hallarda isə hazırlanması;

c) bölgə dillərini, yaxud azlıqların dillərini yaxşı bilən dövlət qulluqçularının bu dillərin işləndiyi ərazilərə təyinatlar verilməsi haqqında xahişlərini mümkün qədər təmin etmək.

5. Tərəflər maraqlı şəxslərin bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində soyadı işletməsi, yaxud götürməsi xahişinə icazə verməyi öhdələrinə götürürlər.

11-ci Maddə - Kütləvi İnformasiya vasitələri

1. Tərəflər bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində danışanların maraqları naminə onların yaşadıkları və bu dillərin işləndiyi ərazilərdə, dövlət hakimiyyəti orqanlarının bilavasitə və ya dolayısı ilə səlahiyyətinin, hüququnun, yaxud müəyyən rolunun olduğu dərəcədə hər bir dilin statusunu nəzərə almaqla, kütləvi informasiya vasitələrinin müstəqillik və sərbəstlik prinsipinə əməl etməklə:

aşağıdakıları öhdələrinə götürürlər:

a) radio və televiziyanın dövlət xidməti funksiyasını yerinə yetirdiyi dərəcədə;

i bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində verilişlər verən ən azı bir radio stansiyanın və bir televiziya kanalının yaradılmasını təmin etmək; yaxud

ii bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində verilişləri verən ən azı bir radio stansiyanın və bir televiziya kanalının yaradılmasını təşviq etmək və ona kömək etmək; yaxud

iii teleradio verilişlərinin bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərindəki bəzi verilişləri öz proqramına daxil etməsi üçün müvafiq tədbirlər görmək;

b) i bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində verilişlər verən ən azı bir radiostansiyanın yaradılmasını təşviq etmək və/yaxud ona kömək etmək; yaxud

ii bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində verilişləri müntəzəm şəkildə radioproqrama daxil edilməsinə təşviq etmək və/yaxud ona kömək etmək;

c) i bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində ən azı bir televiziya kanalının yaradılmasına təşviq etmək və/yaxud ona kömək etmək; yaxud

ii bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərindəki verilişləri müntəzəm şəkildə televiziya proqramına daxil edilməsinə təşviq etmək və/yaxud ona kömək etmək;

d) bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində radio və televiziya üçün əsərlərin yazılmasını, radio və televiziya ilə verilməsini təşviq etmək və/yaxud buna kömək etmək;

e) i bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində ən azı bir mətbuat orqanının yaradılmasına və/yaxud saxlanmasına təşviq etmək və/yaxud bu buna kömək etmək;

ii mətbuatda bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində məqalələrin müntəzəm şəkildə dərc edilməsini təşviq etmək və/yaxud buna kömək etmək;

g) i qanunvericilik kütləvi informasiya vasitələrinə maliyyə yardımını ümumiyyətlə nəzərdə tutursa, bölgə dillərini, yaxud azlıqların dillərini işlədən kütləvi informasiya vasitələrinin əlavə xərcini öz üzərinə götürmək; yaxud

ii mövcud maliyyə yardımı tədbirlərini bölgə dillərindəki, yaxud azlıqların

dillərindəki audiovizual məhsullara aid etmək;

h) bölgə dillərini, yaxud azlıqların dillərini işlədən kütləvi informasiya vasitələri üçün jurnalistlərin və digər əməkdaşların peşə hazırlığına dəstək vermək.

2. Tərəflər öz ölkələrindəki bölgə dilləri, yaxud azlıqların dilləri ilə eyni və ya oxşar olan dildə radio və televiziya verilişlərinin qonşu ölkələrdən sərbəst birbaşa qəbulunu və qonşu ölkələrdən həmin dildə radio və televiziya verilişlərinin retranslyasiyasına mane olmamağı öhdələrinə götürürlər. Tərəflər eləcə də, ölkələrindəki bölgə dilləri, yaxud azlıqların dilləri ilə eyni və ya oxşar dildə ifadə azadlığına və məlumatların sərbəst mübadiləsinə yol verilməyən heç bir məhdudlaşdırmanın kütləvi informasiyanın çap vasitələrinə də tətbiq edilməsinə diqqət yetirməyi öhdələrinə götürürlər. Yuxarıda adları çəkilən və müəyyən öhdəliklər və məsuliyyət ilə bağlı azadlıqların həyata keçirilməsi qanunda nəzərdə tutulan və milli təhlükəsizliyi, ərəzi bütövlüyünü, yaxud ictimai təhlükəsizliyi, ictimai asayişin mühafizəsini və cinayətkarlığın qarşısının alınmasını, sağlamlığın və ya mənafeviyyətin qorunmasını, digər şəxslərin nüfuz və hüququnun qorunmasını, məxfi məlumatların açılmasına yol verməmək, yaxud məhkəmə hakimiyyətinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün demokratik cəmiyyətdə vacib tədbirlər olan bəzi rəsmiyyətlər, şərtlər, məhdudiyyətlər, yaxud sanksiyalar ilə şərtləndirilə bilər.

3. Tərəflər bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində danışanların mənafevlərinin kütləvi informasiya vasitələrinin azadlıq və plüralizmin təminatı haqqında qanuna uyğun olaraq yaradıla biləcək strukturlar çərçivəsində təmsil edilməsinə, yaxud nəzərə alınmasına nəzarət etməyi öhdələrinə götürürlər.

12-ci Maddə - Mədəni fəaliyyət və mədəniyyət müəssisələri

1. Tərəflər mədəni fəaliyyət və mədəniyyət müəssisələrinə, xüsusilə, kitabxanalara, videotekalara, mədəni mərkəzlərə, muzeylərə, arxivlərə, akademiyalara, teatrlara və kinoteatrlara, eləcə də, ədəbi əsərlər və kinomatoqrafiya məhsullarına, xalq yaradıcılığına, festivallara, sənətlərə, o cümlədən ən yeni texnologiyanın istifadəsinə münasibətdə, haqqında danışılan dillərin işləndiyi ərəzilərdə və dövlət hakimiyyət orqanlarının səlahiyyəti, hüquqi, yaxud rolu dairəsində aşağıdakıları öhdələrinə götürürlər:

a) özünüifadə imkanını təşviq etmək və bölgə dillərinə, yaxud azlıqların dillərinə aid olan təşəbbüsləri dəstəkləmək, eləcə də, bu dillərdə olan əsərlərdən istifadəni asanlaşdıran müxtəlif imkanlara yardım göstərmək;

b) tərcümə, dublyaj, postsinxron tərcümə və subtitrləndirmə sahəsində fəaliyyəti dəstəkləyərək və inkişaf etdirərək bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində yaradılan əsərlərdən başqa dillərdə istifadəyə yol tapmaq üçün müxtəlif imkanlara kömək etmək;

c) tərcümə, dublyaj, postsinxron tərcümə və subtitrləndirmə sahəsində fəaliyyəti dəstəkləyərək və inkişaf etdirərək başqa dillərdə yaradılan əsərlərdən istifadəyə bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində yol tapmaq üçün müxtəlif imkanlarla kömək etmək;

d) müxtəlif növ mədəni tədbirlərin keçirilməsinə və ya onlara kömək edilməsinə məsul olan təşkilatların təşkil etdikləri, yaxud dəstəklədikləri tədbirlərdə bölgə dillərinə və mədəniyyətlərinə aid biliklərin və təcrübənin, eləcə də onların özlərinin təşkil etdikləri, yaxud da dəstəklədikləri tədbirlərdə azlıqların dillərinin və mədəni ənənələrinin müvafiq həcmdə təmin etmələrinə

diqqət yetirmək;

e) bölgə dillərini, yaxud azlıqların dillərini əhalinin qalan hissəsinin danışdığı dillə bərabər yaxşı bilən əməkdaşların mədəni tədbirlərin təşkili, yaxud onlara dəstəklənməsi ilə məşğul olan təşkilatların işinə cəlb edilməsinə kömək etmək;

f) bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin daşıyıcılarının nümayəndələrinin mədəniyyət müəssisələrinin işində, yaxud mədəni tədbirlərin planlaşdırılmasında bilavasitə iştirakına kömək etmək;

g) bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində olan əsərlərin toplanması, saxlanmaq üçün müəyyən bir yerə verilməsi, təqdimatı, yaxud dərc edilməsi ilə məşğul olan bir və ya bir neçə orqanın yaradılmasını təşviq etmək və/yaxud yaradılmasına yardım göstərmək;

h) bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin hər birində lazımi inzibati, ticari, iqtisadi, sosial, texnoloji, yaxud hüquqi terminologiyani dəstəkləmək və inkişaf etdirmək üçün terminologiyanın tərcüməsi və hazırlanması üzrə xidmət yaratmaq və/yaxud bu xidməti inkişaf etdirmək və maliyyələşdirmək.

2. Tərəflər, bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin ənənvi olaraq işlənmədiyi ərəzilərdə, əvvəlki paraqrafa uyğun olaraq, bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin daşıyıcılarının sayı haqq qazandırdığı halda mədəni fəaliyyətin, yaxud mədəniyyət müəssisələrinin müxtəlif növlərinə icazə verməyi, dəstəkləməyi və/yaxud nəzərdə tutmağı öhdələrinə götürürlər.

3. Tərəflər xarici mədəni siyasətlərində bölgə dillərinə, yaxud azlıqların dillərinə və onların ifadə vasitəsi olduqları mədəniyyətə lazımi yer ayırmağı öhdələrinə götürürlər.

13-cü Maddə - İqtisadi və sosial həyat

1. Tərəflər iqtisadi və sosial fəaliyyətlə əlaqədar bütün ölkə miqyasında aşağıdakıları öhdələrinə götürürlər:

a) iqtisadi və sosial həyata aid sənədlərdə, o cümlədən əmək sazişlərində və məhsulun, yaxud avadanlığın bu və ya digər növünün tətbiq qaydası kimi texniki sənədlərdə bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin işlədilməsini heç bir səbəb olmadan yasaq edən, yaxud məhdudlaşdıran istənilən müddəəni qanunvericiliyindən çıxartmaq;

b) bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin, ən azı eyni dilin daşıyıcıları arasında işlədilməsini istisna edən, yaxud məhdudlaşdıran bəndlərin müəssisələrin daxili qaydasına, yaxud xüsusi aktlara daxil edilməsini yasaqlamaq;

c) iqtisadi, yaxud sosial fəaliyyət çərçivəsində bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin işlədilməsindən imtinaya yönəlikli təcrübəyə yol verməmək;

d) yuxarıda sadalananlardan savayı bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin işlədilməsinə başqa üsullarla kömək etmək və/yaxud buna təşviq etmək.

2. Tərəflər bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin işləndiyi ərəzilərdə dövlət hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyəti dairəsində və mümkün dərəcədə iqtisadi və sosial fəaliyyət sahələri üzrə aşağıdakıları öhdələrinə götürürlər:

a) ödəmə tapşırıqlarını (çek, veksəl və s.) və ya başqa maliyyə sənədlərini hazırlayarkən bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin ticarət qaydaları ilə uyğunlaşa bilən şərəitdə istifadə olunması üçün maliyyə və bank qanunvericiliyində konkret imkanları müəyyənləşdirmək, yaxud zəruri halda, belə müddəaların qəbulunu təmin etmək;

b) iqtisadi və sosial bölmələrdə bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin işlədilməsinə yönəldilən birbaşa, yaxud nəzarət edilən (dövlət bölməsi) tədbirlər keçirmək;

c) xəstəxana, qocalar evi, yetimxanalar kimi sosial sahə müəssisələrinin sağlamlıq durumuna, yaşına görə qayğıya ehtiyacı olan bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin daşıyıcılarının öz dillərində danışmaqla, onları qəbul və müalicə etmək imkanı ilə təmin etmək;

d) təhlükəsizlik təlimatının, həm də bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində müvafiq vasitələrlə nəşr edilməsini təmin etmək;

e) istehlakçıların hüququna dair səlahiyyətli orqanlardan alınan məlumatları bölgə dillərində, yaxud azlıqların dillərində asan anlaşılan şəkildə vermək.

14-cü Maddə - Sərhədyanı əlaqələr

Tərəflər.

a) mövcud ikitərəfli və çoxtərəfli sazişləri dilin eyni və ya oxşar formada işləndiyi dövlətlərə təbii etmək, yaxud zəruri halda, eyni dilin daşıyıcıları arasında mədəniyyət, təhsil, məlumat, peşə təhsili və fasiləsiz təhsil sahəsində əlaqələrə yardım etmək məqsədilə belə dövlətlərlə sazişlər imzalamağa cəhd göstərən dövlətlərə tətbiq etməyi;

b) bölgə dillərinin, yaxud azlıqların dillərinin maraqları naminə sərhədyanı əməkdaşlığa, o cümlədən eyni və ya oxşar formada eyni dil işlədilən ərazilərdə yerli, yaxud bölgə qurumları arasında əməkdaşlığa kömək etməyi və/yaxud təşviq etməyi öhdələrinə götürürlər.

IV HİSSƏ. XARTIYANIN TƏTBİQİ

15-ci Maddə - Vaxtaşırı məruzələr

1. Tərəflər, bu Xartiyanın II hissəsinə uyğun olaraq yürüdülmüş siyasət və III hissənin razılaşdıqları müddəalarını həyata keçirmək sahəsində gördükləri tədbirlər haqqında, Nazirlər Komitəsinin müəyyən etməli olduğu formada məruzələr hazırlayıb, vaxtaşırı Avropa Şurasının Baş Katibinə təqdim etməlidirlər. Birinci məruzə Xartiyanın Tərəflərdən konkret birinə münasibətdə qüvvəyə minməsindən sonra bir il müddətində, sonrakı məruzələr isə birinci məruzədən sonra üç il fasilə ilə təqdim edilməlidir.

2. Tərəflər öz məruzələrini dərc etməlidirlər.

16-cı Maddə. Məruzələrə baxılması

1. 15-ci maddəyə əsasən Avropa Şurasının Baş Katibinə təqdim edilən məruzələr 17-ci Maddəyə əsasən yaradılan ekspertlər komitəsi tərəfindən baxılacaqdır.

2. Tərəflərin birində qanuni əsaslarla yaradılan orqanlar və ya assosiasiyalar ekspertlər komitəsinin diqqətini bu Xartiyanın III hissəsinə əsaslanaraq, həmin Tərəfin qəbul etdiyi öhdəliklərlə bağlı məsələlərə cəlb edə bilərlər. Həmin Tərəflə məsləhətləşmədən sonra ekspertlər komitəsi bu məlumatı bu Maddənin 3-cü paragrafında nəzərdə tutulan məruzə hazırlanarkən nəzərə ala bilər.

Bundan başqa bu orqanlar və ya assosiasiyalar, III Hissəyə müvafiq olaraq Tərəfin yeritdiyi siyasətlə bağlı bəyanat verə bilərlər.

3. Ekspertlər komitəsi 1-ci paragrafda nəzərdə tutulan məruzələr və 2-ci paragrafda nəzərdə tutulan məlumatlar əsasında Nazirlər Komitəsinə məruzə hazırlayır. Tərəfə təklif edilən qeydlər bu məruzəyə əlavə edilir. Məruzə Nazirlər Komitəsi Tərəfindən dərc edilə bilər.

4. 3-cü paragrafda nəzərdə tutulan məruzə Nazirlər Komitəsinin zəruri halda bir və ya bir neçə Tərəfə istənilən tövsiyəsini hazırlamaq məqsədilə, ekspertlər komitəsinin Nazirlər Komitəsinə təkliflərindən ibarət olmalıdır.

5. Avropa Şurasının Baş Katibi Xartiyanın tətbiqinə dair Parlament Assambleyasına iki illik ətraflı məruzə hazırlayır.

17-ci Maddə - Ekspertlər Komitəsi

1. Ekspertlər komitəsi, yüksək əxlaqi keyfiyyətli və Xartiyada əksini tapmış məsələlərlə bağlı bacarığı etiraf olunmuş şəxslərin maraqlı Tərəfin təqdim etdiyi siyahısı əsasında Nazirlər Komitəsi tərəfindən Tərəflərin hər birindən bir nəfər olmaqla təyin olunan nümayəndələrdən təşkil edilir.

2. Komitənin üzvləri 6 il müddətinə təyin edilir, onların səlahiyyət müddəti təzələnə bilər. Komitə üzvlərindən hər hansı biri öz vəzifəsini yerinə yetirə bilmədikdə, 1-ci paragrafda nəzərdə tutulan proseduraya uyğun olaraq əvəzlənməlidir və onun yerinə təyin edilən komitə üzvü öz vəzifəsini sələfinin səlahiyyət müddəti bitənə qədər yerinə yetirəcəkdir.

3. Ekspertlər komitəsi öz daxili rəqləmetini qəbul edir. Komitə katibliyinin işini Avropa Şurasının Baş Katibi təmin edir.

V HİSSƏ. YEKUN MÜDDƏALARI

18-ci Maddə

Bu Xartiya Avropa Şurasının üzv dövlətləri tərəfindən imzalanmaq üçün açıqdır. O, təsdiq edilməli, qəbul olunmalı, yaxud bəyan edilməlidir. Təsdiqləmələr və qəbul etmə, yaxud bəyan etmə haqqında sənədlər saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş Katibinə təhvil verilir.

19-cu Maddə

1. Mövcud Xartiya, Avropa Şurasının beş üzv dövləti 18-ci maddəyə uyğun olaraq, Xartiya ilə bağlılıqlarına razılıqlarını bildirəcəkləri gündən üç aylıq vaxt bitdikdən sonra ardınca gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

2. Xartiya ilə bağlılıqlarına sonradan öz razılığını bildirən hər bir üzv dövlətə münasibətdə Xartiya təsdiqlənməsinin, yaxud qəbul etmə və ya bəyan etmə haqqında sənədin saxlanılmaq üçün təhvil verildiyi gündən üç ay vaxt bitdikdən sonra, ardınca gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

20-ci Maddə

1. Bu Xartiya qüvvəyə mindikdən sonra Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi Avropa Şurasının üzvü olmayan istənilən dövlətə Xartiyaya qoşulmağı təklif edə bilər.

2. Qoşulan istənilən dövlətə münasibətdə Xartiya, qoşulma haqqında sənədin saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş Katibinə təhvil verilməsindən üç aylıq vaxt bitdikdən sonra ardınca gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

21-ci Maddə

1. İstənilən dövlət öz təsdiqlənməsini, qəbul etmə, bəyan etmə və yaxud qoşulma haqqında sənədini imzalayarkən, yaxud saxlanılmaq üçün təhvil verərkən, bu Xartiyanın 7-ci Maddəsinin 2-dən 5-ə qədər paragraflarına bir və ya bir neçə düzəlişlər edə bilər. Başqa heç bir düzəlişə yol verilmir.

2. Əvvəlki paragrafa əsasən düzəliş etmiş istənilən razılığa gələn dövlət Avropa Şurasının Baş Katibinə xəbərdarlıq məktubu göndərərək, bu düzəlişə tamamilə və ya qismən geri götürə bilər. Geri götürmə Baş Katibin xəbərdarlıq məktubu aldığı andan qüvvəyə minir.

22-ci Maddə

1. Tərəflərdən hər biri istədiyi vaxt bu Xartiyayı Avropa Şurasının Baş Katibinə xəbərdarlıq məktubu göndərərək etibarsız elan edə bilər
2. Etibarsız elan etmə Baş Katibin xəbərdarlıq məktubunu aldığı gündən altı aylıq vaxt bitdikdən sonra ardınca gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

23-cü Maddə

Avropa Şurasının Baş Katibi bu Şuranın üzv dövlətlərinə və bu Xartiyaya qoşulmuş hər bir dövlətə aşağıdakılar haqqında məlumat verir:

- a) istənilən imzalanma haqqında;
 - b) istənilən təsdiqnamənin, yaxud qəbul etmə, bəyənmə və ya qoşulma sənədinin təhvil verilməsi haqqında;
 - c. 19-cu və 20-ci Maddəyə uyğun olaraq, bu Xartiyanın qüvvəyə mindiyi hər bir tarix haqqında;
 - d) 3-cü Maddənin 2-ci paragrafına əsasən alınan hər bir xəbərdarlıq məktubu haqqında;
 - e) bu Xartiyaya aid olan istənilən başqa akt, xəbərdarlıq məktubu və ya məlumat haqqında;
- Təsdiq etmək üçün lazımi vəkaləti olan aşağıda imza edənlər bu Xartiyayı imzaladılar.

5 noyabr 1992-ci il tarixdə Strasburqda fransız və ingilis dillərində hazırlanmış və hər iki mətn eyni qüvvəyə malikdir, tək bir nüsxəsi saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının arxivinə verilir. Avropa Şurasının Baş Katibi Xartiyanın imza və möhürlə təsdiq edilmiş surətlərini Avropa Şurasının hər bir üzv dövlətinə və bu Xartiyaya qoşulmaq təklifi edilən hər bir dövlətə göndərir.

MİLLİ AZLIQLARIN MÜDAFİASI HAQQINDA ÇƏRÇİVƏ KONVENSIYASI Strasburq, 1. II. 1995

Bu Çərçivə Konvensiyasını imzalayan Avropa Şurasının üzv dövlətləri və digər dövlətlər,

Avropa Şurası üzvlərinin ümumi sərvəti olan ideal və prinsiplərin müdafiəsi naminə onların arasında daha sıx birliyə nail olmağı Avropa Şurasının məqsədi hesab edərək,

İnsan hüquqları və əsas azadlıqların himayə edilməsi və gələcəkdə də həyata keçirilməsini bu məqsədə çatmağın vasitələrindən biri hesab edərək,

9 oktyabr 1993-cü il tarixdə Vyanada qəbul edilən Avropa Şurasının üzv dövlətlərinin dövlət və hökumət başçılarından Bəyannaməsindəki müddəaları inkişaf etdirməyi və həyata keçirməyi arzu edərək,

öz müvafiq ərazilərində milli azlıqların mövcudluğunu müdafiə etmək əzmində olduqlarını bildirərək,

Avropa tarixində baş verən sarsıntıları Avropa qitəsində sabitlik demokratik təhlükəsizlik və sülh üçün milli azlıqları müdafiə etməyin zəruri olduğunun nümayişi hesab edərək,

plüralist və haqiqi demokratik cəmiyyətin milli azlıqlara mənsub istənilən şəxsin nəinki etnik, mədəni, dil və din özünəməxsusluğuna hörmət etməli, həm də bu özünəməxsusluğu ifadə etməyə, qoruyub saxlamağa və inkişaf etdirməyə imkan verən şərat yaratmalı olduğunu nəzərə alaraq,

mədəniyyət müxtəlifliyinin hər bir cəmiyyətin parçalanmasının deyil, zənginləşməsinin mənbəyi və amili olması üçün dözümlülük və dialoq şəraitinin yaradılmasının zəruri olduğunu nəzərə alaraq,

dözümlü və çiçəklənən Avropanın inkişafının nəinki dövlətlərarasıdakı əməkdaşlıqdan asılı olduğunu, həm də, hər bir dövlətin konstitusiyaya və ərazi bütövlüyünə əməl etməklə yerli və regional hakimiyyətlər arasında sərhədləri əməkdaşlığa əsaslandığını hesab edərək,

insan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyayı və ona əlavə Protokolları nəzərə alaraq,

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının konvensiya və bəyannamələrindəki, Avropa-pada təhlükəsizlik və əməkdaşlığa dair Müşavirənin sənədlərindəki, xüsusilə, 29 iyun 1990-cı il tarixli Kopenhagen sənədindəki milli azlıqların müdafiəsinə dair öhdəlikləri nəzərə alaraq,

üzv dövlətlərdə və bu sənədin iştirakçısı ola biləcək digər dövlətlərdə hüququn aliliyinə əməl, ərazi bütövlüyünə və dövlət suverenliyinə hörmət etməklə milli azlıqların və onlara mənsub hər bir şəxsin hüquq və azadlıqlarının səmərəli müdafiəsini təmin etmək üçün əməl edilməli prinsipləri və onlardan irəli gələn öhdəlikləri müəyyənləşdirmək əzmində olduqlarını bildirərək,

bu çərçivə Konvensiyasında təsbit edilən prinsipləri milli qanunvericilik və müvafiq dövlət siyasəti əsasında həyata keçirmək əzmində olduqlarını bildirərək,

aşağıdakılar haqqında razılığa gəldilər:

I BÖLMƏ

1-ci Maddə

Milli azlıqların və bu azlıqlara mənsub şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi insan hüquqlarının beynəlxalq müdafiəsinin ayrılmaz tərkib hissəsidir

və bu keyfiyyətdə beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsidir.

2-ci Maddə

Bu çərçivə Konvensiyasının müddəaları vicdanla anlaşıma və dözümlülük ruhunda dövlətlər arasında mehriban qonşuluq, dostluq münasibətləri və əməkdaşlıq prinsiplərinə əməl etməklə həyata keçirilir.

3-cü Maddə

1. Milli azlıqlara mənsub istənilən şəxs ona bu cür baxılıb baxılmamasını sərbəst seçmək hüququna malikdir və bu seçim, yaxud bu seçimlə bağlı hüquqların həyata keçirilməsi həmin şəxsi təhqir etməməlidir.

2. Milli azlıqlara mənsub şəxslər bu Konvensiyada təsbit edilmiş prinsiplərdən irəli gələn hüquq və azadlıqlardan fərdi qaydada, eləcə də, başqa şəxslərlə birlikdə istifadə edə bilərlər.

II BÖLMƏ

4-cü Maddə

1. Tərəflər milli azlıqlara mənsub istənilən şəxsin qanun qarşısında bərabərlik və qanunla bərabər müdafiə olunmaq hüququna təminat verməyi öhdələrinə götürürlər. Bununla əlaqədar milli azlıqlara mənsubluğa əsaslanan istənilən ayrı-seçkilik yasaq edilir.

2. Tərəflər bütün iqtisadi sosial, siyasi və mədəni həyat sahələrində milli azlıqlara mənsub şəxslər ilə əhalinin əsas qrupuna mənsub şəxslər arasında tam və həqiqi bərabərliyi təşviq etmək üçün zəruri halda lazımi tədbirlər görməyi öhdələrinə götürürlər. Bununla əlaqədar Tərəflər milli azlıqlara mənsub şəxslərin xüsusi vəziyyətini lazımi qaydada nəzərə alırlar.

3. Əvvəlki bəndin müddəalarına uyğun olaraq, qəbul edilən tədbirlərə ayrı-seçkilik aktı kimi baxılır.

5-ci Maddə

1. Tərəflər milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz mədəniyyətlərini dəstəkləmək və inkişaf etdirmək, eləcə də, onların özünəməxsusluğunun əsas ünsürlərini, yəni: din, dil, ənənə və mədəni irslərini qoruyub saxlamaq imkanlarını təmin etmək üçün lazım olan şəraitin yaradılmasına kömək etməyi öhdələrinə götürürlər.

2. Tərəflər öz ümumi integrasiya siyasətlərinin inkişafı üçün gördükləri tədbirlərə zərər vurmada milli azlıqlara mənsub şəxslərin iradələrinin ziddinə onların asimilyasiyası məqsədi daşıyan hər hansı siyasi və praktiki hərəkətlərdən çəkinirlər və bu şəxsləri belə assimilyasiyaya yönəldilmiş hər bir hərəkətdən qoruyurlar.

6-cı Maddə

1. Tərəflər mədəniyyətlər arasında dözümlülük ruhunu və dialoqu təqdir edirlər, eləcə də, ərazilərində yaşayan bütün şəxslər arasında, onların dilindən etnik, mədəni, yaxud dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, xüsusən təhsil, mədəniyyət və informasiya vasitələri sahəsində qarşılıqlı hörmətə, qarşılıqlı anlaşmaya və əməkdaşlığa kömək edən səmərəli tədbirlər görürlər.

2. Tərəflər etnik, mədəni, dil, yaxud din mənsubiyyətlərinə görə ayrı-seçkilik təhlükəsinin, yaxud aktlarının, düşmənçiliyin, yaxud zorakılığın qurbanı ola biləcək şəxslərin müdafiəsi üçün bütün lazımi tədbirləri görməyi öhdələrinə götürürlər.

7-ci Maddə

Tərəflər milli azlıqlara mənsub hər bir şəxsin dinc yığıncaqlar keçirmək azadlığı və assosiasiyalar azadlığı, fikrini ifadə etmək azadlığı və düşüncə, vicdan və din azadlığı hüquqlarına hörməti təmin edirlər.

8-ci Maddə

Tərəflər milli azlığa mənsub hər bir şəxsi öz dininə açıq şəkildə etiqad etmək, yaxud əqidəsini açıq şəkildə ifadə etmək hüququnu, eləcə də, dini müəssisələr, təşkilatlar və assosiasiyalar yaratmaq hüququnu qəbul etməyi öhdələrinə götürürlər.

9-cu Maddə

1. Tərəflər milli azlıqlara mənsub istənilən şəxsin öz fikrini sərbəst ifadə etmək hüququna hər hansı bir fikrə tərəfdar olmaq və ictimai hakimiyyət orqanlarının müdaxiləsinə məruz qalmadan və dövlət sərhəddindən asılı olmayaraq azlıqların dilində məlumat və yaxud ideyalar almaq və mübadilə etmək azadlığının daxil olduğunu qəbul etməyi öhdələrinə götürürlər. Tərəflər hüquq sistemləri çərçivəsində milli azlıqlara mənsub şəxslərin informasiya vasitələrindən istifadəyə yol tapmaq məsələsində ayrı-seçkiliyə məruz qalmalarını təmin edirlər.

2. Əvvəlki bənd hər hansı bir ayrı-seçkiliyə yol vermədən və obyektiv meyarlar əsasında radio və televiziya verişlərini, yaxud kinematografiya müəssisələrini lisenziyalasdırmağa Tərəflərə maneçilik törətmir.

3. Tərəflər milli azlıqlara mənsub şəxslərin informasiya çap vasitələrini yaratmalarına və onlardan istifadə etmələrinə mane olmurlar. Radio və televiziya verişlərinin hüquqi əsasları çərçivəsində onlar mümkün dərəcədə və əvvəlki bəndin müddəalarını nəzərə almaqla, milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz informasiya vasitələrini yaratmaq və onlardan istifadə etmək imkanını təmin edirlər.

4. Tərəflər hüquq sistemləri çərçivəsində dözümlülüyü təqdir etmək və mədəni plüralizmi təmin etmək məqsədilə milli azlıqlara mənsub şəxslərin informasiya vasitələrindən istifadəyə yol tapmalarını yüngülləşdirmək üçün lazımi tədbirlər görürlər.

10-cu Maddə

1. Tərəflər milli azlıqlara mənsub istənilən şəxsin öz azlıqlarının dilində şəxsi həyatda və ictimai yerlərdə şifahi və yazılı olaraq sərbəst və maneəsiz istifadə etmək hüququnu qəbul etməyi öhdələrinə götürürlər.

2. Milli azlıqlara mənsub şəxslərin xeyli sayda, yaxud ənənəvi olaraq yaşadıkları bölgələrdə bu haqda həmin şəxslər xahiş etdikdə və belə xahişlər real tələbatla uyğun olduqda Tərəflər onlarla inzibati hakimiyyət orqanları arasındakı münasibətlərdə azlıqların dilindən istifadəyə imkan verən şəraiti mümkün dərəcədə təmin etməyə çalışacaqlar.

3. Tərəflər milli azlıqlara mənsub istənilən şəxsin həbs edilməsinin səbəbləri, xarakteri və ona qarşı irəli sürülən istənilən ittihamın səbəbi haqqında qısa müddət ərzində başa düşdüyü dildə məlumat almaq, eləcə də lazım gəldikdə tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etməklə bu dildə öz müdafiəsini təşkil etmək hüququna zəmanət verməyi öhdələrinə götürürlər.

11-ci Maddə

1. Tərəflər milli azlıqlara mənsub istənilən şəxsin öz soyadını, adını və atasının adını bu azlıqların dilində işlətmək hüququnu, eləcə də hüquq sistemlərində təsbit edilmiş tələblərə uyğun olaraq, onların rəsmi şəkildə tanınmaq hüququnu qəbul etməyi öhdələrinə götürürlər.

2. Tərəflər milli azlıqlara mənsub istənilən şəxsin ictimai yerlərdə öz azlıqların dilində lövhələr, yazılar və xüsusi xarakterli digər informasiyalar

yerləşdirmək hüququnu qəbul etməyi öhdələrinə götürürlər.

3. Milli azlıqlara mənsub şəxslərin xeyli sayda və ənənəvi olaraq yaşadıkları rayonlarda Tərəflər zəruri halda digər dövlətlərlə sazişlərə də daxil etməklə, hüquq sistemləri çərçivəsində konkret şəraiti nəzərə almaqla kifayət qədər ehtiyac olarsa, həm də azlıqların dilində ənənəvi yerli adlara, küçə adlarına və əhali üçün digər topoqrofiq məlumatlara dair göstəricilərin qoyulmasını təmin edirlər.

12-ci Maddə

1. Tərəflər, zəruri halda həm öz milli azlıqlarının, həm də əhalinin əsas qrupunun mədəniyyəti, tarixi, dil və dini ilə bağlı bilikləri yaxşılaşdırmaq üçün təhsil və elmi araşdırmalar sahəsində tədbirlər görürlər.

2. Bu kontekstdə Tərəflər xüsusən müəllimlərin hazırlanması, məktəblərin dərsliklərlə təmin edilməsi və müxtəlif icmalardan olan şagird və müəllimlər arasında əlaqələrin yaxşılaşdırılması üçün lazımi şəraiti yaradırlar.

3. Tərəflər milli azlıqlara mənsub şəxslərin bütün səviyyələrdə təhsildən istifadəyə yol tapmaları üçün onları eyni imkanlarla təmin etməyi öhdələrinə götürürlər.

13-cü Maddə

1. Tərəflər öz təhsil sistemləri çərçivəsində milli azlıqlara mənsub şəxslərin təhsil sahəsində özəl müəssisələri yaratmaq və onları idarə etmək hüququnu qəbul edirdilər.

2. Bu hüququn həyata keçirilməsi Tərəflər üçün heç bir maliyyə öhdəliklərini irəli sürmür.

14-cü Maddə

1. Tərəflər milli azlıqlara mənsub istənilən şəxsin öz azlıqların dilini öyrənmək hüququnu qəbul etməyi öhdələrinə götürürlər.

2. Tərəflər mümkün dərəcədə öz təhsil sistemləri çərçivəsində milli azlıqlara mənsub şəxslərin xeyli sayda, yaxud ənənəvi olaraq yaşadıkları bölgələrdə buna kifayət qədər tələbat olduqda, bu azlıqlara mənsub olan şəxslərin öz azlıqlarının dilini öyrənmək, yaxud bu dildə təhsil almaq üçün lazımi imkanlara malik olmalarını təmin etməyə çalışırlar.

3. Bu maddənin əvvəlki bəndinin müddəaları rəsmi dilin öyrənilməsinə, yaxud bu dildə tədrisə zərər yetirmədən həyata keçirilir.

15-ci Maddə

Tərəflər, milli azlıqlara mənsub şəxslərin mədəni, ictimai və iqtisadi həyatda, eləcə də, dövlət işlərinin, xüsusən onların mənafeyi ilə bağlı olan dövlət işçilərinin idarə olunmasında səmərəli iştirak etmələri üçün lazımi şəraitin yaradılmasını öhdələrinə götürürlər.

16-cı Maddə

Tərəflər milli azlıqlara mənsub şəxslərin yaşadığı hər hansı bir bölgədə əhalinin struktur tərkibini dəyişərək, bu Çərçivə Konvensiyasında ifadə edilən prinsiplərdən irəli gələn hüquq və azadlıqlarını məhdudlaşdırmaq məqsədi güdən tədbirləri görməkdən çəkinirlər.

17-ci Maddə

1. Tərəflər milli azlıqlara mənsub şəxslərin başqa dövlətlərin ərazilərində daimi yaşayan şəxslərlə, xüsusən ortaq etnik, mədəni, dil və ya din mirasına malik şəxslərlə sərhədyanı azad və dinc əlaqələr qurmaq və bu əlaqələri davam etdirmək hüququnun həyata keçirilməsinə maneçilik törətməməyi öhdələrinə götürürlər.

2. Tərəflər milli azlıqlara mənsub şəxslərin qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətində iştirak etmək, istərsə də beynəlxalq səviyyədə iştirak etmək hüququnun həyata keçirilməsinə maneçilik törətməməyi öhdələrinə götürürlər.

18-ci Maddə

1. Tərəflər müvafiq milli azlıqlara mənsub şəxslərin müdafiəsini təmin etmək üçün zəruri halda başqa dövlətlərlə, o cümlədən qonşu dövlətlərlə ikitərəfli və çoxtərəfli sazişlər imzalanmasına səy göstərirlər.

2. Zəruri halda Tərəflər sərhədyanı əməkdaşlığın təşviqinə yönəlikli tədbirlər görürlər.

19-cu Maddə

Tərəflər zəruri halda yalnız beynəlxalq hüquq sənədlərində, xüsusilə insan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyada nəzərdə tutulan məhdudlaşdırmalara və ya geri çəkilmələrə bu çərçivə Konvensiyasındakı prinsiplərdən irəli gələn hüquq və azadlıqlara aid olduqları ölçüdə yol verməklə, göstərilən prinsiplərə əməl etməyi və onları həyata keçirməyi öhdələrinə götürürlər.

III BÖLMƏ

20-ci Maddə

Bu çərçivə Konvensiyasında ifadə edilən prinsiplərdən irəli gələn hüquq və azadlıqlar həyata keçirilərkən, milli azlıqlara mənsub hər bir şəxs milli dövlət qanunvericiliyinə əməl edir və digər şəxslərin, xüsusilə əhalinin əsas qrupuna, yaxud başqa milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarına hörmət göstərir.

21-ci Maddə

Bu çərçivə Konvensiyasında heç nə ayrılıqda hər hansı bir şəxsin beynəlxalq hüquq prinsiplərinə, xüsusən, dövlətin suveren bərabərlik, ərazi bütönlüyü və siyasi müstəqillik prinsiplərinə zidd hər hansı bir fəaliyyətlə məşğul olmaq və ya hər hansı bir hərəkətə yol vermək hüququnun nəzərdə tutulması kimi yozula bilməz.

22-ci Maddə

Bu çərçivə Konvensiyasında heç nə Razılığa gəlmiş Tərəflərdən hər hansı birinin qanunvericiliyinə, yaxud həmin Tərəfin iştirakçısı olduğu istənilən başqa bir Müqaviləyə uyğun olaraq insan hüquqlarından və əsas azadlıqlardan hər hansı birinin məhdudlaşdırılması, yaxud pozulması kimi yozula bilməz.

23-cü Maddə

Bu çərçivə Konvensiyasında ifadə edilən prinsiplərdən irəli gələn hüquq və azadlıqlar insan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın, yaxud ona əlavə edilən protokolların predmeti olduğu dərəcədə sonuncu sənədlərin müddəalarına uyğun hüquq və azadlıqlar kimi başa düşülür.

IV BÖLMƏ

24-cü Maddə

1. Bu çərçivə Konvensiyasının Razılığa gəlmiş Tərəflər tərəfindən həyata keçirilməsinə nəzarət etmək səlahiyyəti Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinə verilmişdir.

2. Avropa Şurasının üzvü olmayan Tərəflər Konvensiyanın həyata keçirilməsi mexanizmində müəyyənləşdiriləcək şərtlərlə iştirak edirlər.

25-ci Maddə

1. Bu çərçivə Konvensiyasının Razılığa gəlmiş Tərəflərdən hər hansı birinə

münasibətdə qüvvəyə minməsindən sonra bir il müddətində həmin Tərəf bu Konvensiyada ifadə edilən prinsiplərin həyata keçirilməsi üçün qəbul edilən qanunvericilik tədbirləri və digər tədbirlər haqqında Avropa Şurasının Baş Katibinə tam məlumat verir.

2. Sonralar hər bir Tərəf vaxtaşırı və hər dəfə Nazirlər Komitəsindən müvafiq xahiş gəldikdə bu cərcivə Konvensiyasının həyata keçirilməsi ilə bağlı istənilən məlumatı Baş Katibə verir.

3. Bu maddənin müddəalarına uyğun olaraq Baş Katib verilən bütün məlumatları Nazirlər Komitəsinə göndərir.

26-cı Maddə

1. Bu cərcivə Konvensiyasında ifadə edilən prinsiplərin həyata keçirilməsi üçün hər hansı bir Tərəfin qəbul etdiyi tədbirlərin adekvatlığı qiymətləndirilərkən, Nazirlər Komitəsinə milli azlıqların müdafiəsi sahəsində səriştəsi olan üzvlərdən təşkil edilmiş məsləhət Komitəsi kömək edilir.

2. Məsləhət komitəsinin tərkibi, eləcə də, onun iş prosedurası bu cərcivə Konvensiyasının qüvvəyə minməsindən sonra bir il müddətində Nazirlər Komitəsi tərəfindən müəyyən edilir.

V BÖLMƏ

27-ci Maddə

Bu cərcivə Konvensiyası Avropa Şurasının üzv dövlətləri tərəfindən imzalanmaq üçün açıqdır.

Konvensiyanın qüvvəyə mindiyi tarixə qədər, Nazirlər Komitəsinin Konvensiyanı imzalamağı təklif etdiyi istənilən digər bir dövlət üçün də imzalanmağa açıqdır. O, təsdiq edilməli, qəbul edilməli və bəyanilməlidir. Təsdiq etmə, qəbul etmə və bəyan etmə haqqında sənədlər saxlanmaq üçün Avropa Şurasının Baş Katibinə təhvil verilir.

28-ci Maddə

1. Bu cərcivə Konvensiyası Avropa Şurasının on iki üzv dövlətinin 27-ci maddənin müddəalarına uyğun olaraq bu cərcivə Konvensiyası ilə bağlı olmağa razılıqlarını bildirdikləri tarixdən üç ay vaxt bitdikdən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

2. Sonralar bu cərcivə Konvensiyası ilə bağlı olmağa razılaşdığını bildirən hər hansı bir üzv dövlət üçün bu cərcivə Konvensiyası, təsdiq etmə, qəbul etmə, yaxud bəyan etmə haqqında sənədlərin saxlanmaq üçün təhvil verdiyi tarixdən üç ay vaxt bitdikdən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

29-cu Maddə

1. Bu cərcivə Konvensiyası qüvvəyə mindikdən və razılığa gəlmiş dövlətlərlə məsləhətləşmədən sonra Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi Avropa Şurasının Nizamnaməsinin 20-ci Maddəsinin (d) bəndində nəzərdə tutulduğu kimi, özünün əksəriyyət tərəfindən qəbul olunan qərarına əsasən Avropa Şurasının üzvü olmayan və 7-ci maddənin müddəalarına uyğun olaraq, Konvensiyanı imzalamaq təklifini alan, ancaq onu hələ imzalamamış istənilən bir dövlətə, həmçinin Avropa Şurasının üzvü olmayan istənilən digər dövlətə bu cərcivə Konvensiyasına qoşulmağı təklif edə bilər.

2. Qoşulan hər bir dövlət üçün bu cərcivə Konvensiyası qoşulma haqqında sənədin Avropa Şurasının Baş Katibinə saxlanmağa verildiyi tarixdən üç ay vaxt bitdikdən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

30-cu Maddə

1. İstənilən dövlət təsdiq etmə, qəbul etmə, bəyan etmə, yaxud qoşulma haqqında sənədi imzalayarkən, yaxud saxlanılmağa təhvil verərkən beynəlxalq münasibətlərinə görə məsuliyyət daşıdığı və bu cərcivə Konvensiyasının tətbiq ediləcəyi ərazini və ya əraziləri göstərə bilər.

2. İstənilən dövlət sonralar istənilən vaxtda Avropa Şurasının Baş Katibinin adına göndərdiyi ərizədə bu cərcivə Konvensiyasının tətbiqini ərizədə göstərdiyi istənilən başqa bir əraziyə aid edə bilər; həmin ərazidə bu cərcivə Konvensiyası belə bir ərizənin Baş Katib tərəfindən alındığı tarixdən üç ay vaxt bitdikdən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

3. Əvvəlki iki bəndin müddəaları əsasında istənilən ərazi barəsində verilən istənilən ərizə Baş Katibə xəbərdarlıq məktubu göndərmək yolu ilə geri götürülə bilər. Geri götürülmə qərarı Baş Katibin belə xəbərdarlıq məktubunu aldığı tarixdən üç ay vaxt bitdikdən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

31-ci Maddə

1. İstənilən Tərəf istədiyi vaxt Avropa Şurasının Baş Katibinə xəbərdarlıq məktubu göndərərək bu cərcivə Konvensiyasını etibarsız elan edə bilər.

2. Bu etibarsız elan etmə Baş Katibin belə xəbərdarlıq məktubunu aldığı tarixdən altı ay vaxt keçdikdən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

32-ci Maddə

Avropa Şurasının Baş Katibi Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərə, bu cərcivə Konvensiyasını imzalayan başqa dövlətlərə və ona qoşulan bütün dövlətlərə aşağıdakılar haqqında xəbər verir:

a) istənilən imzalanma haqqında;

b) təsdiq etmə, qəbul etmə, bəyan etmə, yaxud qoşulma haqqında istənilən sənədin saxlanılmağa verilməsi haqqında;

c) bu cərcivə Konvensiyasının 28, 29 və 30-cu maddələrinə uyğun olaraq, onun qüvvəyə mindiyi hər bir tarix haqqında;

d) Bu cərcivə Konvensiyasına aidiyyəti olan istənilən digər akt, xəbərdarlıq, yaxud məlumat haqqında.

Bu cərcivə Konvensiyasını buna səlahiyyəti olan aşağıdakılar təsdiqləmək üçün onu imzaladılar.

1995-ci il fevralın 1-də Strasburqda ingilis və fransız dillərində hazırlanmışdır. Hər iki mətn eyni qüvvəyə malikdir; təkcə bir nüsxədə saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının arxivinə verilir. Avropa Şurasının Baş Katibi imza və möhürlə təsdiq edilmiş surətləri Avropa Şurasının üzvü olan hər bir Dövlətə, eləcə də bu Konvensiyanı imzalamaq, yaxud qoşulmaq təklifi edilən hər bir dövlətə göndərir.

**İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS
AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA
KONVEİSYAYA ƏLAVƏ EDİLƏN 12 NƏ-Lİ
PROTOKOL**

Roma, 4 noyabr 2000-ci il

1-ci Maddə. Ayrı-seçkiliyin ümumi qadağanı

1. Qanun tərəfindən qəbul edilmiş istənilən hüquqdan istifadə cins, irq, dərindən rəngi, dil, din, siyasi və digər əqidələr, milli, yaxud sosial mənsə, milli azlığa mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum əlamətinə, yaxud istənilən digər cəhətlərə görə heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən təmin edilməlidir.

2. Heç kəs bu maddənin 1-ci bəndində göstərilən əlamətlərə görə ictimai hakimiyyət orqanları tərəfindən ayrı-seçkiliyə məruz qoyula bilməz.

**ATƏM-İN İNSAN ÖLÇÜSÜ
KONFRANSINA DAİR KOPENHAGEN
MÜŞAVİRƏSİNİN SƏNƏDİ**

*Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlığa
Dair Müşavirənin 35 iştirakçı dövləti tərəfindən
1990-cı il iyunun 29-da qəbul edilmişdir.*

25. İştirakçı dövlətlər, insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara aid olan öhdəliklərdən fəvqəladə vəziyyət şəraitində istənilən geri çəkilmənin beynəlxalq hüququn, o cümlədən iştirakçıları olduqları beynəlxalq vasitələrin, xüsusən geri çəkilmənin mümkün olmayacağı hüquqların nəzərdə tutduğu sərhədlər daxilində tam qalmalı olduğunu təsdiq edirlər. Onlar həmçinin təsdiq edirlər ki:

25.4. - belə tədbirlər yalnız irqi mənsubiyyətə, dərindən rənginə, cinsə, dilə, dinə, sosial mənsəyə, yaxud azlıqlara mənsubiyyətə əsaslanan ayrı-seçkiliyə səbəb olmur.

30. İştirakçı dövlətlər milli azlıqlara aid olan məsələlərin yalnız qanunun aliliyinə əsaslanan demokratik siyasi çərçivələrdə, müstəqil məhkəmə sisteminin fəaliyyəti şəraitində qənaətləndirici tərzdə həll edilə biləcəyini qəbul edirlər. Bu çərçivələr insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara tam hörmətlə yanaşmaya, bütün vətəndaşların bərabər hüquq və vəziyyətlə təmin edilməsinə onların öz qanuni maraqlarını da, arzularını da sərbəst ifadə etmələrinə, dövlət hakimiyyətindən sui-istifadənin yoluna təsirli əngəllər qoyan hüquq normalarının yerinə yetirilməsinə, siyasi plüralizmə və sosial dözümlülüyə təminat verirlər.

Onlar həmçinin dözümlülüyün, mədəniyyət müxtəlifliyinin təşviq edilməsində və milli azlıqlarla bağlı məsələlərin həllində siyasi partiyalar, həmkarlar ittifaqları, insan hüquqları üzrə təşkilatlar və dini qruplar da daxil olmaqla, qeyri-hökumət təşkilatlarının mühüm rol oynadığını qəbul edirlər.

Onlar daha sonra, hamılıqla qəbul edilmiş insan hüquqlarının tərkib hissəsi kimi milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarına hörmətlə yanaşmanın iştirakçı dövlətlərdə sülhün, ədalətin, sabitliyin və demokratiyanın mühüm amili olduğunu təsdiq edirlər.

31. Milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz insan hüquqları və əsas azadlıqlarını heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən və qanun qarşısında tam bərabərlik şəraitində tamamilə və səmərəli şəkildə həyata keçirmək hüququ var.

İştirakçı dövlətlər insan hüquqlarının və əsas azadlıqların həyata keçirilməsində və onlardan faydalanmaqda milli azlıqlara mənsub şəxslərin digər vətəndaşlarla tam bərabərliyinə təminat vermək məqsədilə zəruri halda xüsusi tədbirlər görəcəklər.

32. Şəxsin milli azlıqlara mənsubiyyəti onun şəxsi seçimidir və belə bir seçimin həyata keçirilməsi heç bir mənfi nəticələr doğura bilməz.

Milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz etnik mədəniyyət, dil, yaxud din özünəməxsusluğunu azad surətdə ifadə etmək, qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirmək, öz iradəsinin əksinə olaraq, heç bir assimilyasiya təşəbbüsünə məruz qalmadan bütün cəhətləriylə öz mədəniyyətini azad surətdə dəstəkləmək və onu inkişaf etdirmək hüquqları var. Xüsusilə onlar aşağıdakı hüquqlara malikdirlər:

32.1 - şəxsi və ictimai həyatda öz ana dilindən azad surətdə istifadə etmək;

32.2 - milli dövlət qanunvericiliyinə uyğun olaraq könüllü maliyyə yardımını və digər yardımları, eləcə də dövlət dəstəyi axtara biləcək xüsusi təhsil, mədəniyyət və dini müəssisələrini, təşkilat və ya assosiasiyalarını yaratmaq və dəstəkləmək;

32.3 - öz dininə etiqad etmək, o cümlədən, dini materialı əldə etmək, ona sahib olmaq, ondan istifadə etmək və öz ana dilindəki təhsil sahəsində dini fəaliyyəti həyata keçirmək;

32.4 - öz ölkəsinin hüddurları daxilində öz aralarında, eləcə də digər dövlətlərin ümumi etnik və ya milli mənşəyi, mədəni mirası və ya dini etiqadı olan vətəndaşları ilə mənəssiz əlaqələr qurmaq və əlaqələri davam etdirmək;

32.5 - öz ana dilində məlumatı yaymaq, ondan istifadə yoluna malik olmaq və məlumat mübadiləsi etmək;

32.6 - öz ölkəsinin hüddurları daxilində təşkilatlar, yaxud assosiasiyalar yaratmaq və dəstəkləmək, beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətində iştirak etmək.

Milli azlıqlara mənsub şəxslər öz hüquqlarını həyata keçirməkdə və onlardan istifadə etməkdə fərdi qaydada, eləcə də öz qrupunun digər üzvləri ilə birlikdə həyata keçirə bilərlər. Belə hüquqlardan istənilən birinin həyata keçirilməsi və ya keçirilməməsi milli azlıqlara mənsub şəxslər üçün heç bir mənfəi nəticələr doğura bilməz.

33. İştirakçı dövlətlər öz ərazilərində milli azlıqların etnik, mədəni, dil və din özünəməxsusluqlarını müdafiə edəcək və bu özünəməxsusluqları təşviq etmək üçün şərait yaradacaqlar. Onlar bu məqsədlə hər bir dövlətin qərar qəbulu prosedurasına uyğun olaraq belə azlıqların təşkilatları və ya assosiasiyaları ilə əlaqələr də daxil edilməklə, lazımı məsləhətləşmələr keçirdikdən sonra zəruri tədbirlər görəcəklər.

İstənilən belə tədbirlər müvafiq iştirakçı dövlətin digər vətəndaşlarına münasibətdə bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verməmək prinsiplərinə uyğun olacaqdır.

34. İştirakçı dövlətlər, milli azlıqlara mənsub şəxslərin, müvafiq dövlətin rəsmi dilini, yaxud rəsmi dillərini öyrənməyin zəruriliyindən asılı olmayaraq öz doğma dilini öyrənmək, yaxud öz doğma dilində təlim almaq, həmçinin bunun mümkün və vacib olduğu yerdə milli dövlət qanunvericiliyin tətbiqinə uyğun olaraq, dövlət orqanlarında öz doğma dilindən istifadə etmək üçün lazımı imkanlara malik olmalarına təminat verməyə çalışacaqlar.

Onlar həm də tədris müəssisələrində tarix və mədəniyyətin tədrisi kontekstində milli azlıqların tarix və mədəniyyətini nəzərə alacaqlar.

35. İştirakçı dövlətlər milli azlıqlara mənsub şəxslərin belə azlıqların özünəməxsusluğunun müdafiəsi və təşviqi işlərində iştirak da daxil olmaqla, dövlət işlərində səmərəli iştirak etmək hüququna hörmət göstərəcəklər.

İştirakçı dövlətlər müəyyən milli azlıqların etnik, mədəni, dil və din özünəməxsusluğunun təşviqi üçün bu məqsədlərə çatmağın mümkün vasitələrindən biri kimi maraqlı dövlətin siyasətinə uyğun lazımı yerli və muxtar idarəetmə orqanları ilə belə azlıqların konkret tarixi və ərazi şəraitinə cavab verən şəraiti yaratmaq və müdafiə etmək məqsədilə göstərilən səyləri qeyd edirlər.

36. İştirakçı dövlətlər onların arasında milli azlıqların məsələləri üzrə əməli əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinin xüsusi əhəmiyyət daşıdığını qəbul edirlər.

Belə əməkdaşlıq qarşılıqlı anlaşmaya və etimada, dostluq və mehriban qonşuluq münasibətlərinə, beynəlxalq sülhə, təhlükəsizliyə və ədalətə kömək etmək məqsədini güdür.

Hər bir iştirakçı dövlət onun ərazisində yaşayan bütün şəxslər arasında, etnik, yaxud milli mənşə və ya din fərqi qoymadan qarşılıqlı hörmət, anlaşma, əməkdaşlıq və həmrəylik ab-havasına kömək göstərəcək və qanunun aliliyi prinsiplərinə əsaslanan dialoqun köməyi ilə problemlərin həllini təşviq edəcəklər.

37. Bu müddəalardan heç biri Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərindən, dövlətlərin ərazi bütünlüyü prinsipi də daxil olmaqla beynəlxalq hüquq üzrə digər öhdəliklərə, yaxud Yekun aktının müddəasına zidd olan hər hansı bir fəaliyyətlə məşğul olmağa və ya hər hansı bir hərəkəti həyata keçirməyə yol verən hər hansı bir hüquq kimi şərh edilə bilməz.

38. İştirakçı dövlətlər milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi və təşviqinə dair öz səylərində insan hüquqları üzrə mövcud konvensiyalar və digər müvafiq beynəlxalq vasitələr üzrə öz öhdəliklərinə tam əməl edəcək və ayrı-ayrı şəxslərin şikayət hüququnu nəzərdə tutan konvensiyalar da daxil olmaqla, əgər hələ qoşulmayıblarsa, müvafiq konvensiyalara qoşulmaq haqqında, məsələlərə baxacaqlar.

39. İştirakçı dövlətlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və müvafiq hallarda Avropa Şurası da daxil olmaqla, üzvü olduqları səlahiyyətli beynəlxalq təşkilatlarla onların milli azlıqların məsələləri ilə bağlı gördükləri işləri nəzərə almaqla sıx əməkdaşlıq edəcəklər.

Onlar milli azlıqlar barəsində məsələni hərtərəfli müzakirə etmək üçün ekspertlər müşavirəsini çağırmaq məsələsinə baxacaqlar.

40. İştirakçı dövlətlər totalitarizmi, irqi və etnik ədavəti, antisemitizmi, kimə qarşı olursa olsun ksenofobiyanı və ayrı-seçkiliyi, eləcə də dini və ideoloji səbəblərə görə təqibi dəqiq və qeyd-şərtsiz pisləyirlər. Bu kontekstdə onlar həmçinin

xüsusi roman (qaraçı) problemini qəbul edirlər.

Onlar bu halların bütün formaları ilə mübarizədə öz səylərini fəallaşdırmaq üçün qəti niyyətdə olduqlarını elan edirlər və buna görə də:

40.1 - şəxslərə və ya qrupa qarşı antisemitizm də daxil olmaqla, milli, irqi, etnik və ya dini ayrı-seçkiliyə, düşmənçiliyə və ya nifrətə əsaslanan zorakılığa təhriklilik olan istənilən aktın müdafiənin təminatı üçün özlərinin konstitusiyası sistemlərinə və beynəlxalq öhdəliklərinə uyğun zəruri ola biləcək qanunları qəbul edərək təsirli tədbirlər görəcəklər.

40.2 - irq, etnik, mədəniyyət, dil və din özünəməxsusluğu nəticəsində ayrı-seçkilik, düşmənçilik və ya zorakılıq təhlükəsinə, yaxud hərəkətinə məruz qala biləcək şəxslərin, yaxud qrupun müdafiəsi və onların əmlakının müdafiəsi üçün lazımı və müvafiq tədbirlər görməyi üzərlərinə öhdəlik götürəcəklər;

40.3 - xüsusilə təhsil, mədəniyyət və məlumat sahələrində qarşılıqlı anlaşmaya və dözümlülüyə kömək etmək üçün milli, regional və yerli səviyyələrdə onların konstitusiyası sistemlərinə uyğun təsirli tədbirlər görəcəklər.

40.4 - irqi xurafata və ədavətə, müxtəlif sivilizasiyaya və mədəniyyətlərə hörmətin gücləndirilməsinə dair problemlərə təhsil üzrə vəzifələr çərçivəsində xüsusi diqqət yetirilməsinin təmin edilməsinə çalışacaqlar;

40.5 - hər bir şəxsin hüquqi müdafiənin təsirli vasitələrinə malik olmaq

hüququnu qəbul edəcəklər və milli dövlət qanunvericiliyinə uyğun olaraq, əlaqədar şəxslərin və qrupun irqçilik və ksenofobiya aktları da daxil olmaqla ayrı-seçkilik aktlarına dair şikayətlə çıxış etmək və bu şikayəti müdafiə etmək hüququnu qəbul etməyə çalışacaqlar.

40.6 - ayrı-seçkilik probleminin müzakirə edildiyi beynəlxalq vasitələrə, hələlik qoşulmayıblarsa, qoşulmaq məsələsinə baxacaq və vaxtaşırı məruzələrin təqdimi ilə bağlı öhdəliklər də daxil olmaqla, həmin məsələ üzrə öhdəliklərin tam yerinə yetirilməsini təmin edəcəklər;

40.7 - eyni zamanda dövlətlərə və ayrı-ayrı şəxslərə ayrı-seçkiliklə bağlı məlumatları beynəlxalq orqanlara göndərmək imkanı verən beynəlxalq mexanizmlərin qəbul edilməsi haqqında məsələyə baxacaqlar.

YENİ AVROPA ÜÇÜN PARİS XARTİYASI

İnsan hüququ, demokratiya və qanunun aliliyi

Biz ölkələrimizdə yeganə idarəetmə sistemi kimi demokratiyanı qurmağı, birləşdirməyi və möhkəmləndirməyi öz öhdəmizə götürürük. Bu təşəbbüsdə biz aşağıdakıları əldə rəhbər tutacağıq:

İnsan hüququ və əsas azadlıqlar doğuluşdan bütün insanlara məxsusdur, onlar ayrılmazdır və onlara qanunla təminat verilir. Onları müdafiə etmək və onlara kömək etmək hökumətlərin ən birinci vəzifəsidir. Onlara hörmət hədsiz hakimiyyəti olan dövlətə qarşı çox mühüm təminatdır. Onlara əməl etmək və onları tam həyata keçirmə - azadlığın, ədalətin və sülhün əsasıdır.

Demokratik idarəetmə müntəzəm olaraq azad və ədalətli seçkilərin gedişində ifadə olunan xalq iradəsinə əsaslanır. İnsan şəxsiyyətinə və qanunun aliliyinə hörmət demokratiyanın əsasını təşkil edir. Demokratiya öz fikrini ifadə etmə azadlığının, cəmiyyətdə bütün qruplara dözümlülük göstərilməsinin və hər bir insan üçün imkan bərabərliyinin ən yaxşı təminatıdır.

Nüfuzlu və plüralist xarakterə malik demokratiya seçicilərə hesabat verilməsinə, dövlət hakimiyyəti orqanlarının qanuna və ədalət mühakiməsinin qərəzsiz həyata keçirilməsinə əməl etmək öhdəliyini doğurur. Heç kəs qanundan yuxarıda durmamalıdır.

Biz, hər bir insanın heç bir ayrı-seçkilik qoyulmadan aşağıdakı hüquqlara malik olduğunu təsdiq edirik:

fikir, vicdan, din və əqidə azadlığı,

öz fikrini ifadə etmə azadlığı,

assosiasiyalar yaratmaq və dinc yığıncaqlar keçirmək azadlığı,

yərdəyişmə azadlığı;

heç kəs:

əsassız həbsdə, yaxud həbsdə saxlanmağa məruz qalmayacaq,

işgəncəyə, yaxud amansız, qeyri-insani və insan ləyaqətini alçaldan rəftara və cəzanın başqa bir növünə məruz qalmayacaq;

hər kəsin həmçinin aşağıdakı hüquqları var:

öz hüququnu bilmək və ona uyğun hərəkət etmək,

azad və ədalətli seçkilərdə iştirak etmək,

cinayət etməkdə ittiham irəli sürdükdə ədalətli və açıq məhkəmə araşdırmalarının aparılması,

təkbəşinə, yaxud başqaları ilə mülkiyyət sahibi olmaq və fərdi sahibkarlıqla məşğul olmaq

öz iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarından istifadə etmək.

Biz milli azlıqların etnik, mədəni, dil və din özünəməxsusluğunun müdafiə ediləcəyini, milli azlıqlara mənsub şəxslərin bu özünəməxsusluqları heç bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan və qanun qarşısında tam bərabərlik şəraitində azad surətdə ifadə etmək, qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirmək hüquqlarına malik olduqlarını təsdiq edirik.

Biz hər kəsin hüququnun istənilən pozuntusuna qarşı onun milli, yaxud beynəlxalq hüquqi müdafiəsinin təsirli vasitələrinə yol tapıb onlardan istifadəsini təmin edəcəyik.

Mövcud müddəalara tam əməl olunması quracağımız yeni Avropanın özlüdür.

Bizim dövlətlər demokratik nailiyyətlərə dönməz xarakter vermək üçün əməkdaşlıq edəcək və biri-birinə yardım göstərəcəklər.

GƏLƏCƏYİN ORİYENTİRLƏRİ

ATƏM-in bütün prinsip və müddəalarına tam əməl etməyə möhkəm bağlılığımıza əsaslanaraq, biz hazırda xalqlarımızın ehtiyac və arzularını təmin etmək məqsədilə əməkdaşlığımızın tarazlaşdırılmış və hərtərəfli inkişafına yeni təkan verən qərar qəbul edirik.

ATƏM-İN İNSAN ÖLÇÜSÜ KONFRANSINA DAİR MOSKVA MÜŞAVİRƏSİNİN SƏNƏDİ.

*Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlığa
dair Müşavirənin 38 iştirakçı dövləti tərəfindən
1991-ci il oktyabrın 3-də qəbul edilmişdir.*

28. İştirakçı dövlətlər fəvqəladə vəziyyət şəraitində insan hüquqlarını və əsas azadlıqlarını qorumağı, Kopenhagen müşavirəsi sənədinin müddəalarını nəzərə almağı və tərəfləri olduqları beynəlxalq konvensiyalara əməl etməyi mühüm sayırlar.

28.7 İştirakçı dövlətlər iştirakçıları olduqları beynəlxalq konvensiyalara uyğun olaraq, öhdəliklərdən istənilən bir geri çəkilmədən imtina etməyə çalışacaqlar; belə geri çəkilmə fəvqəladə vəziyyət şəraitində mümkündür. Həmin öhdəliklərdən geri çəkilmə tədbirləri bu sənədlərdə təsbit edilən prosessual tələblərə ciddi şəkildə uyğun görülməlidir. Belə tədbirlər konkret şəraitdə lazım olduğun artıq nə kəskinləşəcək, nə də qüvvədə qalacaq; onlar öz xarakterinə görə, müstəsna tədbirlərdir və məhdud şəkildə şərh və tətbiq edilməlidir. Belə tədbirlər yalnız irq, dərinin rəngi, cins, dil, din, sosial mənşə və ya azlıqlara mənsubiyyət əlamətinə görə müəyyənləşən ayrı-seçkiliyə gətirib çıxarmayacaqdır.

37. İştirakçı dövlətlər, milli azlıqların problemlərinə və bu azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarına aid ATƏM-in bütün sənədlərində, xüsusilə, ATƏM-in insan ölçüsü Konfransına dair Kopenhagen müşavirəsinin sənədində və ATƏM ekspertlərinin milli azlıqlar məsələsinə dair Cenevrə müşavirəsinin Məruzəsində müddəa və öhdəlikləri təsdiq edirlər, onların tam və tezliklə yerinə yetirilməsinə çağırırlar. Onlar ATƏM-in yeni və geniş mexanizm və proseduralarının tətbiq edilməsinin milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarının gələcək müdafiəsinə və təşviqinə kömək edəcəyini güman edirlər.

38. İştirakçı dövlətlər, bu iştirakçı dövlətlərdə qanuni yaşayan mühacir zəhmətkeşlərin və onların ailələrinin hüquqlarına hörmətlə yanaşmanın təmin edilməsinin, onların milli, mədəni, dini və dil xüsusiyyətlərini azad surətdə ifadə etmək hüququnun xüsusi qeyd edilməsinin zəruriliyini qəbul edirlər. Bu hüquqlar yalnız qanunla müəyyən edilən və beynəlxalq standartlara uyğun gələn məhdudlaşdırmalar ilə həyata keçirilə bilər.

38.1 - Onlar irq, dərinin rəngi və etnik mənşə əlamətlərinə, mühacir zəhmətkeşlər barəsində dözümsüzlüyə və ksenofobiya görə bütün ayrı-seçkilik hərəkətlərini mühakimə edirlər. Onlar milli dövlət qanunvericiliyinə və beynəlxalq öhdəliklərə uyğun dözümlülüyü, anlaşmanı, imkalar bərabərliyini və mühacir zəhmətkeşlərin əsas insan hüquqlarına hörmət edilməsini təşviq etmək üçün təsirli tədbirlər görəcəklər: milli, irqi, etnik və ya dini ayrı-seçkiliyə, düşmənçiliyə və ya nifrətə əsaslanan və zorakılığa təhrikçilik aktlarını yasaq edən tədbirləri hələlik görməyiblərsə, görəcəklər.

AVROPADA TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ ƏMƏKDAŞLIĞA DAİR MÜŞAVİRƏ
9-10 iyul 1992-ci il tarixli Helsinki Zirvə Görüşü
1992-ci il Helsinki Sənədi

DƏYİŞİKLİKLƏR DÖVRÜNÜN ÇAĞIRIŞI
(Çıxarış)

HELSİNKİ ZİRVƏ GÖRÜŞÜNÜN BƏYANNAMƏSİ
II MİLLİ AZLIQLARIN İŞLƏRİ ÜZRƏ ATƏM-İN ALI KOMİSSARI

1) İştirakçı dövlətlər milli azlıqların işləri üzrə Ali komissar vəzifəsini təsis etmək haqqında qərar qəbul edirlər.

Mandat

2) Ali komissar KSDL-in nəzdində fəaliyyət göstərəcək və beləliklə də, münafişlərin qarşısının mümkün qədər ən erkən mərhələdə alınmasına kömək edəcəkdir.

3) Ali komissar "erkən qabaqlama"nı, müvafiq hallarda isə milli azlıqların problemləri ilə bağlı olan və erkən qabaqlama mərhələsindən hələlik çıxmayan, ancaq Ali komissarın mülahizəsinə görə, ATƏM bölgəsində sülhə, sabitliyə, yaxud iştirakçı dövlətlər arasındakı münasibətlərə toxunan potensial münafişə çevrilə bilən və Şuranın, yaxud KSDL-in diqqət və təsirlərini tələb edən gərgin vəziyyətlər barəsində "təcili hərəkətlər"i mümkün qədər erkən mərhələdə təmin edəcəkdir.

4) Ali komissar ATƏM-də qəbul edilmiş prinsip və öhdəliklərinə əsaslanan bu mandat çərçivəsində işi məxfi aparacaq və bilavasitə belə gərgin vəziyyətlərə cəlb edilmiş bütün tərəflərdən asılı olmayaraq hərəkət edəcəkdir.

(5a) Ali komissar vətəndaşı olduğu dövlətdə, yaxud daimi yaşadığı ərazidə milli azlıqlarla bağlı yaranan, mənsub olduğu milli azlıqlara toxunan problemlərə, haqqında söhbət gedən dövlət də daxil olmaqla, bilavasitə əlaqəli bütün tərəflərin yalnız razılığı olduqda baxacaqdır.

(5b) Ali komissar mütəşəkkil terrorçuluq hərəkətləri ilə bağlı olan vəziyyətlərdə milli azlıqların məsələsinə baxmayacaqdır.

(5c) Ali komissar həmçinin, bu və ya digər milli azlıqlara mənsub şəxslər barəsində ATƏM üzrə öhdəliklərin pozulmasına baxmayacaqdır.

(6) Bu və ya digər vəziyyət gözəndən keçirilərkən onu yoluna qoymaq məqsədilə Ali komissar demokratik və beynəlxalq vasitələrin mövcudluğunu, eləcə də, əlaqədar tərəflərin onlardan istifadə etməsini tam ölçüdə nəzərə alacaqdır.

(7) milli azlıqlara dair konkret məsələ KSDL-in nəzərinə çatdırıldığı hallarda Ali komissarın həmin məsələnin baxılmasına qoşulması üçün KSDL-dən müvafiq xahiş ilə mandat tələb olunur.

Erkən qabaqlama

(11) Ali komissar:

(11a) milli azlıqların məsələləri üzrə məlumatı haqqında aşağıda (Əlavənin (23) - (25) bəndlərinə bax) danışılan qaynaqlardan toplayacaq və alacaq;

(11b) mümkün qədər ən erkən mərhələdə bilavasitə maraqlı tərəflərin roluna, gərginliyin xarakterinə və onunla bağlı son hadisələrə, həmçinin, mümkün olduqda, ATƏM bölgəsində sülh və sabitlik üçün potensial nəticələrə qiymət verilməsini həyata keçirəcək;

(11c) bu məqsədlə, milli azlıqların durumuna dair qaynaqdan məlumat almaq üçün (17)-ci bəndə və Əlavənin (27) - (30)-cu bəndlərinə uyğun olaraq, iştirakçı dövlətlərdən hər hansı birinə gəlmək və (25)-ci bəndin müddəalarını nəzərə almaqla bilavasitə maraqlı tərəflərlə şəxsən əlaqəyə girmək imkanına malik olacaqdır.

(12) İştirakçı dövlətə gəldiyi zaman, bilavasitə iştirakçıların özlərindən məlumat alarkən Ali komissar tərəflərlə müvafiq məsələləri müzakirə edə bilər və zəruri halda isə tərəflərin arasında dialoqa, etimad və əməkdaşlığın möhkəmlənməsinə köməklik göstərə bilər.

Erkən qabaqlamanın təmin edilməsi

(13) Müvafiq tərəflərlə məlumat mübadiləsi və əlaqələr əsasında Ali komissar potensial münafişə təhlükəsinin mövcudluğu ((3)-cü bənddə ifadə edildiyi kimi) nəticəsinə gələrsə, o, fəaliyyətdə olan Sədr tərəfindən operativ surətdə KSDL-ə verilən erkən qabaqlama ilə çıxış edə bilər.

(14) Fəaliyyətdə olan Sədr bu erkən qabaqlamanı KSDL-in sonrakı görüşünün gündəliyinə daxil edir. Dövlətlərdən hər hansı biri belə qabaqlamanın operativ surətdə məsləhətləşməni tələb etdiyi qərarına gələrsə, o, Şuranın Berlin görüşü nəticələrinin Xülasəsinin 2-ci Əlavəsində ("Fövqəladə mexanizm") ifadə edilən prosedura müvafiq olaraq çıxış edə bilər.

(15) Ali komissar erkən qabaqlamaya müraciətinin səbəblərini KSDL-ə izah edir.

Təcili hərəkətlər

(16) Ali komissar KSDL tərəfindən təsdiq edilən mandata uyğun olaraq mümkün həllərin axtarılması məqsədilə maraqlı tərəflərlə gələcək əlaqələri qurmaq və daha ətraflı məsləhətləşmələr aparmaq üçün ona səlahiyyət verilməsini məsləhət görə bilər. KSDL müvafiq qərar qəbul edə bilər.

(17) Milli azlıqlarla bağlı gərgin vəziyyəti müzakirə etmək məqsədilə iştirakçı dövlətlərdən hər hansı birinə səfərə çıxana qədər Ali komissar fəaliyyətdə olan Sədr ilə məsləhətləşmə aparır. Fəaliyyətdə olan Sədr müvafiq iştirakçı dövlət (dövlətlər) ilə məxfi qaydada məsləhətləşir, həmçinin daha geniş məsləhətləşmə apara bilər.

(18) Ali komissar iştirakçı dövlətə səfərdən sonra müəyyən edilən faktlar və həmin konkret məsələlərin həlli üzrə işin gedişi haqqında fəaliyyətdə olan Sədrə çox məxfi hesabat təqdim edir.

(19) Ali komissar bu və ya digər konkret məsələ üzərində işini bitirdikdən sonra müəyyənləşdirdiyi faktlar, nəticələr və yekunlar haqqında fəaliyyətdə olan Sədrə hesabat verir. Fəaliyyətdə olan Sədr bir ay ərzində müəyyən edilmiş faktlar, nəticələr və yekunlar barəsində müvafiq dövlətlə (dövlətlərlə) məxfi qaydada məsləhətləşmə aparır, eləcə də daha geniş məsləhətləşmə keçirə bilər. Bundan sonra mümkün qeydlərlə birlikdə hesabat KSDL-ə veriləcəkdir.

(20) Ali komissar vəziyyətin münafişəyə çevrildiyi nəticəsinə gələrsə və onun say göstərmə planında imkanın tükəndiyini hesab edərsə, o, bu haqda fəaliyyətdə olan Sədr vasitəsilə KSDL-ə məlumat verir.

(21) KSDL bu və ya digər konkret məsələnin baxılmasına qoşulduqda, Ali komissar KSDL-ə, yaxud bu sənədin III fəslinin müddəalarına uyğun olaraq KSDL-in həmin gərgin vəziyyət və ya münafişə ilə bağlı addımlar atmağı təklif edə biləcəyi hər hansı digər idarə və ya təşkilata məlumat, həmçinin sorğu üzrə tövsiyə təqdim edir.

(22) Ali komissar KSDL tərəfindən müvafiq xahiş olduqda və onun mandatının həyata keçirilməsinin məxfiliyinə dair tələbləri lazımi tərzdə nəzərə almaqla insan ölçüsü məsələsinin yerinə yetirilməsinin müzakirəsinə həsr olunmuş

ATƏM-in müşavirlərinə öz fəaliyyəti haqqında məlumat təqdim edəcəkdir.

Əlavə

Milli azlıqlar məsələsinə dair məlumatların qaynaqları

(23) Ali komissar:

(23a) milli azlıqların durumu və ona aidiyyəti olan tərəflərin rolu haqqında istənilən qaynaqdan, o cümlədən, (25)-ci bənddə göstərilənlər istisna olmaqla, kütləvi informasiya vasitələrindən və qeyri-hökumət təşkilatlarından məlumat toplaya və ala bilər;

(23b) milli azlıqlar məsələsi ilə bağlı hadisələr haqqında bilavasitə aidiyyəti olan tərəflərdən konkret məruzələr ala bilər. Milli azlıqlar barəsində ATƏM-in öhdəliklərinin pozulması, eləcə də, milli azlıqlar məsələsiylə bağlı digər pozuntular haqqında məruzələr də onların sırasına daxil ola bilər.

Bilavasitə maraqlı tərəflər

(26) Gərgin vəziyyətə cəlb edilən, Ali komissara konkret məruzələr təqdim edə bilən və iştirakçı dövlətə səfər zamanı Ali komissarın şəxsən əlaqəyə girməyə çalışacağı maraqlı tərəflər aşağıdakılardır:

(26a) müvafiq hallarda, milli azlıqların yaşadığı rayonlarda regional və yerli hakimiyyətlər də daxil olmaqla, iştirakçı dövlətlərin hökumətləri;

(26b) assosiasiyaların, qeyri-hökumət təşkilatlarının, dini və bilavasitə gərginlik rayonunda yerləşən və maraqlı tərəf olan milli azlıqların digər qruplarının nümayəndələri, milli azlıqlara mənsub və bu azlıqların maraqlarını təmsil etməyə səlahiyyətli olan şəxslər.

Milli azlıqlar

İştirakçı dövlətlər

(23) Vyana görüşünün Yekun sənədində, Kopenhagen sənədində və Cenevrə sazişinin Məruzəsində milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqları ifadə edilən öhdəliklər də daxil olmaqla, ATƏM üzrə özlərinin bütün öhdəliklərini ləngimədən və vicdanla yerinə yetirmək niyyətində olduqlarını tam qətiyyətlə təsdiq edirlər.

(24) Bununla əlaqədar onlar milli azlıqlara mənsub şəxslərin hər bir dövlətin öz ölkəsinin siyasi, iqtisadi sosial və mədəni həyatında qərarlar qəbulunun demokratik prosedurasına uyğun olaraq, o cümlədən, demokratik iştirak əsasında milli, regional və yerli səviyyələrdə rəhbər və məsləhətçi orqanların xüsusilə siyasi partiyalar və assosiasiyalar çərçivəsində iştirak etmək hüququ da daxil olmaqla, öz insan hüquqlarını və əsas azadlıqlarını fərdi qaydada və başqaları ilə birlikdə sorbət şəkildə həyata keçirmələrini təmin etmək üçün səylərini fəallaşdıracaqlar.

(25) Birləşmiş, ikitərəfli və çoxtərəfli qaydada səy göstərməklə özlərinin ATƏM üzrə öhdəliklərinin, o cümlədən milli azlıqların etnik, mədəni, dil və dini özünəməxsusluğunu təşviq etmək üçün şəraitin müdafiəsi və yaradılması ilə bağlı öhdəliklərinin, daha səmərəli yerinə yetirilməsinin gələcək imkanlarını öyrənməyi davam etdirəcəklər.

(26) Milli azlıqların problemlərini konstruktiv ruhda, dinc vasitələrlə və ATƏM-in prinsip və öhdəlikləri əsasında maraqlı tərəflər arasında dialoqlar yolu ilə həll edəcəklər.

(27) Köçürmə praktikasından imtina edəcək və milli azlıqların yaşadıkları ərazilərin hüduqları daxilindəki rayonların etnik tərkibini dəyişdirmək məqsədilə güc hədəsinə və ya onun tətbiqi ilə köçməni həyata keçirmək üçün göstərilən bütün təşəbbüsləri pisləyəcəklər.

İCTİMAİ-SİYASİ HƏYATDA MİLLİ AZLIQLARIN SƏMƏRƏLİ İSTİRAKİ HAQQINDA LUND TÖVSIYƏSİ

GİRİŞ

Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT) iyul 1992-ci il tarixdə Helsinkidə qəbul etdiyi qərarla milli azlıqların işləri üzrə "münaqişələrin mümkün qədər ən erkən mərhələdə qarşısını almaq" məqsədi olan Ali komissar vəzifəsini təsis etdi. Bu addım keçmiş Yuqoslaviyada yaranmış vəziyyətə cavab reaksiyası idi və bəzilərinin fikrinə görə, bu vəziyyətin Avropanın digər ölkələrində - xüsusilə, demokratik ictimai quruluşa keçidi həyata keçirən ölkələrdə də təkrarlanmaq, bununla da dövlət və hökumət başçıların noyabr 1990-cı il tarixdə qəbul etdiyi yeni Avropa üçün Paris Xartiyasında ifadə olunan sülh və tərəqqiyə çatmaq ümidlərini sarsıtmaq qorxusu vardı.

1 yanvar 1993-cü il tarixdə milli azlıqların işləri üzrə ATƏT-in ilk Ali komissarı Maks Van der Stul oldu. O, Niderlandın parlament deputatı, xarici işlər naziri, BMT yanında daimi nümayəndəsi kimi işlədiyi illərdə, eləcə də hüquq müdafiəçisi kimi çoxillik fəaliyyətində topladığı zəngin təcrübəsinə əsaslanaraq, Avropanın müxtəlif ölkələrində azlıqlarla mərkəzi hakimiyyət orqanları arasında mübahisələr, onun fikrincə, kəskinləşmə ilə nəticələnmə biləcəyi bir vaxtda çoxsaylı şəraitin araşdırılmasına girişdi. "Diplomatiya"nın vasitələri ilə silahlananaraq MAAK Albaniya Respublikası, Macarıstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Latviya, keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniya, Rumıny, Slovakiya, Ukrayna, Xorvatiya və Estoniya kimi ondan çox dövlətin problemlərinin həllinə qoşuldu. Öz diqqətini hər şeydən öncə, say baxımından bir ölkədə əhalinin çoxluğunu, digər ölkədə isə azlığını təşkil edən milli və ya etnik qrupların nümayəndələri ilə bağlı, bununla da dövlətlərin hər ikisində də hakimiyyətin maraqlarına toxunan dövlətlərarası gərginliklərin, hətta münaqişələrin potensial qaynağı olan halların üzərinə cəmləşdirdi. Əslində məhz belə gərginliklərin nəticələri keçmişdə bir çox baxımdan Avropa tarixinin gedişini müəyyənləşdirdi.

Milli azlıqlara münasibətdə çəkişmə problemiylə məşğul olan MAAK müstəqil, qərəzsiz və əməkdaşlığa hazır tərəf rolunda çıxış edir. Nəzarət funksiyaları verilməsinə də, o, bütün dövlətlər tərəfindən qəbul edilmiş beynəlxalq normalara istinad edir və bunlar təhlil zamanı onun tərəfindən çıxış nöqtəsi kimi qəbul edilir və irəli sürülən konkret tövsiyələrin əsasını təşkil edir. Bununla əlaqədar bütün ATƏT dövlətlərinin, xüsusən 1990-cı il tarixli insan ölçüsünə dair Konfransın IV hissəsində milli azlıqlara aid normaları ətrafı şərh edən Kopenhagen sənədi üzrə razılaşma əsasında götürdüləri öhdəlikləri nəzərdə tutmaq mühümdür. ATƏT-in bütün iştirakçı dövlətləri insan hüquqlarına, o cümlədən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində qəbul edilmiş azlıqların hüquqlarına dair öhdəliklər daşıyırlar; ATƏT ölkələrinin böyük əksəriyyəti həm də Avropa Şurasının normaları ilə bağlıdır.

Altı ildən artıq davam edən gərgin iş nəticəsində MAAK məşğul olduğu bir çox ölkələrdə yenidən və yenidən diqqəti cəlb edən bir sıra məsələləri üzə çıxarda bildi. Bu məsələlər sırasında azlıqların nümayəndələri üçün təhsil məsələsi və azlıqların dillərindən istifadə problemi milli azlıqlara mənsub şəxslərin özünəməxsusluqlarının qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi üçün xüsusi

əhəmiyyətə malik idi. ATƏM bölgəsində azlıqların hüquqlarını düzgün və ardıcıl şəkildə həyata keçirmək məqsədini əldə rəhbər tutaraq, MAAK konkret məsələlərin yerinə yetirilməsində MAAK-a yardım etmək üçün 1993-cü ildə yaradılmış qeyri-hökumət təşkilatı olan Etniklərarası münasibətlər Fonduna iki tövsiyələr paketini - təhsil sahəsində milli azlıqların hüquqları haqqında Haaqa təkliflərini (1996-cı il) və milli azlıqların dil hüquqları haqqında Oslo təkliflərini (1998-ci il) hazırlamaq üçün beynəlxalq baxımdan qəbul edilmiş müstəqil ekspertlərdən ibarət iki qrup təşkil etmək xəşişi ilə müraciət etdi. Hər iki təklifdən sonralar bir sıra ölkələrin siyasi rəhbərləri və qanunvericiləri tərəfindən oriyentirləri kimi istifadə edildi. Təkliflərin mətnini (bir neçə dildə) Etniklərarası münasibətlər Fondundan pulsuz almaq olar.

Ali komissarın dəslərlə müraciət etdiyi mövzu bir sıra şəraitdə dövlətin idarə edilməsində milli azlıqların səmərəli iştirak formaları ilə bağlıdır. Bu sahədə ATƏT-in iştirakçı dövlətlərinin mövqe və təcrübələri haqqında təsəvvür əldə etməyə və onlara bir-biriylə təcrübə mübadiləsi etmək imkanını verməyə çalışaraq MAAK və ATƏT-in demokratik institutlar və insan hüquqları Bürosu bütün ATƏT ölkələrinin və müvafiq beynəlxalq təşkilatların iştirakı ilə "İctimaiyyətin idarəetmə və iştirak praktikası: müxtəliflik şəraitində integrasiya" mövzusunda konfrans keçirmək qərarına gəldilər və konfrans İsveçrə konfederasiyası tərəfindən 18-20 oktyabr 1999-cü il tarixdə Lokarnoda təşkil edildi. Konfransın yekunu üzrə Bəyanatda onun sədri müzakirə edilən mövzuların qısa xülasəsini verdi, azlıqların səmərəli iştirakı və dövlətin optimal idarə edilməsinin müxtəlif konsepsiya və mexanizmlərinin hazırlanmasını davam etdirmək də daxil olmaqla, bütün müxtəlifliyi ilə cəmiyyəti ümumdövlət integrasiyasına aparan gələcək addımların arzuəldin olduğunu qeyd etdi. Bu məqsədlə MAAK Etniklərarası münasibətlər Fondundan Raul Vallenberq adına İnsan hüquqları və humanitar hüquqlar institutu ilə birlikdə tövsiyələr hazırlamaq və müvafiq beynəlxalq standartlar əsasında mümkün alternativləri müəyyənləşdirmək üçün beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş ekspertlər qrupunu təşkil etməyi xəşiş etdi.

Bu təşəbbüslərin nəticəsi olaraq, Milli azlıqların ictimai-siyasi həyatda səmərəli iştirakına dair Lund təklifləri hazırlanıb qəbul edildi. Ekspertlərin tövsiyə mətninin son razılaşdırmasına həsr edilən yekun görüşü İsveçin Lund şəhərində keçirildiyi üçün təkliflər belə adlandırıldı. Ekspertlər sırasına həmin sahədə ixtisaslaşmış beynəlxalq hüquqşünaslar, konstitusiya quruluşu və seçki sistemləri problemləri ilə məşğul olan politoloqlar və azlıqların problemlərini öyrənən sosioloqlar daxil idi. Aşağıda Raul Vallenberq adına İnstitutun direktoru, professor Qudmundur Alfredssonun başçılıq etdiyi qrup iştirakçılarınin adbaad düzəldilmiş siyahısı verilir:

Raul Vallenberq adına İnsan hüquqları və humanitar hüquq İnstitutunun (Lund Universiteti) direktoru prof. Qudmundur Alfredsson (İslandiya); Oksford universitetinin dövlət idarəetmə kafedrasının professoru Vernon Boqdanor (Böyük Britaniya); Belqrad insan hüququ mərkəzinin direktoru prof. Voin Dmitriyeviç (Yugoslaviya); Norveç insan hüquqları institutunun elmi əməkdaşı doktor Asbyorn Eyde (Norveç); prof. Yaş Qxay (Keniya); Honkonq universitetinin ictimai hüquq professoru ser Y.K. Pao, Tafts universitetinin Fletçer adına hüquq və diplomatiya fakültəsinin beynəlxalq hüquq professoru Herst Hennem (ABŞ); Demokratiya və seçkiyə yardım Beynəlxalq institutunun

direktoru Piter Harris (CAR); Rur universitetinin (Boxum) humanitar hüquq və sülhü himayənin hüquq baxışları fakültəsinin dekanı doktor Hans-Hayntse (Almaniya); Yerusəlim universiteti Avropa institutunun kolleqiya sədri beynəlxalq hüquq professoru Ruf Lapidot (İsrail); London universiteti Kinqs-kollecın beynəlxalq hüquq kafedrasının professoru Reyn Müllerson (Estoniya); "Azlıqlar və vətəndaşlar" (Azlıqların hüquqları üzrə qrup) fondunun direktoru Şarlotta Puflerova (Slovakiya); Texas universitetinin beynəlxalq hüquq professoru Stiven Ratner (ABŞ); Notrdam universitetinin dövlət idarəetmə kafedrasının dosenti doktor Endryu Reynolds (Böyük Britaniya); Kataloniya vilayəti Katalon sosial linqvistik institutunun direktoru Migel Strubell (İspaniya və Böyük Britaniya); Abo Akademik universitetinin mülki hüquq professoru Markku Luksi (Finlandiya); Lüblen universitetinin beynəlxalq hüquq professoru Danilo Tyürk (Sloveniya); Merdok universitetinin İnsan hüquqları və etnik münasibətlərin vaxtında qarşısının alınmasına dair Asiya - Sakit Okean mərkəzinin direktoru, baş hüquq müəllimi doktor Fernan de Varen (Kanada); Polşa Elmlər Akademiyası İnsan Hüquqları üzrə Poznan mərkəzinin direktoru prof. Roman Veruşevski (Polşa)

Azlıqların hüquqları sahəsində mövcud normaların insan hüquqları dairəsinə aid olduğundan ekspertlər öz işlərində dövlətlərin ayrı-seçkilikdən azad insan hüquqlarına aid olan bütün digər öhdəliklərindən çıxış etdirdilər. Onlar həmçinin belə bir anlayışı əldə rəhbər tuturdular ki, son halda bütün insan hüquqları bərabərlik şəraitində hər bir şəxsiyyətin azad və tam inkişafını təmin etmək iqtidarındadır. Müvafiq surətdə belə nəzərdə tutulurdu ki, vətəndaş cəmiyyəti açıq və dinamik olmalı, deməli, bütün insanları özündə birləşdirməlidir. Daha sonra idarəetmənin optimal demokratik praktikası bütün əhalinin maraq və ehtiyaclarına cavab vermək iqtidarında olduğuna görə, dövlət qərarlarının təsirinə məruz qalan insanların həmin qərarların qəbul edilməsində iştirakı üçün hər bir ölkə hökumətlərinin maksimal imkanlar yaratmaq səyləri çıxış mühakimələri kimi qəbul edildi.

Daha əvvəl, Haaqa və Osloda qəbul edilən tövsiyələr kimi, Lund tövsiyələrinin də dövlətlər tərəfindən milli azlıqlarla bağlı gərginliyi zəiflədən və bununla da münasibətlərin vaxtında qarşısının alınmasına imkan yaradan konkret tədbirlərin görülməsini stimullaşdırmaq və asanlaşdırmaq vəzifəsi MAAK-ın başlıca məqsədidir. Milli azlıqların ictimai həyatda səmərəli iştirakına dair Lund tövsiyələri, azlıqların hüquqları sahəsində və MAAK tərəfindən baxılan şəraitlə əlaqəsi olan digər sahələrdə hamı tərəfindən tanınan normaların məzmununu nisbətən sadə dildə aydınlaşdırmaq və dəqiqləşdirmək təşəbbüsüdür. Tövsiyələrdə bu normaların açıq, demokratik dövlətlərdə həmahəng tətbiqini xüsusi nəzərdə tutan izahı verilmişdir. İyirmi dörd tövsiyədən ibarət bu dəst uyğun surətdə ümumi prinsiplərə, qərarların qəbul edilməsinə, ictimai həyatda iştirak etmənin səmərəli formalarının təminatına yol verən özünüidarəyə və tədbirlərə həsr edilmiş dörd yarımfəsilə şəhə edir. Konseptual baxımdan Lund tövsiyələri iki əsas xətt üzrə qurulmuşdur: bütünlükdə dövlətin idarə edilməsində iştirak etmə və yerli, daxili xarakterli bəzi məsələlərdə özünüidarə. Bu planda ən müxtəlif sxemlər mümkündür və artıq məlumdur. Bəzi tövsiyələrlə bağlı alternativ variantlar göstərilir. Bütün tövsiyələr I hissədə ifadə edilən ümumi prinsiplərə uyğun surətdə şərh edilməlidir. Tövsiyələrin hər biri üzrə daha ətraflı izah isə konkret şəkildə

müvafiq beynəlxalq normalara istinad edilən qeydlərdədir.

I. ÜMUMİ PRINSİPLƏR

1. Milli azlıqların ictimai-siyasi həyatda səmərəli iştirakı dinc demokratik cəmiyyətin ən mühüm təşkilatlarından biridir. Avropada və onun xaricində toplanmış təcrübə göstərir ki, belə bir iştirakətməni stimullaşdırmaq üçün dövlətlər çox vaxt milli azlıqların maraqlarını təmin edən xüsusi mexanizmlər yaratmalı olurlar. Azlıqların özünəməxsusluqlarını, öz xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamalarına imkan verməklə və bununla dövlətin lazımi idarə olunmasına və bütünlüyünün təmin edilməsinə kömək etməklə azlıqların ümumdövlət həyatına cəlb olunmasını asanlaşdırmaq bu tövsiyələrin məqsədini təşkil edir.

2. Bu Təvsiyələr beynəlxalq hüququn insan ləyaqətinə hörmət, hüquq bərabərliyi və ayrı-seçkiliyə yol verməmə kimi əsas prinsip və normalarına, bunların milli azlıqların ictimai-siyasi həyatda iştirak etmək hüququna və digər siyasi hüquqlarına tətbiq edilməsinə əsaslanır. Beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş insan hüquqlarına və qanunun aliliyinə hörmət etmək dövlətlərin vəzifəsidir; həmin hüquq və qanunlar dözümlülük, sülh və tərəqqi şəraitində vətəndaş cəmiyyətinin hərtərəfli inkişafını təmin edir.

3. Azlıqların ictimai-siyasi həyatda səmərəli iştirakını təmin edən xüsusi institutlar yaradıldığı halda - həmin institutların hakimiyyət funksiyalarını, yaxud səlahiyyətlərini həyata keçirməsi nəzərdə tutula bilər və fəaliyyətinə toxunduğu bütün şəxslərin hüquqlarına hörmətlə yanaşmalıdır.

4. Milli azlıqlar mənsubiyyətdən başqa, fərdin sərəncamında özünüəyniləşdirmənin başqa formaları da var. Bu və ya digər azlıqlara, yaxud çoxluğa mənsub olmaq və ya olmamaq haqqında qərar həmin şəxs tərəfindən müstəqil şəkildə qəbul edilir və kənardan qəbul etdirilə bilməz. Bu halda seçim və ya bu seçimdən imtina həmin şəxsin maraqlarının hər hansı bir sıxışdırılmasına gətirib çıxarmamalıdır.

5. Bu Təvsiyələrə əsasən institutlar və proseduralar formalaşdırılarkən bu prosesin nəinki məzmununa, həm də formasına diqqət yetirmək lazımdır. Etimad şəraitinin saxlanılması üçün dövlət hakimiyyət orqanları ilə azlıqlar arasında məsləhət prosesi geniş iştirak etmə üçün açıq və transparant olmalı və təbəçilik prinsipinə əsaslanmalıdır. Dövlət ictimai-kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən mədəniyyətlərarası qarşılıqlı anlaşmaya köməyi və azlıqların problemlərinin işıqlandırılmasını təşviq etməlidir.

II. QƏRARLARIN QƏBULUNDA İŞTİRAK

a) Mərkəzi hakimiyyət səviyyəsində mexanizmlər

6. Dövlətlər azlıqları mərkəzi hakimiyyət səviyyəsində real təsir vasitələrindən istifadə ilə təmin etməlidirlər; zəruri halda bunu xüsusi mexanizmlər yaratmaqla həyata keçirməlidirlər. Şəraitdən asılı olaraq bu mexanizmlərə aşağıdakılar daxil ola bilər:

- milli azlıqlar nümayəndəliyinin xüsusi formaları, məsələn parlamentin bir, yaxud hər iki palatasında və ya parlament komitələrində onlar üçün müəyyən sayda yerin ehtiyatda saxlanması və həmçinin, qanunvericilik prosesində təminatlı iştirakın digər formaları;

- milli azlıqların nümayəndələri üçün nazirlər kabinetində vəzifələrin, ali məhkəmədə, yaxud konstitusiyə məhkəməsində və ya aşağı instansiyalı

məhkəmələrdə, eləcə də, təyinatlı məşvəratçı orqanlarda, yaxud digər yüksək səviyyəli orqanlarda yerlərin təsbit edilməsi haqqında rəsmi, yaxud qeyri-rəsmi razılaşmalar;

- uyğun nazirliklər çərçivəsində milli azlıqların maraqlarının nəzərə alınmasını, məsələn azlıqların işləri üzrə əməkdaşlar təyin etmək, yaxud daim qüvvədə olan təlimatlar nəşr etmək yolu ilə təmin edən mexanizmlər; və

- azlıqların nümayəndələrinin dövlət orqanlarında işə cəlb edilməsinə dair xüsusi tədbirlər görülməsi həmçinin, ictimai müəssisələrin milli azlıqların dilində xidmət göstərməsi.

b) Seçkilər

7. Avropada və onun xaricində toplanmış təcrübə azlıqların siyasi həyatda iştirakı üçün şəraitin yaradılmasında seçki prosesinin mühüm rol oynadığını təsdiq edir. Dövlətlər milli azlıqlara mənsub şəxslərin ayrı-seçkiliyə yol verilmədən səs hüququ və seçkili vəzifələrə seçilmək hüququ da daxil olmaqla, dövlət işlərində iştirak hüququna təminat verməlidirlər.

8. Siyasi partiyaların təşəkkülü və fəaliyyəti assosiasiyalar azadlığının beynəlxalq-hüquqi prinsipinə uyğun nizamə salınmalıdır. Bu prinsipə bu və ya digər icmaya mənsubiyyət əlamətinə görə vətəndaşları birləşdirən siyasi partiyaları, həmçinin, ayrıca hər hansı bir icmanın maraqlarını ifadə etməyən partiyaları yaratmaq azadlığı daxildir.

9. Seçki sistemi azlıqların təmsil olunması və öz nüfuzlarını reallaşdırmaları üçün şərait yaratmalıdır.

- Azlıqların uyğam yaşadıqları hallarda onların kifayət qədər nümayəndəliyi birməndəli dairələr yaratmaqla təmin edilə bilər.

- Proporsional seçki sistemləri azlıqların təmsil olunmasına imkan yarada bilər; belə seçki sistemlərində bu və ya digər partiya qanunverici məclisdə ayrılan yerlərin həcmi ümummilli seçkilərdə onun aldığı səsərlərin həcmindən asılıdır.

- Seçicilərin öz rəğbətləri qaydası ilə namizədlərə malik olduqları bəzi preferensial səsvermə növləri də azlıqların təmsil olunmasına və icmalar arasında əməkdaşlığın genişlənməsinə imkan yarada bilər.

- Ölkənin idarə edilməsində milli azlıqların iştirakını parlamentə keçmək üçün maneə faizini aşağı salmaqla da genişləndirmək olar.

10. Seçki dairələrinin sərhədləri milli azlıqların ədalətli nümayəndəliyinin mənafeyinə uyğun şəkildə müəyyən edilməlidir.

c) Regional və yerli səviyyəli mexanizmlər

11. Dövlətlər milli azlıqların ictimai-siyasi həyatda bölgə səviyyəsində və yerli səviyyədə iştirakının genişləndirilməsi üçün mərkəzi hakimiyyət haqqında artıq danışılanlara (6-10) oxşar tədbirlər görməlidirlər. Bölgə və yerli idarəetmə orqanları strukturlarının və qərar qəbulunda tətbiq etdikləri proseduranın əhəli üçün şəffaf və əlçatan olmasını, beləliklə, azlıqların iştirakını asanlaşdırmasını təmin etmək lazımdır.

d) Məşvəratçı və məsləhətçi orqanlar

12. Dövlətlər müvafiq ictimai qurum strukturu çərçivəsində dövlət hakimiyyət orqanları ilə milli azlıqlar arasında dialoqlar üçün vasitələr ola biləcək məsləhətçi və ya məşvəratçı orqanlar yaratmalıdırlar. Bu orqanların mənzil təminatı, torpaq fondu, təhsil, dil və mədəniyyət kimi məsələlər üzrə xüsusi komitələri ola bilər. Bu orqanların üzvlərinin tərkibi onların vəzifəsinə

uyğun olmalı və azlıqların maraqlarının daha səmərəli ifadə və təmin edilməsinə kömək etməlidir.

13. Göstərilən orqanların rəhbərliyin qarşısına məsələlər qoymaq, tövsiyələr hazırlamaq, qanunverici və digər təkliflər hazırlamaq, şəraitin inkişafını izləmək və azlıqların durumuna bilavasitə, yaxud dolayısı ilə təsir edə bilən və hazırlanmaqda olan hökumət qərarlarına şərhlər təqdim etmək imkan olmalıdır. Dövlət hakimiyyəti azlıqlar üçün aktual məsələlərin həlli və etimadın möhkəmlənməsinin xeyrinə olan qanunverici və inzibati tədbirlər barəsində bu orqanlarla müntəzəm şəkildə məsləhətləşməlidirlər. Bu orqanların səmərəli fəaliyyəti onların kifayət qədər resurslarla təmin olunmasını tələb edəcəkdir.

III. ÖZÜNÜİDARƏ

14. Azlıqların ictimai-siyasi həyatda təsirli iştirakı üçün ayrılıqda, yaxud birlikdə qeyri-ərazi və ərazi özünüidarə mexanizmləri lazım ola bilər. Belə mexanizmlərlə əlaqədar ehtiyaclarla dövlətlər kifayət qədər vəsait ayırmalıdır.

15. Dövlət idarəsinin bəzi sahələrində vahid, mərkəzləşdirilmiş qərarların, eləcə də digər sahələrdə müxtəlifliyin saxlanılması üstünlüklərinin zəruriliyinin istər dövlət hakimiyyət orqanları, istərsə də azlıqlar tərəfindən qəbul edilməsi yuxarıda göstərilən mexanizmlərin uğurlu fəaliyyəti üçün ilkin şərtir.

- Adətən mərkəzi hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətinə aid funksiyaya müdafiə, xarici əlaqələr, mühacirət və gömrük rəqimi, makroiqtisadi siyasət və pul kredit siyasəti daxildir.

- Aşağıda adları sadalananlar da daxil olmaqla, digər funksiyalar azlıqlar və ya ərazi idarə orqanları tərəfindən müstəqil surətdə, yaxud mərkəzi hakimiyyət orqanları ilə birlikdə həyata keçirilə bilər.

- Funksiyaların bölgüsü eyni bir dövlət səviyyəsində azlıqların durumundakı fərqlərdən asılı olaraq simmetriyasız ola bilər.

16. Ərazi və ya qeyri-ərazi, özünüidarə qurumları əhalinin müvafiq qruplarının fikrini işdə ifadə etmək üçün demokratik prinsiplərə əsaslanmalıdır.

a) Qeyri-ərazi mexanizmləri

17. Özünüidarənin qeyri-ərazi formaları milli azlıqların özünə-məxsusluğunun və mədəniyyətinin qorunub saxlanılmasında və inkişaf etdirilməsində faydalı vasitələrdir.

18. Belə mexanizmlərin vasitəsilə daha səmərəli həll edilən məsələlər - təhsil, mədəniyyət, azlıqların dillərindən istifadə edilməsi; din və, milli azlıqların özünəməxsusluğu və həyat tərzini üçün daha əhəmiyyətli olan bunlar kimi digər sahələrə aid məsələlərdir.

- Şəxslər və qruplar öz istəkləri əsasında şəxs adlarını və digər adlarını azlıqların dilində işlətmək hüququna, həmçinin bu şəxs adlarının və digər adların dövlət orqanları tərəfindən qəbul edilməsi hüququna malikdirlər.

- Təhsil sahəsində standartların müəyyənəndirilməsinə görə dövlət hakimiyyət orqanlarının məsuliyyət daşıdıqlarını nəzərə almaqla, azlıqların təşkilatları müvafiq azlıqların dilinin, onların mədəniyyətinin, yaxud bu və ya digərinin tədrisi üçün tədris proqramlarının məzmununu müəyyənəndirə bilərlər.

- Azlıqların öz simvollarını və mədəni özünüifadənin digər formalarını seçə və istifadə edə bilərlər.

b) Ərazi mexanizmləri

19. Bütün demokratik cəmiyyətlərdə müxtəlif ərazi səviyyəli dövlət idarəetmə mexanizmləri var.

Avropada və ondan xaricdə toplanmış təcrübə qanunverici və icraedici hakimiyyətin bəzi səlahiyyətlərinin mərkəzi səviyyədə regional səviyyəyə verilməsinin məqsədəuyğunluğunu göstərir; ancaq bu, dövlət aparatının sadəcə desentralizasiyası və onun funksiyalarının regional və ya yerli bölmələr üzrə bölüşdürülməsi ilə məhdudlaşmamalıdır. Dövlət özünüidarənin, xüsusən özlərinə aid məsələlərin müstəqil həllində azlıqların imkanlarını genişləndirdiyi hallarla bağlı konkret funksiyalar da daxil olmaqla səlahiyyətlərinin ərazilərə belə verilmə imkanı subsidiarlıq işığında müsbət qiymətləndirilməlidir.

20. Konkret milli azlıqların spesifik tarixi və ərazi xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla yaradılmış müvafiq yerli, regional, yaxud avtonom inzibati idarə orqanları həmin azlıqların problemlərinə daha səmərəli yanaşmağın xeyrinə bir sıra funksiyaları öz üzərlərinə götürə bilərlər.

- Əsasən və ya xeyli dərəcədə belə orqanların səlahiyyətinə və yerinə yetirərkən topladıqları uğurlu təcrübənin yayıldığı funksiyalara təhsil, mədəniyyət, azlıqların dillərindən istifadə edilməsi, ətraf mühitin qorunması, yerli planlaşdırma, təbii ehtiyatların məmimsənilməsi, iqtisadi inkişaf, yerlərdə hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyəti eləcə də, mənzil təminatı, səhiyyə və sosial xidmətin digər növləri aid edilir.

- Vergi, ədalət məhkəməsi, turizm və nəqliyyatın inkişafı mərkəzi və regional hakimiyyətin birlikdə həyata keçirdikləri funksiyalara aiddir.

21. Yerli, regional və avtonom hakimiyyət orqanları tabeliyindəki ərazilərdə yaşayan bütün şəxslərin hüquqlarına, o cümlədən istənilən azlıqların hüquqlarına hörmət göstərməli və bu hüquqları təmin etməlidirlər.

IV TƏMİNAT

a) Konstitusiya və hüquq təminatları

22. Özünüidarə mexanizmləri qanunla müəyyənəndirilməli və onlara yenidən baxılma qaydası adı qanunvericiliyə münasibətdə istifadə edilmədən, bir qayda olaraq, fərqlənməlidir. Qərarların qəbul edilməsində azlıqların iştirakını təşviq edən mexanizmlər qanunvericilik qaydası ilə, yaxud digər müvafiq üsullarla müəyyənəndirilə bilərlər.

- Konstitusiya müddəaları ilə təsbit edilmiş mexanizmlərin qəbulu və yenidən baxılması, digər hallardan fərqli olaraq, adətən qanunvericilər və ya elektorat arasında daha yüksək dərəcədə razılaşmanın tələbləri ilə şərtlənir.

- Qanunvericilik qaydası ilə təşkil edilmiş özünüidarə mexanizmlərinin dəyişməsi çox vaxt qanunverici məclisdə, özünüidarə orqanlarında və ya milli azlıqların, yaxud bu və ya digərinin təmsil olunduğu orqanlarda ixtisaslı səs çoxluğunun təsdiqini tələb edir.

- Özünüidarə mexanizmlərinin və qərar qəbulunda azlıqların iştirak etmə mexanizmlərinin fəaliyyətinin vaxtaşırı baxılması çox vaxt toplanmış təcrübə və dəyişən şərait işığında bu mexanizmlərin yenidən müzakirə edilməyə ehtiyacları olub-olmadığını aydınlaşdırmaq üçün çox mühüm imkan verir.

23. Azlıqların iştirakının yeni formalarını sınağa və inkişaf etdirməyə imkan verən müvəqqəti və ya mərhələli mexanizmlərdən istifadə etmək

haqqında məsələyə baxıla bilər. Belə mexanizmlər qanunvericilik, yaxud qeyri-formal qaydada konkret bir müddət üçün yaradıla bilər; bu müddət isə qazanılmış nailiyyətlərdən asılı olaraq, uzadıla, yenidən baxıla və azaldıla bilər.

b) Hüquq müdafiəsi

24. Milli azlıqların ictimai-siyasi həyatda səmərəli iştirakı üçün münafiqlərin qarşısının alınması və mübahisələrin həlli ilə bağlı işlək məsləhət vasitəsi, həmçinin, zəruri halda birdəfəlik və ya alternativ mexanizmlərin tətbiq imkanı lazımdır. Müvafiq metodlara aşağıdakılar aiddir:

- münafiqlərin məhkəmə qaydası ilə, o cümlədən, məhkəmə instansiyalarında qanunvericilik qərarından və ya inzibati qərardan şikayət etmək vasitəsi ilə həll edilməsi; - bu isə dövlətdə müstəqil, əhali üçün açıq, qərəzsiz məhkəmə orqanlarının mövcudluğunu və onların qərarlarına hörmətlə yanaşmanı tələb edir; və

- mübahisələrin həllinin danışıq, faktların müəyyən edilməsi, vasitəçilik, arbitraj, milli azlıqların işləri üzrə ombudsman kimi əlavə mexanizmlər, həmçinin, dövlət idarəsi məsələsi üzrə şikayətləri qəbul etmək və onlara baxmaq vəzifəsini yerinə yetirə bilən xüsusi komissiyalar.

MİLLİ AZLIQLARIN İCTİMAİ-SİYASİ HƏYATDA SƏMƏRƏLİ İŞTİRAKI HAQQINDA LUND TÖVSIYƏSİ ÜÇÜN İZAHEDİCİ QEYDLƏR

I ÜMUMİ PRINSİPLƏR

1. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ("BMT" adlanan) Nizamnaməsi kimi, ATƏM-in əsas sənədləri də azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqları da daxil olmaqla, insan hüquqlarına hörmət edən bərabər hüquqlu suveren dövlətlər arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin inkişafı hesabına beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin dəstəklənməsinə və möhkəmləndirilməsinə yönəldilibdir. Həqiqətən, tarix göstərdiyi kimi, insan hüquqlarına, o cümlədən azlıqların hüquqlarına hörmətsizlik dövlətdaxili sabitliyin sıradılmasına və dövlətlər arasında münasibətlərə mənfi təsir göstərməsinə gətirib çıxardır və bununla da beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi zərər altında qoyar.

1975-ci il Helsinki Yekun aktının elan etdiyi dekalofon VII prinsipdən başlayaraq ATƏT-in iştirakçı dövlətləri milli azlıqlara mənsub şəxslərin qanuni maraqlarına hörmətlə sülh və sabitliyin qorunub saxlanması arasında əsaslı bağlılıq olduğunu xüsusi qeyd etmişlər. Daha sonrakı əsas sənədlərdə, xüsusilə Madrid görüşünün (1983-cü il) Yekun sənədində (15-ci prinsip), Vyana görüşünün (1989-cu il) Yekun sənədində (18 və 19-cu prinsiplər) və yeni Avropa üçün Paris xartiyasında (1990-cı il), eləcə də sonrakı zirvə görüşlərinin sənədlərində, məsələn, Helsinki sənədində (1992-ci il) (IV hissənin 24-cü bəndi) və Lissabon sənədində (1996-cı il) (I hissə, XXI yüzil Avropası üçün ümumi və tam əhatəli təhlükəsizlik modeli haqqında Lissabon bəyannaməsi; 2-ci bənd) bu bağlılıq bir daha və yenidən göstərilmişdir. Azlıqların hüquqlarının müdafiəsi və təminatı ilə sülh və sabitliyin qorunub saxlanması arasında bağlılıq Birləşmiş Millətlər Təşkilatı səviyyəsində, xüsusilə milli, yaxud etnik, dini və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları haqqında BMT bəyannaməsinin (1992-ci il)

("Azlıqlar haqqında BMT Bəyannaməsi" adlanan) preambulasında qeyd edilir. Bundan başqa, ATƏT-in iştirakçı dövlətləri yeni Avropa üçün Paris xartiyasını qəbul etməklə idarəetmənin demokratik prinsiplərinə öz sədaqətlərini ifadə etmişlər.

Azlıqlara mənsub şəxslərin insan hüquqlarını bərabər hüquqla həyata keçirmələri üçün hərtərəfli imkanların yaradılması həmin şəxslərin qərarlarını, xüsusən bilavasitə onlara aid qərarların qəbulu prosesində səmərəli iştirakını tələb edir. Konkret şəraitlər çox müxtəlif ola bilər, azlıqların ehtiyac və ümidlərini təmin etmək üçün adi demokratik proseduralar kifayət edə bilər, təcrübə göstərir ki, qərarların qəbulunda azlıqların səmərəli iştirakı üçün çox vaxt xüsusi tədbirlər görmək lazım gəlir. Belə hallarda dövlətlərin həmin tədbirləri görmək üzrə öhdəlikləri bir sıra beynəlxalq normalarda qeyd olunmuşdur: məsələn, insan ölçüsünə dair Kopenhagen müşavirəsi Sənədinin (1990-cı il) (bundan sonra "Kopenhagen sənədi" adlandırılacaq) 35-ci bəndinə görə, ATƏT-in iştirakçı dövlətləri "milli azlıqlara mənsub şəxslərin, belə azlıqların özünəməxsusluğunun qorunmasına və təşviqinə aid işlərdə iştirakı da daxil olmaqla, dövlət işlərində səmərəli iştirak etmək hüquqlarına hörmətlə yanaşacaqlar", Azlıqlar haqqında bəyannamənin (1992-ci il) II maddənin 2-ci və 3-cü bəndlərinə görə, "azlıqlara mənsub şəxslərin dövlət həyatında (...) fəal iştirak etmək hüquqları var", eləcə də, "qərarların qəbulunda vacib olduğu yerdə milli səviyyədə, onların mənsub olduqları azlıqlara və ya yaşadıkları bölgələrə aid qərarların qəbul edilməsində bölgə səviyyəsində fəal iştirak etmək hüquqları var". Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Şurasının Çərçivə Konvensiyasının (1994-cü il) (bundan sonra "Çərçivə konvensiyası" adlandırılacaq) 15-ci maddəsinə görə, iştirakçı dövlətlər "milli azlıqlara mənsub şəxslərin mədəni, ictimai və iqtisadi həyatda, həmçinin dövlət işlərinin, xüsusilə onların mənafeyi ilə bağlı dövlət işlərinin idarə olunmasında səmərəli iştirak etmələri üçün lazımı şərait yaratmağı öhdələrinə götürürlər.

Səmərəli iştirak etmə üçün imkanların yaradılması, təbii olaraq, belə bir iştirak etmənin könüllü olacağını irəli sürür. Əslində sosial inteqrasiya başlanğıc anlayışına, özü, yaxud nəticələri Çərçivə konvensiyasının 5-ci maddəsinin çəkirdirdiyi məcburi assimilyasiya proseslərdən fərqli bir şey kimi baxılır. Milli azlıqlara mənsub şəxslərin qanuni maraqlarının yalnız könüllülük şərti ilə razılaşdırılması dinc xarakter daşıyır və dövlət siyasəti və qanunvericilik sahəsində optimal təsirə malik ola bilər. Beləliklə, əhalinin müxtəlif qruplarının geniş əhatəsinə və fəal iştiraklarını nəzərdə tutan belə proseslər bütün əhalinin mənafeyinə cavab verdiyindən onları ictimai həyatın əsasına hörmətlə nəticədə dövlətin bütönlüyünü möhkəmləndirərək cəmiyyətin daha səmərəli idarə olunmasına kömək edir. Azlıqların ictimai həyatda səmərəli iştirakına aid beynəlxalq normalarda qeyd edilir ki, bunlar suveren bərabərlik, ərazi bütövlüyü və siyasi müstəqillik prinsipləri də daxil olmaqla, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, ATƏT-in və Avropa Şurasının məqsəd və prinsiplərinə zidd fəaliyyətlə məşğul olmaq hüququnu qətiyyənlə nəzərdə tutmur. (bax: Kopenhagen sənədinin 37-ci bəndi; milli azlıqlar haqqında BMT-nin Bəyannaməsinin 8-ci maddəsinin 4-cü bəndi və Çərçivə konvensiyasının pərcəmbuləsi)

2. 1992-ci il Helsinki sənədinin IV bölməsinin 25-ci bəndindəki müddəaların tələbinə uyğun olaraq, həmin bənddəki müddəalarla bağlı götürülən öhdəliklərə əsaslanan bu Təvsiyələr ATƏT-in iştirakçı dövlətlərinə "milli azlıqların etnik,

mədəni, dil və din özünəməxsusluğunu təşviq etmək üçün şəraitin müdafiəsi və yaradılması ilə bağlı öhdəliklər də daxil olmaqla, ATƏT üzrə öz müvafiq öhdəliklərini daha səmərəli yerinə yetirmək üçün gələcək imkanlar" təklif edir.

BMT Nizamnaməsinin 1-ci maddəsinin 3-cü bəndində Təşkilatın məqsədlərindən birinin "iqtisadi, sosial, mədəni və humanitar xarakterli beynəlxalq problemlərin həll edilməsində və irq, cins, dil və din fərqi qoyulmadan hər kəsin insan hüquqlarına hörmətin təşviq edilməsi və inkişaf etdirilməsində beynəlxalq əməkdaşlığı həyata keçirmək" olduğu, daha sonra Nizamnamənin 55-ci maddəsinin "c" bəndində dəqiqləşdirilərək, " irq, cins, dil və din fərqi qoyulmadan hər kəsin insan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına ümumi hörmət və əməl edilməsinə" kömək etmək olduğu deyilir. Nizamnamə insan hüquqlarına hörmətlə beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi dəstəkləmək arasında sıx qarşılıqlı əlaqəyə əsaslanır; həmçinin insan hüquqları ümumi Bəyannaməsinin (1948-ci il) 1-ci maddəsində və Mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq paktın (1966-cı il), iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında beynəlxalq paktın (1966-cı il) və irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında beynəlxalq konvensiyanın (1965-ci il) preambullalarında da insan ləyaqətinin əsas mənafeələrindən danışılır.

Bu ləyaqət bütün insanlara eyni dərəcədə məxsusdur və bərabər və ayrılmaz hüquqlar tələb edir.

Bərabər ləyaqət və ayrılmaz hüquqlar ideyasından ayrı-seçkisizliyin əməli olaraq insan hüquqlarına dair bütün beynəlxalq sənədlərdə konkret ifadəsini tapmış prinsipləri irəli gəlir və bu sənədlərin arasında da İnsan hüquqlarının ümumi Bəyannaməsinin 2-ci maddəsinə; Mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq paktın 2-ci və 26-cı maddələrini və iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında beynəlxalq paktın 2-ci maddəsinə qeyd etmək lazımdır. İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında beynəlxalq konvensiyanın 1-ci maddəsində bütün aydınlığı ilə göstərilmişdir ki, bu sənəd ayrı-seçkiliyi, xüsusən nəsillə, milli, yaxud etnik mənşəyə əsaslanaraq, əlamətinə görə yasaq edir. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa konvensiyanının (1950-ci il) (bundan sonra "İnsan hüquqları haqqında Avropa konvensiyası" adlandırılacaq) 14-cü maddəsi də Konvensiyanın təminat verdiyi hüquqlardan və azadlıqlardan söhbət getdiyi bütün hallarda ayrı-seçkiliyə yolverilməzlik prinsipini birmənalı şəkildə "milli, yaxud sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət" əlamətinə görə ayrı-seçkiliyə aid edir. Bu müddəalar və prinsiplər ATƏT-in iştirakçı dövlətlərinin əksəriyyətinin konstitusiyalarında əksini tapmışdır.

Əgər milli azlıqlara mənsub şəxslərə ictimai-siyasi həyatda fəal iştirak etmək hüququ verilibsə, Kopenhagen sənədinin 3-cü bəndində, Çərçivə Konvensiyasının 4-cü maddəsində və azlıqlar haqqında BMT Bəyannaməsinin 4-cü maddəsinin 2-ci bəndində göstərilirdiyi kimi, həmin şəxslərin bu hüquqdan məhdudiyyət qoyulmadan istifadə etmək imkanları olmalıdır. Bununla bərabər, Çərçivə Konvensiyasının 4-cü maddəsinin 2-ci bəndinə görə, ləyaqətə hörmətin hüquqi bərabərliyinin təmin edilməsi nəinki yalnız ayrı-seçkiliyi rədd etmək prinsipini, həm də "milli azlıqlara mənsub şəxslərlə əhalinin əsas qrupuna mənsub olan şəxslər arasında tam və həqiqi bərabərliyi" tələb edir və bunun üçün dövlətlər "siyasi... həyatın bütün sahələrində... lazım gələn hallarda lazımı tədbirlər görmə"yə borcludurlar və bunlarla bağlı onlar "milli azlıqlara

mənsub şəxslərin xüsusi vəziyyətini lazımı qaydada nəzərə alırlar".

Təkliflərdə insan hüquqlarına hörmətlə mülki cəmiyyət qurumlarının inkişafı arasında nəzərdə tutulan əlaqə "səmərəli siyasi demokratiyanın" tələbini əks etdirir və insan hüquqları haqqında Avropa konvensiyasının preambulasında deyildiyi kimi, bütün dünyada ədalətin və sülhün təmin edilməsiylə ayrılmaz şəkildə bağlıdır. Yeni Avropa üçün Paris xartiyasında ATƏT-in iştirakçı dövlətləri həm də bəyan etmişlər ki, demokratik idarəetmə sistemi, o cümlədən insan hüquqlarına hörmət tərəqqinin əsasını təşkil edir.

3. Milli azlıqların ictimai-siyasi həyatda səmərəli iştirakını təmin edən xüsusi qurumlar başqalarının hüquqlarının sıxışdırılması hesabına yaradılmamalıdır. İnsan hüquqlarına bütün hallarda, o cümlədən, dövlətin müvafiq səlahiyyətlər verə biləcəyi qurumlar tərəfindən tam əməl edilməlidir. Kopenhagen sənədinin 33-cü bəndinə görə, milli azlıqların özünəməxsusluğunun müdafiəsinə dair iştirakçı dövlətlər tərəfindən tədbirlər görüldükcə "bela təhliflərin hər biri müvafiq iştirakçı dövlətlərin digər vətəndaşlarına münasibətdə bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verməmək prinsiplərinə uyğun olacaqdır". Daha sonra Kopenhagen sənədinin 38-ci bəndində deyilir ki, "iştirakçı dövlətlər milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarının qorunması və təşviq edilməsinə dair öz səylərində insan hüquqlarına dair mövcud konvensiyalara və digər müvafiq beynəlxalq vasitələrə uyğun olaraq, öz öhdəliklərinə tam dərəcədə əməl edəcəklər". Oxsar müddəa Çərçivə konvensiyasının 20-ci maddəsində də ifadə edilməkdədir: "Bu Çərçivə Konvensiyasında ifadə edilən prinsiplərdən irəli gələn hüquq və azadlıqları həyata keçirərkən milli azlıqlara mənsub hər bir şəxs milli qanunvericiliyə əməl edir və digər şəxslərin, xüsusilə, əhalinin əsas qrupuna və ya digər milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarına hörmət göstərir", bu o cümlədən, "azlıqların tərkibində azlıqlar" haqqında, xüsusən orazi muxtariyyəti (bax: 16 və 21-ci tövsiyələrə aşağıdakı qeydlərə) ilə bağlı söhbətin getdiyi hallara da aiddir. Buraya qadınların hüquqlarına, o cümlədən, qadınlar barəsində ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında konvensiyanın (1979-cu il) 7-ci maddəsində deyildiyi kimi, "ölkənin siyasi və ictimai həyatında" ayrı-seçkilikdən azad hörməti də daxil etmək lazımdır.

4. Azlıqlara mənsub şəxslərin özünüəyniləşdirmə prinsipinin əsasını bir sıra əsaslı öhdəliklər təşkil edir. Kopenhagen sənədinin 32-ci bəndində göstərilmişdir ki, "şəxsin milli azlığa mənsubiyyəti onun şəxsi seçiminin predmetidir və bu seçimin həyata keçirilməsindən heç bir "mənfi nəticələr törəyə bilməz". Çərçivə Konvensiyasının 3-cü maddəsinin 1-ci bəndində də oxşar qaydalar nəzərdə tutulmuşdur: "milli azlığa mənsub hər hansı bir şəxsin özünə belə baxılmasını, yaxud baxılmamasını sərbəst seçmək hüququ var və bu seçim, yaxud bu seçimlə bağlı hüquqların həyata keçirilməsi həmin şəxsi təhqir etməməlidir". Azlıqlar haqqında BMT Bəyannaməsinin 3-cü maddəsinin 2-ci bəndində də həmçinin, Bəyannamədə ifadəsini tapmış hüquqların həyata keçirilməsi və ya keçirilməməsi nəticəsində azlığa mənsub istənilən şəxs üçün hər hansı bir mənfi nəticənin yolverilməzliyindən danışılır.

Fərdə öz istəyinə görə özünüəyniləşdirmə hüququ verilmədikdə insan şəxsiyyətinin müstəqilliyinə və azadlığına hörmət təmin edilə bilməz. İnsan müxtəlif planda, həm də nəinki şəxsi, hətta ictimai həyatda da özünüəyniləşdirə bilər. Müvafiq surətdə insanların hərəkət qabiliyyətinin yüksəldiyi və ideyalar mübadiləsinin genişləndiyi açıq cəmiyyətlərdə əksəriyyət eyni zamanda bir neçə

surətdə çıxış edir və bu surətlər onların müxtəlif sosial əlaqələrinə görə bir-birinə uyğun gələ bilər, eyni vaxtda mövcud ola bilər, yaxud bu və ya digər qaydada (iyerarxiya və ya qeyri-iyerarxiya) düzülə bilərlər. Əlbəttə, insanın özü üçün seçdiyi surəti yalnız etnik mənşə müəyyən etmir, məqamında bu surət hətta eyni bir qrup çərçivəsi daxilində müxtəlif şəkildə görünür: qrupun müxtəlif üzvlərində o, müxtəlif cəhətlərə və dərinliyə malik olur. Haqqında konkret söhbətin nədən getdiyindən asılı olaraq, müxtəlif surətlərin nisbi mənası dəyişə bilər. Müvafiq şəkildə, eyni bir şəxs konkret məsələdən, bu və ya digər işlə özünüəyniləşdirmənin dərinliyindən və onda iştirak etmənin şərtindən asılı olaraq, özünü müxtəlif cür eyniləşdirə bilər. Məsələn bəzi dövlətlərdə vergi deklarasiyalarını doldurmaq və qonşular ilə gündəlik əlaqə üçün dil sistemində insan həyatda və cəmiyyətdə öz yerini müxtəlif cür təyin edə bilər.

5. Demokratik cəmiyyətlərdə qərarların qəbulunun prosedura tərəfi onun məzmunluluq tərəfindən az əhəmiyyət kəsb etmir. İdarəetmənin lazımı praktikasi nəinki xalqa münasibətdə, həm də xalqın səadəti üçün tətbiq edildiyindən, müvafiq proseduralar aid olduqlarının iştirakını nəzərdə tutmalı, ictimaiyyətin nəzərindən və dəyərləndirilməsindən gizli qalmamalı, maraqlarına toxunduqlarının nəzarəti altında olmalıdır. Yalnız belə bir qayda cəmiyyətin sabit etimadını qazanacaqdır. Müvafiq proseduralarda geniş iştirak, məsləhətləşmələr, sorğular, referendumlar, danışqlar və hətta bilavasitə maraqlarına toxunan şəxslərdən sanksiyalar almaq hesabına təmin edilə bilər. Belə proseduraların tətbiqi ilə qəbul edilən qərarların könüllü yerinə yetiriləcəyini gözləmək olar. Dövlət orqanlarının və maraqlarına toxunan qrupun yanaşma üsulları bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə ayrıldıqı hallarda idarəetmənin lazımı proseduraları baxımından daha təminədiçili həlli tapmaq məqsədilə üçüncü tərəfin xidmətinə müraciət etmək doğru olardı.

Milli azlıqlara tətbiqlə bağlı Kopenhagen sənədinin 33-cü bəndi "belə azlıqların təşkilatları və ya assosiasiyaları ilə əlaqələr də daxil olmaqla, lazımı məsləhətləşmələr apardıqdan sonra", "öz ərazilərində milli azlıqların etnik, mədəni, dil və din özünəməxsusluğunu" qorumağa və "bu özünəməxsusluğu təşviq etmək üçün şərait" yaratmağa dair tədbirlər görməyi ATƏT-in iştirakçı dövlətlərinin öhdələrinə qoyur. Helsinki sənədinin VI bölməsinin 26-cı bəndinə görə, ATƏT-in iştirakçı dövlətləri, həmçinin "milli azlıqların problemlərini əməli ruhda, dinc vasitələrlə və ATƏM-in prinsip və öhdəlikləri əsasında bütün əlaqədar tərəflər arasında dialoqlar yolu ilə həll etməyi" öhdələrinə götürmüşlər. "Bütün əlaqədar tərəflər"ə gəldikdə, bununla bağlı Kopenhagen sənədinin 30-cu bəndində "dözümlülüyün, mədəniyyət müxtəlifliyinin təşviq edilməsində və milli azlıqlara aid məsələlərin həllində siyasi partiyalar, həmkarlar ittifaqları, insan hüquqları üzrə təşkilatlar da daxil olmaqla, qeyri-hökumət təşkilatlarının mühüm rolu" qəbul edilir.

Dözümlülük proseduraların geniş iştirakına əsaslanan fəaliyyətin vacib şərtidir. Qarşılıqlı etimad və bərabərliyin sosial-siyasi iqlimini qanunvericilik qaydası ilə eyni zamanda bu sosial etikanın bütün əhali miqyasında bərqərar olması sahəsində təbiiyəvi iş apararaq təmin etmək lazımdır. Bununla bağlı kütləvi informasiya vasitələrinin xüsusi rolu vardır. Çərçivə konvensiyasının 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulur ki, "tərəflər mədəniyyətlərarasında dözümlülüyü təşviq edir, həmçinin öz ərazilərində yaşayan bütün şəxslərin etnik, mədəni, dil və din mənsubiyyətlərindən asılı olmayaaraq, onların arasında,

xüsusən təhsil, mədəniyyət və informasiya vasitələri sahəsində qarşılıqlı hörmət, qarşılıqlı anlaşma və əməkdaşlığa yardım etmək üçün təsirli tədbirlər görürlər". O cümlədən, dövlətlər ictimai çıxışlarda sayğısız və ya alqadıcı epitet və sözlərin işlədilməsinin qabağını almalı və mənfi stereotipləri aradan qaldırmalıdırlar. İdealdə, maraqlarına toxunulan qrupun nümayəndələri belə problemlərin həllinə yönəldilən istənilən tədbirlərin müəyyənləşdirilməsində və hazırlanmasında iştirak etməlidirlər.

II QƏRARLARIN QƏBUL EDİLMƏSİNDƏ İŞTİRAKETMƏ

a) Mərkəzi hökumət səviyyəsində mexanizmlər

6. Milli azlıqlar məsələsi üzrə ATƏM-in ekspertlər Müşavirəsinin təqdim etdiyi Məruzənin (Cenevrə 1991-ci il) III bölməsinin birinci paragrafında Kopenhagen sənədinin 35-ci bəndinin müddəaları inkişaf etdirilərək göstərilir ki, "milli azlıqların durumuna aid məsələlər onların ölkələrində müzakirə edilərkən həmin azlıqların özünə bu prosesdə səmərəli iştirak etmək imkanı vermək lazımdır... (və) milli azlıqlara mənsub şəxslərin (belə) demokratik iştirakı və ya onların nümayəndələrinin rəhbər, yaxud məsləhətçi orqanların iştirakı dövlət işlərində səmərəli iştirakın mühüm ünsürüdür". Helsinki sənədinin VI bölməsinin 24-cü bəndində ATƏT-in iştirakçı dövlətləri "bununla əlaqədar... milli azlıqlara mənsub şəxslərin fərdi əsasda və başqaları ilə birlikdə öz insan hüquqlarını və əsas azadlıqlarını, həmçinin milli, regional və yerli səviyyələrdə, o cümlədən, siyasi partiyalar və assosiasiyalar çərçivəsi daxilində rəhbər və məsləhətçi orqanların iştirakı demokratik iştirak əsasında, hər bir dövlətin qərar qəbul etməsinin demokratik prosesinə uyğun şəkildə, öz ölkəsinin siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni həyatında tam iştirak etmək hüququnu azad şəkildə həyata keçirmələri üçün təmin etmək sahəsində səylərini fəallaşdırmağı" öhdələrinə götürürlər.

Əslində iştirak həm qərar qəbuluna ciddi yardım etmək imkanı baxımından, həm də belə hərəkətlərin nəticələrinə görə məsuliyyət baxımından cəlb olunmanı ifadə edir. Lazımı idarəetmə konsepsiyasının prinsiplərindən biri belədir: sadə çoxluqla qərar qəbul etmə metodu həmişə adekvat olmur. Dövlətin struktur quruluşu baxımından qərarların qəbulu prosesinin bu qərarların toxunduğu qruplara bağlanmasını və istər bütövlükdə dövlət səviyyəsində, istərsə də onun tərkibinə daxil olan qurumlar səviyyəsində müvafiq hesabat verməyi ən yüksək dərəcədə təmin edən müxtəlif desentralizasiya formalarından istifadə etmək olar. Unitar dövlətlərdə, federasiyalarda və konfederasiyalarda bu məsələlər müxtəlif şəkildə həll edilə bilər. Azlıqların rəhbər orqanlarda nümayəndəliyi onlara müəyyən miqdarda yer ayırmaq (normalar, xidmət üzrə irəliləmə və digər tədbirlər) hesabına təmin oluna bilər. İştirakın digər formaları da mümkündür. Məsələn, bu və ya digər komitələrdə təminatlı və səs hüququ olan, yaxud səs hüququ olmayan üzvlük buna misaldır. İcra və məhkəmə orqanlarında, inzibati və digər orqanlarda nümayəndəlik hüquqi baxımdan təsbit edilmiş və ya mövcud praktikaya əsaslanan eyni qaydada təmin edilir. Azlıqların mənasələrinin nəzərə alınması üçün xüsusi orqanlar da yaratmaq mümkündür. Bütün hüquqlarının həyata keçirmək üçün azlıqların real imkana malik olmalarından ötrü irqi, ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında beynəlxalq konvensiyanın 5-ci maddəsinin "c" bəndində deyildiyi kimi, "dövlət qulluğuna girməkdə hüquq bərabərliyi"nin təmin edilməsi də daxil

olmaqla, dövlət xidməti xətti üzrə konkret tədbirlər vacibdir.

b) Seçkilər

7. İdarəetmənin, azad və vicdanlı seçkilərin vaxtaşırı keçirilməsinə əsaslanan nümayəndəlik sistemi müasir demokratiyanın mühüm atributudur. Bu halda yerinə yetirilən vəzifə insan hüquqlarının ümumi bəyannaməsinin 21-ci maddəsinin 3-cü bəndində yığcam və dəqiq şəkildə ifadə edilmişdir: "Bu əsas norma bir sıra beynəlxalq və Avropa müqaviləsində xüsusilə, mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq paktın 25-ci maddəsində və İnsan hüquqları haqqında Avropa konvensiyasına əlavə edilən 1 №-li Protokolun 3-cü maddəsində daha ətraflı ifadə edilib. Kopenhagen sənədinin 5-ci və 6-cı bəndlərində ATƏT-in iştirakçı dövlətlərinə münasibətdə, "insan şəxsiyyətinə məxsus ləyaqətin tam ifadəsi üçün əhəmiyyətli dərəcədə lazım gələn ədalət ünsürləri və bütün insanların bərabər və ayrılmaz hüquqları" konkret olaraq sadalınmış, "vaxtaşırı və həqiqi seçkilərin gedişində azad surətdə və vicdanla ifadə edilən xalq iradəsinin istənilən dövlət hakimiyyətinin və qanunçuluğun əsası" olduğu göstərilmişdir.

Dövlətlər bu öhdəlikləri məhz necə yerinə yetirəcəklərini müəyyənləşdirmək də xeyli səbəstliyə malikdirlər; ancaq onlar nümayəndəliyi ən yüksək dərəcədə təmin etməyə çalışaraq, bunu ayrı-seçkiliyə yol vermədən həyata keçirməlidirlər. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsi daxilində İnsan hüquqları Komitəsi özünün 25 №-li Ümumi qayda Qeydlərinin (57-ci sessiya, 1996-cı il) 12-ci bəndinin belə bir izahını verib: "Öz fikrini azad ifadə etmək, dinc yığıncaqlar keçirmək və assosiasiyalar azadlığı hüququ səs hüququnu səmərəli həyata keçirmək üçün başlıca şərtir və tam müdafiəyə malik olmalıdır. (...) Səsvərmə qaydası haqqında məlumat və materiallar azlıqların dillərində də nəşr edilməlidir. Daha sonra 25 №-li Ümumi qayda Qeydlərinin 5-ci bəndində aydınlaşdırılır ki, "dövlət işlərinin idarə edilməsi siyasi səlahiyyətlərinin, xüsusilə, qanunvericilik, icra səlahiyyətlərinin və inzibati səlahiyyətin həyata keçirilməsilə bağlı geniş anlayışdır. O, dövlət idarəsinin bütün aspektlərini həmçinin, beynəlxalq, milli, regional və yerli səviyyədə siyasətin işlənilməsinə və həyata keçirilməsinə əhatə edir"

Müxtəlif baxışların və maraqların mövcud olduğu şəraitdə heç bir seçki sistemi neytral kimi qəbul edilə bilməz, dövlətlər idarəetmənin konkret şəraitdə nümayəndəlik xarakterini maksimum təmin edə bilən sistemi seçməlidirlər. Bu, milli azlıqlara mənsub şəxslər üçün daha mühümdür, əks halda, onlar adekvat nümayəndəlikdən məhrum ola bilərlər.

8. Prinsip etibarı ilə demokratik cəmiyyət öz vətəndaşlarına nə qədər ki, dinc vasitələrdən istifadə edir və başqalarının hüququna hörmətlə yanaşır, siyasi özünü-təşkilə zərər qəbul etdirməməlidir. Əslində söhbət İnsan hüquqlarının ümumi bəyannaməsinin 20-ci maddəsi, Mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq paktın 22-ci maddəsi, İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 11-ci maddəsi və Kopenhagen sənədinin 6-cı bəndi də daxil olmaqla, ən müxtəlif beynəlxalq sənədlərdə müəyyənləşdirilən assosiasiyalar azadlığından gedir. Bundan başqa milli azlıqlara mənsub şəxslərin assosiasiya azadlığına Kopenhagen sənədinin 32.6 bəndinə və Çərçivə Konvensiyasının 7-ci maddəsinə əsasən xüsusi təminat verilməlidir. Helsinki sənədinin 6-cı bölməsinin 24-cü bəndində ATƏT-in iştirakçı dövlətlərinin öhdəliyi "milli azlıqlara mənsub şəxslərin fərdi əsasda və başqaları ilə birlikdə (...) öz ölkəsinin siyasi (...)

həyatında tamamilə də (...), o cümlədən (...) siyasi partiyalar və assosiasiyalar çərçivəsi daxilində iştirak etmək hüququ da daxil olmaqla, öz insan hüquqlarını və əsas azadlıqlarını azad şəkildə həyata keçirmələrini təmin etmək" kimi əlavə konkretləşdirilir.

Hüquq bərabərliyi və ayrı-seçkisizlik prinsiplərinə əməl edildikdə etnik əlamətə görə təşkil edilən siyasi partiyalarda birləşməyə obyektiv və subyektiv ehtiyaclar azalacaq, yaxud birdəfəlik yox olacaqdır; bununla belə, bəzi hallarda etnik icmaların yaratdığı belə partiyalar onların spesifik maraqlarının səmərəli təmsilçiliyinə və beləliklə də, cəmiyyət həyatında onların real iştirakına yeganə ümid yeri ola bilər. Əlbəttə, insanlar partiyalarda başqa əsasda da, məsələn regional maraqlar üzrə də birləşə bilərlər. İdealdə partiyalar öz tərkiblərinə görə açıq olmalı və dar etnik çərçivədə qapanıb qalmamalıdılar; deməli, iri partiyalar azlıqların nümayəndələrinin öz tərkibinə daxil olmasına nail olmalı və bununla da etnik əlamətlər üzrə partiyalar yaratmaq ehtiyacını və ya cəhdini azaltmalıdır. Bununla əlaqədar, seçki sisteminin seçimi mühüm əhəmiyyət qazanır. İstənilən halda siyasi partiyalar və digər assosiasiyalar haqqında Mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq paktın 20-ci maddəsində və irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında konvensiyanın 4-cü maddəsində danışılan irqi nifrəti qızışdırmaq yasaq edilməlidir.

9. Seçki sisteminin fəaliyyəti ayrı-ayrı vəzifəli şəxslərin seçkiləri də daxil olmaqla, qanunverici məclisin digər orqan və qurumların seçkilərinə aid edilə bilər. Bəzi hallarda seçki dairələrinin sərhədlərindən necə müəyyənləşdirilməsindən və həmin dairələrdə yaşayan azlıqların yığcamlığından asılı olaraq, onların lazımı nümayəndəliyi birmandatlı dairələrin köməyi ilə təmin edilə bilər; digər hallarda isə proporsional seçki sistemi azlıqların kifayət qədər təmsil olunmasının təminatı ola bilər. ATƏT-in iştirakçı dövlətlərində proporsional nümayəndəliyin müxtəlif formaları tətbiq olunur: seçicilərin üstün tutduqları qayda namizədlərə malik olduğu "preferensial səsvərmə"; seçicilərin partiya siyahısı üzrə bu və ya digər namizədin üstünlüyünü bildirdikləri, eləcə də partiya üçün səs verdikləri "açıq siyahılar sistemi"; müxtəlif partiyalardan bir nəfərdən çox namizədə səs verməyə icazə verilən "qarışıq seçki sistemi"; seçicilərin üstün tutduqları namizədə bir səsədən çox səs verə bildikləri "kumulyativ sistem". Azlıqların təmsil olunmasına maneçilik törətməməsi üçün faiz həddini çox da yüksəyə qaldırılmamalıdır.

10. Seçki dairələrinin sərhədləri müəyyənləşdirilərkən milli azlıqların rəhbər orqanlarda təmsil olunmasını təmin etmək baxımından onların problem və maraqlarını nəzərdə tutmaq lazımdır. "Hüquq bərabərliyi" anlayışı belə təmin edilmənin seçilmiş metodu heç kəsən mənafeyini məhdudlaşdırmamalı və hər kəsin mənafeyi nəzərə alınacaqdır deməkdir. İdealdə dairələrin sərhədləri müstəqil olaraq və çağırılmamış orqanlar tərəfindən müəyyən edilməlidir, bu isə digər vəzifələrin həlliylə bərabər, azlıqların hüququna hörməti təmin etməyə imkan verərdi. ATƏT-in iştirakçı dövlətlərinin bir çoxunda bu vəzifə peşakar kadrlardan komplektləşdirilmiş daimi seçki komissiyaları yaratmaq yolu ilə həl edilir.

Hər halda dövlətlər azlıqların təmsil olunmasını azaltmaq və ya onu tamamilə kənar etmək məqsədilə seçki dairələrinin sərhədlərinə yenidən baxmamalı, yaxud bu və ya digər dairədə əhalinin müxtəlif qruplarının proporsional nisbətini heç bir vəchlə dəyişdirilməməlidir.

Bu, Çərçivə konvensiyasının 16-cı maddəsilə bilavasitə yasaq edilir, yerli özünüidarə ilə bağlı Avropa xartiyasının 5-ci maddəsində isə qabaqcadan belə bir şərt qoyulmuşdur ki, yerli ərazi qurumları sərhədlərinin dəyişdirilməsi, əlaqədar yerli icmalarla ilk in məsləhətləşmələr keçirmədən icra edilmir. Bu isə qanunun yol verdiyi hallarda referendum formasında keçirilə bilər (ərazi mexanizmlərinə Aid olan 19-cu tövsiyyənin izahına bax)

c) Regional və yerli səviyyəli mexanizmlər

11. Həmin tövsiyələr, muxtar vilayətlər və digər ərazi bölgü və qurumları da daxil olmaqla, istər unitar dövlətin tərkibinə daxil olan, istərsə də federasiyanın subyektləri olan əyalətlərdə, departamentlərdə, rayonlarda, prefekturalarda, bələdiyyələrdə, şəhər və qəsəbələrdə - mərkəzi hakimiyyətdən aşağıda bütün səviyyələrdəki hakimiyyət orqanlarına aiddir. Hər kəsə bütün insan hüquqlarını eyni dərəcədə reallaşdırmaq imkanı verən şəraitli məntəqli şəkildə yaratmaq vəzifəsi bu hüquqlara hörmətin nainki mərkəzi hakimiyyət səviyyəsində, hətta bütün aşağı səviyyələrdə təmin edilməsini tələb edir. Ancaq regional və yerli səviyyəli strukturlar yaradılarkən tətbiq edilən meyarlar mərkəzi hökumət tələbatı və ifadə edilən təklifin müxtəlifliyindən şərtlənən simmetriyasızlıq da mümkündür.

d) Məşvərətçi və məsləhətçi orqanlar

12. Helsinki sənədinin 6-cı bölməsinin 24-cü bəndi milli azlıqlara mənsub şəxslərin fərdi əsasda və başqaları ilə birlikdə (...) o cümlədən milli regional və yerli səviyyələrdə (...) demokratik iştirak etmə əsasında, öz ölkəsinin (...) siyasi (...) həyatında (...) tamamilə iştirak etmək hüququ da daxil olmaqla, öz insan hüquqlarını və əsas azadlıqlarını azad şəkildə həyata keçirmələrini təmin etməyi ATƏT-in iştirakçı dövlətlərinin öhdələrinə qoyur.

Belə orqanlar daimi və ya məqsədli, hakimiyyətin qanunverici və ya icra sahəsinə aid ola bilər, yaxud onların nəzdində və ya müstəqil fəaliyyət göstərə bilər. ATƏT-in bir sıra iştirakçı dövlətlərinin parlamenti nəzdində azlıqların nümayəndələrinin iştirak etdiyi "dəyirmi masalar" kimi komitələr fəaliyyət göstərir. Onlar özünüidarə də daxil olmaqla hakimiyyətin bütün səviyyələrində yaradıla bilər və artıq real şəkildə fəaliyyət göstərməkdədirlər. Belə orqanların səmərəliliyi onların tərkibinə azlıqların nümayəndələrinin və xüsusi ekspert biliyi olan digər şəxslərin daxil edilməsiylə, eləcə də onların sərəncamına adekvat resursların ayrılması və rəhbər orqanların onlara diqqətli maraq göstərməsi ilə təmin edilir. Məsləhətçi vəzifəsini yerinə yetirməkdən və tövsiyələr işləyib hazırlamaqdan başqa bu orqanlar dövlət rəhbərliyi ilə azlıqlar arasında aralıq həlqə ola bilərlər. Onlar hökumət səviyyəsində və azlıqların yaşadığı icmalar səviyyəsində tədbirlərin görülməsini də stimullaşdırırlar. Bundan başqa, belə orqanlar proqramların, məsələn təhsil sahəsində proqramın reallaşdırılmasına dair konkret məsələləri həll edə bilərlər. Bundan əlavə bu və ya digər ixtisaslaşdırılmış komitələrin işi bəzi azlıqlar üçün xüsusi əhəmiyyətə malik ola bilər, buna görə də həmin azlıqlar bu komitələrdə təmsil olunmalıdırlar.

13. Bu orqanlardan konstruktiv istifadə imkanları konkret vəziyyətlərdən asılıdır. Ancaq istənilən halda idarəetmənin lazımı praktikası hakimiyyət orqanlarının nüfuzlu məsləhətçi və məşvərətçi orqanları isə cəlb etmək üçün məqsədyönlü tədbirlər görməyi və lazım gəldikdə onlara müraciət etməyi, o cümlədən müvafiq məsələlərlə bağlı işə öz töhfələrini vermək təklifi ilə müraciət etməyi tələb edir. Bu orqanlara və onların üzvlərinə münasibətdə hakimiyyət

orqanlarının açıq mövqeyi və onlarla əməkdaşlığa hazır olması daha optimal qərarların qəbul edilməsinin rəhni olacaq və cəmiyyətdə hakimiyyət orqanlarının nüfuzunu qaldıracaqdır.

III. ÖZÜNÜİDARƏ

"Özünüidarə" termini icmanın özüylə bağlı məsələlərin həllinə bu və ya digər dərəcədə nəzarət etməsini tələb edir. "İdarə" sözü isə qətiyyətin müstəsna səlahiyyəti nəzərdə tutmur. Bundan başqa o, inzibati və sərəncamverici səlahiyyətləri, həmçinin konkret şəkildə razılaşdırılmış qanunverici və məhkəmə funksiyalarını da ifadə edə bilər. Buna dövlətin öz funksiyalarından bir hissəsini göndərmək və ya vermək, yaxud məsələn federasiya halında baza səlahiyyətlərinin ilk bölgüsü yolu ilə nail olmaq mümkündür ATƏT-in iştirakçı dövlətlərində özünüidarə formaları müxtəlif şəkildə - muxtariyyətin göndərilməsi, özünüidarə və ya daxili idarə adlandırılır. Həm də ərazi mexanizmlərinin formalaşdırılmasında etnik meyarlar heç bir halda müəyyənədicilərlər.

ATƏT-in iştirakçı dövlətləri Kopenhagen sənədinin 35-ci bəndində "müəyyən milli azlıqların etnik, mədəni, dil və din öünəməxsusluğunun təşviq edilməsi üçün şəraitin müdafiəsi və yaradılması məqsədilə göstərilən səyləri əlaqədar dövlətlərin yerli və ya muxtar idarə orqanlarının həmin azlıqların tarixi və ərazi şəraitlərinə cavab verən siyasətinə uyğun olaraq, göstərilən məqsədlərinə nail olmağın mümkün vasitələrindən birini yaratmaq yolu kimi" qeyd etmişlər. Bununla bağlı olaraq, ATƏM-in milli azlıqlar məsələsi üzrə ekspertlər Müşavirəsi Məruzəsinin IV bölməsinin 7-ci paragrafında göstərilir ki, "onlardan (iştirakçı dövlətlər) bəzilər müvafiq demokratik yolla, o cümlədən, (...) yerli və muxtar idarə orqanları, eləcə də azad və vaxtaşırı keçirilən seçkilərdə seçilmiş məsləhətçi, qanunverici və icra orqanlarının mövcudluğu da daxil olmaqla ərazi əsaslı muxtariyyətin mövcudluğu", ərazi əsasında muxtariyyətin olmadığı öünəməxsus şəraitlə bağlı aspektlərdə milli azlıqların özünüidarəsi; idarəetmənin desentralizasiya olunmuş və ya yerli formaları; (...) milli azlıqlara mənsub və öz xüsusi təhsil, mədəniyyət və dini müəssisələrini, təşkilat və assosiasiyalarını (...) yaratmaq və himayə etmək hüquqlarını həyata keçirmək üçün maliyyə və texniki yardımlar istəyən şəxslərə maliyyə və texniki yardımlar vasitəsilə müsbət nəticələrə nail olmuşlar (...) Yerli özünüidarənin Avropa xartiyasının preambulasında demokratiya və hakimiyyətin desentralizasiya prinsipləri haqqında müxtəlif Avropa ölkələrində yerli özünüidarənin təmin edilməsinə və möhkəmləndirilməsinə kömək edən faktor kimi daha ümumi planda danışılır. Bununla əlaqədar, yerli özünüidarənin Avropa xartiyasının 9-cu maddəsinin müddəaları ayrılan belə səlahiyyətlərin reallaşdırılması üçün kifayət qədər maliyyə yardımını hüququnu nəzərdə tutur.

15. Dövlət orqanları bütünlükdə dövlətlə əlaqədar bir sıra sahələrdə məsuliyyəti öz üzərinə götürərək, mərkəzi hakimiyyət səviyyəsində bu sahələrdə lazımi tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etmişdirlər. Adətən belə sahələrin sırasına daxildir: əslində dövlətin ərazi bütünlüyünün təmin edilməsinə aparıb çıxaran müdafiə məsələsi; iqtisadi baxımdan bərabər durumda olmayan rayonlar arasında mərkəzi hakimiyyətin bir növ tarazlaşdırıcı funksiyasını yerinə yetirdiyi dərəcədə mühüm rol oynayan makro-iqtisadi siyasət; eləcə də, diplomatiyanın ənənəvi sahəsi. Digər amillər də ciddi ümumilli nəticələrə malik

ola biləcəklərinə görə, onlar da ən azı mərkəzləşdirilmiş nizamlaşdırma sahəsinə qismən daxil edilməlidir. Bu sahələrdə nizamlaşdırma birgəlik əsasında da, o cümlədən nizamlaşdırmanın xüsusi aid olduğu ərazi vahidlərinin və ya azlıqlarının iştirakı (18-ci və 19-cu tövsiyələrə bax) ilə həyata keçirilə bilər. Bununla bərabər, nizamlaşdırıcı səlahiyyətin belə bölgüsü hüquq-müdafiə normalarına zidd olmamalı və əlaqələndirilmiş şəkildə, lazımı praktiki yanaşma ilə həyata keçirilməlidir.

Ümumi etirafa görə, muxtariyyətin ərazi və ya qeyri-ərazi formasından asılı olmayaraq, həminin mənafeyinə uyğun gələn və həm bütünlükdə dövlət üçün, həm də azlıqlar üçün xüsusi əhəmiyyəti olan sahələrdən biri təhsil sahəsidir. Yuneskonun təhsil sahəsində ayrı-seçkiliklə mübarizə Konvensiyasının 5.1 maddəsində yuxarıda göstərilən məqsədlərə hansı yol ilə çatmaq haqqında olduqca ətraflı müddəalar vardır: "bu Konvensiyanın tərəfləri olan dövlətlər hesab edirlər ki: (...)

b) valideynlər, müvafiq hallarda isə qanuni qəyyumlar, birincisi, hər bir dövlətin qanunları ilə müəyyən edilmiş çərçivə daxilində öz uşaqlarını dövlət tədris müəssisələrinə deyil, səlahiyyətli təhsil orqanları tərəfindən müəyyən edilmiş və ya təsdiqlənmiş minimum tələblərə cavab verən başqa tədris müəssisələrinə azad surətdə göndərmək imkanına, ikincisi isə, öz əqidələrinə uyğun olaraq, uşaqlarının dini və mədəni təbiiyətini təmin etmək imkanına malik olmalıdırlar; ayrıca heç bir kəsə və ya bütövlükdə heç bir şəxslər qrupuna onların əqidələri ilə bir araya sığmayan dini təbiiyətini zorla qəbul etdirilməməlidir;

c) milli azlıqlara mənsub şəxslərin məktəblərə rəhbərlik etmək də daxil olmaqla öz maarifçilik işlərini aparmaq və hər bir dövlətin təhsil sahəsində siyasətinə uyğun olaraq, öz dilini işlətmək və tədris etmək hüququnu qəbul etmək lazımdır, ancaq bir şərtlə ki: i) bu hüququn həyata keçirilməsi milli azlıqlara mənsub şəxslərə bütün kollektivin mədəniyyətini və dilini anlamağa və onun fəaliyyətində iştirak etməyə mane olmur və ölkənin suverenliyini sarsıtmır; ii) belə məktəblərdə təhsil səviyyəsi səlahiyyətli orqanlar tərəfindən müəyyən edilmiş, yaxud təsdiqlənmiş ümumi səviyyədən aşağı deyil; iii) bu tipli məktəblərdə oxumaq fakultativdir"

16. İnsan hüquqlarının ümumi bəyannaməsinin 21-i maddəsində mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq paktın 25-ci maddəsində, insan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasına əlavə edilən 1 №-li protokolun 3-cü maddəsində və ATƏT-in normalarında dolğun şəkildə xülasə edilmiş demokratik idarəetmə prinsipi bütün səviyyələrdə və bütün həlqələrdə idarəetməyə aiddir. Özüündə sosial qurumlarını təşkil etmək vəzibə və məqsədə uyğun olduqda bu qurumlarda demokratiya prinsipinə əməl edilməsi bütün vətəndaşların öz hüquqlarını bərabər ölçüdə reallaşdırmasının ilk şərtidir.

a) Qeyri-ərazi mexanizmləri

17. Bu bölmə çox vaxt "şəxsi" və ya mədəni muxtariyyət adlandırılan, ancaq bu və ya digər qrup üzvlərinin coğrafi baxımdan yığılma yaşamadıqları halda daha çox tətbiq edilə bilən qeyri-ərazi mexanizmlərinə həsr edilmişdir. Səlahiyyətlərin, o cümlədən konkret sahələrdə işlərin idarə edilməsi üzrə səlahiyyətin müvafiq bölgüsü ümumdövlət səviyyəsində, yaxud ərazi təşkilatlarına görə təmin edilə bilər. İstənilən halda bu tədbirlə əhatə olunmayan şəxslərin hüququna hörmət edilməsinə təminat vermək lazımdır. Muxtariyyət

belə formalarda həm də ictimai funksiyasının reallaşması üçün lazım gələn adekvat maliyyələşdirmə ilə möhkəmləndirilməli və geniş iştirakı nəzərdə tutan proseduralara əsaslanmalıdır. (5-ci tövsiyyəyə bax)

18. Mümkün funksiyaların siyahısı bununla bitmir. Çox şey konkret şəraitdən, o cümlədən, ilk növbədə azlıqların tələbatından və onların ifadə etdikləri istəklərdən asılı olacaq. Müxtəlif şəraitlərdə bu və ya digər məsələlər azlıqları çox və ya az dərəcədə maraqlandıracaq və həmin məsələlərin həlli, azlıqlara müxtəlif cür təsir edəcək. Bəzi sahələr birgə fəaliyyət sahəsi ola bilərlər. Azlıqlar üçün xüsusi həssas məsələlərdən biri öz şəxsi və digər adlarını özlərinin müəyyən etməsi hüququdur və bu isə həm ictimai müəssisələrə, həm də ayrı-ayrı vətəndaşlara aiddir. Çərçivə konvensiyasının 11-ci maddəsinin 1-ci bəndində müvafiq müddəa nəzərdə tutulmuşdur. Din məsələsinə gəldikdə isə, həmin tövsiyyənin müəllifləri dini təşkilatlara verilən səlahiyyətlər dairəsinin müəyyənəndirilməsi (məsələn, vətəndaşlıq vəziyyəti aktları barəsində) istisna olmaqla, bu sahədə dövlət müdaxiləsinə qarşı etirazlarını bildirirlər. Azlıqların nümayəndələrinin öz xüsusi kütləvi informasiya vasitələrini yaratmaq və onlardan istifadə etmək imkanına malik olmalarına Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 3-cü bəndi ilə təminat verilsə də, tövsiyələrdə həmçinin azlıqlara məxsus müəssisələr tərəfindən kütləvi informasiya vasitələri üzərində nəzarətin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmur. Əlbəttə, mədəniyyət - sosial təminat, mənzil və uşaqlara baxmaq kimi sahələri də əhatə edən hərtərəfli anlayışdır; dövlət bu sahələrdə rəhbərliyi həyata keçirərkən, həm də azlıqların mənafeclərini nəzərə almağa borcludur.

b) Ərazi mexanizmləri

19. Qərarların bilavasitə aid olanlara və mənafeclərinə toxunanlara maksimum yaxınlıqla və mümkün qədər onlar tərəfindən qəbul edilməsi üçün Avropa dövlətlərində səlahiyyətlərin verilməsi və subsidiarlıq prinsipinin reallaşdırılması üçün ümumi bir meyl xarakterikdir. Yerli özünüidarənin Avropa xartiyasının 4-cü maddəsinin 3-cü bəndində bu məqsəd aşağıdakı qaydada ifadə edilmişdir. Prinsip etibarı ilə ictimai funksiya ilk öncə əhaliyə hamıdan daha yaxın olan hakimiyyət orqanları tərəfindən həyata keçirilməlidir. Funksiyaları digər orqanlara verərkən hakimiyyət vəzifələrin miqyasını və xarakterini, eləcə də səmərəlilik və qənaət tələblərini nəzərə almalıdır. Məhəlli özünüidarə dövlət birliyinin qorunub saxlanmasına kömək edə və eyni zamanda əhalinin ümumi sayında azlıqların xüsusi çəkisinə uyğun səviyyədə onların idarəetmədə rolunu artıraraq, azlıqların iştirak və cəlb olunma səviyyəsini yüksəldə bilər. Bu vəzifəyə federativ quruluş qədər, unitar dövlətlər və ya federasiyalar daxilində xüsusi muxtar vahidlər də cavab verə bilərlər. Qarışıq inzibati idarələrin mövcudluğu da mümkündür. 15-ci tövsiyyədə qeyd edildi ki, bütün dövlət ərazisində təşkil edilən qurumlar hökmən eyni növdə olmalıdır, tələbat və ifadə edilən təklifə uyğun olaraq, müxtəlif növdə meydana çıxarılır.

20. Muxtar hakimiyyət orqanları qanunverici, icra və məhkəmə orqanları səviyyəsində qərarlar qəbul etmək üçün real səlahiyyətlərə malik olmalıdır. Dövlətdə səlahiyyətlər mərkəzi, regional və yerli hakimiyyət orqanları arasında, həmçinin funksional əlamət üzrə bölünə bilər. Kopenhagen sənədinin 35-ci bəndində "belə azlıqların konkret tarixi və ərazi şəraitlərinə cavab verən lazımı yerli və ya muxtar idarəetmə orqanları" kimi alternativlərdən danışılır. Buradan

belə bir aydın nəticə çıxır ki, dövlət çərçivəsi daxilində yekəinslilik məcburi deyil. Təcrübə göstərir ki, səlahiyyətlər bölgüsü ədalət məhkəməsinin sahələrinə (istər əsas, istərsə də prosessual) verilən səlahiyyətlər və təsərrüfatın ənənəvi sahələriylə bağlı səlahiyyətlər də daxil olmaqla, adətən, mərkəzi hökumətin idarəsinə aid ictimai belə səlahiyyətlərin həyata keçirilməsinə cəlb edilməlidirlər. Eyni zamanda mərkəzi hökumət bütün dövlət ərazisində ədalət və imkanlar bərabərliyinin təmin edilməsi sahəsində səlahiyyəti özündə saxlamalıdır.

21. Azlıqların daha səmərəli iştirakını təmin etmək üçün məhəlli əsasla verilə bilən səlahiyyətlər aid olduqları azlıqların maraqları lazımi dərəcədə nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir. İnzibati hakimiyyət orqanları müvafiq ərazidə bütün əhaliyə hesabat verməlidir. Bu Kopenhagen sənədinin 5.2 bəndindən irəli gəlir və həmin bənd ATƏT-in bütün iştirakçı dövlətlərinə bütün səviyyələrdə və bütün şəxslər üçün "icraçı hakimiyyət orqanlarının seçilmiş qanunverici orqanlara, yaxud seçicilərə hesabat verməli olduğu və öz xarakterinə görə nümayəndəlik olan idarə formasını" təmin etməyi tapşırır.

VI TƏMİNATLAR

a) Konstitusiya və hüquq təminatları

22. Bu bölmədə müvafiq müddəaların "məhkəmləndirilməsi", daha doğrusu, qanunvericilik qaydası ilə onların qeydə alınması haqqında məsələyə baxılır. Bəzi hallarda hərtərəfli hüquqi mexanizmlər faydalı olarsa, digər hallarda çərçivə müddəaları kifayət edə bilər. 5-ci tövsiyədə göstəriləni kimi, bütün hallarda mexanizmlərin qəbulu açıq proseduralar vasitəsilə həyata keçirilməlidir. Eyni zamanda maraqlarına toxunulan şəxslərin, xüsusən milli azlıqlara mənsub şəxslərin müəyyən müdafiəsinə təminat vermək üçün mexanizmlərin qəbulundan sonra sabitliyi təmin etmək lazımdır. Yerli özünüidarəyə dair Avropa xartiyasının 2-ci və 4-cü maddələrində konstitusiya mexanizmlərinə üstünlük verilir. Sabitliklə çeviklik arasında arzulanan müvazinətə nail olmaq üçün müəyyənləşdirilmiş aralıq müddəti vasitəsi ilə yenidən baxılmanı əvvəlcədən planlaşdırmaq məqsədəuyğun ola bilər və bununla da dəyişikliyin təqdimatı prosesini siyasizləşdirirlər, gözdən keçirmə prosesi isə daha az antoqonist olur.

23. Bu tövsiyə mövcud mexanizmlərin dəyişdirilməsi üçün şərtləri müəyyənləşdirməyi deyil, əvvəllər tətbiq edilməmiş yeni rejimləri sınağa nəzərdə tutduğuna görə 22-ci tövsiyədən fərqlənir. Səlahiyyətli hakimiyyətlərə mərkəzi orqanlarla azlıqların nümayəndələrinin münasibətlərində yaranan müxtəlif şəraitlərdə öz seçimini həyata keçirərkən müxtəlif yanaşmaları tətbiq etmək imkanı verilir. Son nəticələrə irəliləyən müəyyənləşdirərək bu, yeniliyin qəbulu və həyata keçirilməsi hesabına faydalı təcrübə mənbəyi ola bilər.

b) Hüquq müdafiəsi

24. Kopenhagen sənədinin 30-cu bəndində ATƏT-in iştirakçı dövlətləri "milli azlıqlara aid məsələlərin yalnız müstəqil məhkəmə sisteminin fəaliyyəti şəraitində qanunun aliliyinə əsaslanan demokratik siyasi çərçivədə kifayətləndirici qaydada həll edilə biləcəyini qəbul edirlər". Hüquq müdafiəsinin təsirli vasitələri haqqında həmçinin, Mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq paktın 2-ci maddəsinin 3-cü bəndində də danışılır, "məhkəmə müdafiəsinin vasitələri" isə yerli özünüidarəyə dair Avropa xartiyasının 11-ci maddəsində xatırlanır.

Məhkəmə nəzarəti konstitusiya məhkəmələri və faktiki olaraq insan hüquqları üzrə müvafiq beynəlxalq orqanlar tərəfindən həyata keçirilir. Milli komissiyalar, ombudsmenlər, etniklərarası və ya "ırqi" münasibətlər üzrə şuralar və s. kimi məhkəmədən kənar mexanizm və sosial qurumlar da həmçinin, Kopenhagen sənədinin 27-ci bəndində, ırqi ayrılıq seçkilinin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında beynəlxalq konvensiyanın 14-cü maddəsinin 2-ci bəndində, Vyana bəyannaməsinin 36-cı bəndində və İnsan hüquqları ümumdünya konfransının 1993-cü ildə qəbul etdiyi fəaliyyət proqramında deyildiyi kimi, mühüm rol oynaya bilərlər.

MİLLİ AZLIQLARIN TƏHSİL HÜQUQU ÜZRƏ HAAQA TÖVSİYYƏLƏRİ

Beynəlxalq sənədlərin ruhu

1. Milli azlıqlara mənsub şəxslərin yalnız təhsil prosesində öz ana dili ilə bağlı lazımı biliyi aldıkları halda, onların özünəməxsusluğunu saxlamaq hüququ reallaşa bilər. Eyni zamanda milli azlıqlara mənsub şəxslər dövlət dilini kifayət qədər bilməklə geniş milli cəmiyyətdə integrasiya olmaq məsuliyyətini də daşıyırlar.

2. Milli azlıqlara mənsub şəxslərin vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş beynəlxalq sənədlərə əməl etməklə dövlətlər bərabərlik və ayrı-seçkilikə yol verməməyin əsas prinsiplərinə ardıcıl şəkildə əməl etməlidirlər.

3. Müvafiq beynəlxalq öhdəliklərin minimal beynəlxalq standartlar olduğunu nəzərdə tutmaq lazımdır. Bu öhdəliklərin məhdud yozumu onların ruhuna və məqsədinə zidd olardı.

Tədbirlər və resurslar

4. Dövlətlər təhsil sahəsində azlıqların hüquqlarına dair fəal siyasət yeritməlidirlər. Dövlətlər təhsil sahəsində azlıqların dil hüquqlarını fəal surətdə həyata keçirmək üçün onların mövcud resurslarından həm müstəqil şəkildə, həm də beynəlxalq, xüsusən iqtisadi və texniki yardım və əməkdaşlıq vasitəsilə maksimum istifadə etməklə zəruri yerlərdə xüsusi tədbirlər görməlidirlər.

Desentralizasiya və iştirak

5. Dövlətlər milli azlıqların təhsili ilə bağlı siyasət və proqramların işlənilib hazırlanmasında və reallaşdırılmasında müvafiq milli azlıqları təmsil edən təşkilatların fəal iştiraklarına şərait yaratmalıdırlar.

6. Dövlətlər milli azlıqların təhsili sahəsində regional və yerli orqanlara müvafiq səlahiyyətlər verməklə regional və/yaxud yerli səviyyədə siyasətin formalaşması prosesində azlıqların iştirakına kömək edirlər.

7. Dövlətlər valideynlərin, milli azlıqların dil öyrənmə sahəsi də daxil olmaqla yerli səviyyədə təhsil sistemində və təhsil seçiminə cəlb edilməsini təşviq edən tədbirlər görməlidirlər.

İctimai və xüsusi müəssisələr

8. Beynəlxalq hüquqa uyğun olaraq milli azlıqlara mənsub şəxslərin başqaları kimi, milli dövlət qanunvericiliyinə müvafiq surətdə, özəl təhsil müəssisələrinə yaratmaq və saxlamaq hüququ var. Bu müəssisələr milli azlıqların dilində təhsil verən məktəblər də daxil edilə bilər.

9. Dövlətlər milli azlıqlara mənsub şəxslərə özəl təhsil müəssisələrini yaratmaq və saxlamaq hüququnu verərək, bu hüququn həyata keçirilməsinə belə müəssisələrin yaradılmasını və idarə olunmasını nizama salan ifrat ağırlaşdırılmış proseduralar müəyyənləşdirməklə maneə olmamalıdırlar.

10. Milli azlıqların dilində fəaliyyət göstərən özəl təhsil müəssisələrinin heç bir maneə və ya ayrı-seçkilik olmadan ya dövlət büdcəsindən, ya beynəlxalq mənbələrdən, ya da özəl bölmədən xüsusi maliyyələşmə mənbələrini axtarıb tapmaq hüququ var.

Milli azlıqların ibtidai və orta səviyyələrdə təhsili

11. İlk təhsil illəri uşağın inkişafı üçün həlledici əhəmiyyətə malikdir. Təhsil sahəsində araşdırmalar göstərir ki, məktəbəqədər səviyyədə təlim idealda uşağın

ana dilində aparılmalıdır. Mümkün olduğu hər yerdə dövlətlər valideynlərin bu imkandan istifadə etməsi üçün şərait yaratmalıdırlar.

Tədqiqatlar onu da göstərir ki, ibtidai məktəbdə tədris proqramı idealda milli azlıqların dillərində tədris edilməlidir. Milli azlıqların dilləri dərs predmeti kimi daimi əsaslarla tədris olunmalıdır, tədrisi uşaqların div və mədəni hazırlığı olunmalıdır. Rəsmi dövlət dili də dərs predmeti kimi daimi əsasda tədris haqqında yaxşı təsəvvürü olan ikidilli müəllimlərin aparmasına üstünlük verilməlidir. Bu mərhələnin sonunda bir neçə praktiki və ya qeyri-nəzəri predmetlər dövlət dilində tədris olunmalıdır. Dövlət mümkün olan hər yerdə valideynlərin bu imkandan istifadə etmələrinə imkan verən şərait yaratmalıdır.

13. Orta məktəbdə dərs proqramının əsas hissəsi milli azlıqların dillərində tədris olunmalıdır. Milli azlıqların dilləri həm də dərs predmeti kimi müntəzəm tədris edilməlidir. Rəsmi dövlət dili də dərs predmeti kimi müntəzəm tədris edilməlidir, tədrisi uşaqların mədəni və dil hazırlığı haqqında yaxşı təsəvvürü olan ikidilli müəllimlərin aparmasına üstünlük verilməlidir. Bu müddət ərzində dövlət dilində tədris olunan predmetlərin sayı tədricən artırılmalıdır. Tədqiqatlar göstərir ki, artım nə qədər tədrici olsa, uşaq üçün bir o qədər yaxşıdır.

14. Milli azlıqların dillərində təhsilin ibtidai və orta səviyyəsinin təmin olunması bir çox hallarda bütün dillərin doğma dildə tədrisinə hazırlanmış müəllimlərin mövcudluğundan asılıdır. Deməli, milli azlıqlar üçün dilin öyrədilməsinin adekvat imkanlarını təmin etmək öhdəçiliyindən çıxış edən dövlət lazımlı müəllimlər hazırlığına uyğun şərait təqdim və belə hazırlığa imkanı təşviq etməyə borcludur.

Milli azlıqların peşə məktəblərində təlimi

15. Milli azlıqların dillərində peşə təhsilində milli azlıqlara mənsub şəxslərin istəklərinə, buna tələbatlarını göstərdikləri və saylarını buna haqq qazandırdığı hallara uyğun və konkret predmetlər üzrə imkan yaradılmalıdır.

16. Doğma dildə təlimi təmin edən peşə məktəblərinin dərs proqramı elə tərtib olunmalıdır ki, bu proqramı başa vurandan sonra tələbələrin bu peşə ilə həm doğma, həm də dövlət dilində məşğul ola biləcəklərinə zəmanət versin.

Milli azlıqlar üçün ali təhsil

17. Milli azlıqlara mənsub şəxslərin tələbatlarını göstərdikləri və sayca şərtləndirdikləri halda doğma dillərində ali təhsil almalarına imkanları olmalıdır. Milli azlıqların dilində ali təhsil almağa imkanı mövcud təhsil strukturlarında zəruri şərait yaratmaq yolu ilə və yalnız bir şərtlə təmin etmək olar ki, bu həmin milli azlıqların tələbatlarını adekvat ödəyə bilsin. Milli azlıqlara mənsub şəxslər özlərinin şəxsi ali təhsil qurumlarını yaratmaq üçün yollar və vasitələr axtara bilərlər.

18. Ali təhsilin gələcək modelləri müəyyənləşdirilərkən milli azlıqların yaxın keçmişdə özlərinin şəxsi ali təhsil qurumlarını saxladıkları və nəzarət etdikləri faktı nəzərə alınmalıdır.

Dərs proqramlarının işlənməsi

19. Beynəlxalq sənədlərin mədəniyyətlərə arası təhsilə, milli azlıqların tarixinə, mədəniyyətinə və ənənələrinə diqqətə xüsusi mənə və əhəmiyyət verdiklərinə görə, dövlət təhsil qurumları uyğun milli azlıqların tarixinin, mədəniyyətinin və ənənələrinin öyrənilməsinin ümumi məcburi proqramlara salmağı təmin etməyə borcludurlar. Çoxluğun nümayəndələrinin həmin dövlətdə yaşayan milli

azlıqların dillərinin öyrənilməsinə təşviq edilməsi həmin dövlətdə tolerantlığın və mədəni müxtəlifliyin güclənməsinə kömək edəcək.

20. Azlıqlara aid dərslər proqramlarının məzmunu uyğun milli azlıqların təşkilatlarının fəal iştirakı ilə işlənəlməlidir.

21. Dövlət milli azlıqlar üçün dərslər proqramlarının işlənməsi və qiymətləndirilməsi üçün mərkəzlərin yaradılmasına dəstək verməlidir. Bu mərkəzlər uyğun idarələrlə bir şərtlə əlaqəli ola bilər ki, bu, dərslər proqramlarının hazırlanması ilə bağlı məqsədə nail olmağa adekvat kömək olacaq.

MİLLİ AZLIQLARIN TƏHSİL HÜQUQU ÜZRƏ HAAQA TÖVSIYYƏLƏRİ İZAHƏDİCİ QEYDLƏR

Giriş

1948-ci il İnsan hüququnun Ümum Bəyannaməsi təhsilin insan hüququ kimi bəyan edildiyi ilk və əsas beynəlxalq sənəddir.

Bəyannamənin 26-cı maddəsində ibtidai təhsildən məcburi təhsil kimi danışılır. Bu maddə texniki və peşə təhsilini hamı üçün mümkün, ali təhsili ilə fərqləndirmə əsasında mümkün eləməyi dövlətlərin öhdələrinə qoyur. Bu maddə həm də təhsilin vəzifəsini insan şəxsiyyətinin tam inkişafı, insan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına hörmətin gücləndirilməsi kimi müəyyənləşdirir. 26-cı maddədə daha sonra təhsilin millətlər, irqlər və ya dini qruplar arasında anlaşmanın, dözümlülüyün və dostluğun inkişafına yardım göstərməli və sülhü qoruyub saxlamaq işinə töhfə verməli olduğundan danışılır. Maddə valideynlərin uşaqlarına təqdim edilən təhsil növünü seçməyə əsas hüququnun olduğunu müəyyənləşdirir. 26-cı maddənin bəndləri iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq paktın 13-cü maddəsində və beynəlxalq hüquq kontekstində təfəssilatı ilə daha güclü şəkildə təkrarlanır.

26-cı maddə nisbətən gec ortaya çıxan həm bütövlükdə, həm də qismən azlıqlara münasibətdə təhsil hüququnu təsdiqləyən və inkişaf etdirən sonrakı beynəlxalq sənədlər üçün açıqlıq və ümumilik tonu müəyyənləşdirdi.

Mülki və siyasi hüquqlar barədə Beynəlxalq paktın 27-ci maddəsi.

Uşaq hüququ barədə Konvensiya.

Yuxarıda sadalanan maddələr milli azlıqlara doğma dillərindən onların qrupunun başqa üzvləri ilə birlikdə istifadəyə zamanət verir. Aşağıdakı maddələr milli azlıqların öz doğma dillərini öyrənmək və ya öz doğma dillərində təhsil almaq imkanlarına zamanətlə təmin edir.

Təhsil sahəsində ayrı-seçkiliklə mübarizə haqqında YUNESKO Konvensiyasının 5-ci maddəsi.

ATƏM insan ölçüsü üzrə Kopenhagen müşavirəsi Konfransı sənədlərinin 34-cü paragrafı.

Milli, dini və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları haqqında BMT-nin Bəyannaməsinin 4-cü maddəsi.

Milli azlıqları müdafiə haqqında azlıqların Çərçivə Konvensiyasının 14-cü maddəsi.

Bütün bu sənədlər müxtəlif səviyyələrdə azlıqların doğma dilləri vasitəsi ilə özünün kollektiv özünəməxsusluğunu müdafiə etmək hüququnu bəyan edir. Bu hüquq ilk növbədə təhsil vasitəsi ilə gerçəkləşdirilir. Amma elə həmin sənədlər dil vasitəsi ilə kollektiv özünəməxsusluğu dəstəkləmək hüququnun azlıqların

geniş milli cəmiyyətə inteqrasiya və cəmiyyətdə iştirak öhdəliyi ilə tarazlaşdırılmalı olduğunu qeyd edirlər. Belə inteqrasiya həm həmin cəmiyyəti, həm də dövlət dilini (dillərini) zəruri dərəcədə bilməyi tələb edir. Dözümlülüyün və plüralizmin stimullaşdırılması da bu prosesin əsas hissəsidir.

Azlıqlar üçün dil təhsilindən danışılan insan hüquqları ilə bağlı beynəlxalq sənədlər olduqca qeyri-müəyyən və ümumi qalmaqdadır. Onlar təhsilə imkanın dərəcəsini nəzərdə tutmurlar, azlıqlar üçün doğma dildə təhsilin hansı dərəcəsinə imkan yaradılmasını və hansı vasitələrlə yaradılmasını və hansı vasitələrlə yaradılmasını dəqiqləşdirmirlər. Avropa Şurasının qəbul etdiyi milli azlıqların müdafiəsi barədə Çərçivə Konvensiyasının 14-cü maddəsində qeyd olunan azlıqların dilinin tədrisinə "adekvat imkanlar" a və ya həmin dildə təhsil almaq anlayışlarına başqa faktorların işığında baxılmalıdır. Həmin Konvensiyanın 5-ci maddəsində qeyd olunduğu kimi, azlıqların dil və mədəniyyətlərinin qorunması, müdafiəsi və inkişafına yardım göstərən münbit zəmin yaradılmasının zəruriliyi və ya ATƏM-in insan ölçüsü üzrə Konfransının Kopenhagen müşavirəsi Sənədinin 33-cü paragrafı ilə şərtlənmiş milli azlıqların etnik, mədəni, dil və dini özünəməxsusluqlarının qorunması üçün zəruri tədbirlərin qəbul edilməsi tələbi bura daxildir.

Dövlətin təmin etməyə qadir olduğu təhsilə imkan səviyyəsindən asılı olmayaraq, bu sərbəst müəyyənləşdirilməlidir. Dövlətdən milli azlıqların icmalarının ardıcıl şəkildə ifadə və nümayiş etdirdikləri ehtiyaclarını lazımı dərəcədə nəzərdən keçirilməsi tələb olunur.

Milli azlıqlar da öz tərəflərindən məntəqəli tələblər irəli sürməlidirlər. Onlar öz sayları, istənilən mövcud bölgədə (və ya bölgələrdə) demoqrafik sıxlıqları, eyni zamanda özlərinin bu strukturların və idarələrin fəaliyyətlərini təmin etmək imkanları kimi əsaslı faktorları lazımı dərəcədə nəzərə almalıdırlar.

Beynəlxalq sənədlərin ruhu

Son illərdə azlıqların hüquqlarının beynəlxalq normativ sənədlərdə ifadəsinə yanaşma inkişaf edibdir. Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq pakt (1966-cı il) yazıldığı ... azlıqlara mənsub şəxslərə... hüquqlarında rədd cavabı verilməməlidir..." kimi passiv ifadələr öz yerini ATƏM-in insan ölçüsü üzrə Konfransının Kopenhagen müşavirəsinin Sənədində yazıldığı "... milli azlıqların etnik, mədəni, dil və din özünəməxsusluqlarını müdafiə edəcək..." kimi daha müsbət, fəal yanaşmaya verdi. Yanaşmanın belə mütarəqqi dəyişikliyi göstərir ki, sənədlərin məhdudlaşdırıcı və ya minimalist şərhli onların formulaşdırıldığı ruha uyğun gəlmir.

Bundan başqa imkan səviyyəsi bərabərliyin və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsinin BMT-nin Nizamnaməsinin 1-ci maddəsində, insan hüquqlarının Ümumbəyannaməsinin 2-ci maddəsində ifadə və əsas beynəlxalq sənədlərdə təkrar edilmiş prinsiplərinə uyğun müəyyənləşdirilməlidir.

Eyni zamanda hər bir dövlətin spesifik şəraitinə diqqət yetirilməlidir.

Tədbirlər və resurslar

ATƏT dövlətlərinə azlıqların hüquqlarına fəal yanaşma məsləhət görülür, daha doğrusu, milli azlıqların üzvləri üçün tam hüquq bərabərliyi təmin etmək üçün onları xüsusi tədbirlər görməyə çağıran Kopenhagen Sənədinin 33-cü maddəsinin ruhunda yanaşmağı məsləhət görür. Kopenhagen Sənədinin 33-cü maddəsi də dövlətlərdən öz ölkələrində milli azlıqların etnik, mədəni, dil və dini özünəməxsusluqlarını qorumağı və bu özünəməxsusluğun təşviqi üçün şərait

yaratmağı eyni dərəcədə tələb edir.

Bəzi hallarda ATƏT dövlətləri ciddi maliyyə çatışmazlıqları ilə rastlaşırlar ki, bu da onların təhsil siyasətini və milli azlıqların rifahı üçün proqramlarını gerçəkləşdirmək imkanlarına obyektiv şəkildə maneçilik törədə bilər. Bəzi hüquqların təcili yerinə yetirilməli olmasına baxmayaraq, dövlətlər mümkün resurslardan, o cümlədən, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar barədə Beynəlxalq paktın 2-ci maddəsinin ruhuna uyğun beynəlxalq yardım və əməkdaşlıq resurslarından maksimum istifadə etməklə milli azlıqların hüquqlarının tədricən reallaşmasına cəhd göstərməlidirlər.

Desentralizasiya və iştirak

Milli azlıqların müdafiəsi barədə Çərçivə Konvensiyasının 15-ci maddəsində, ATƏM-in insan ölçüsü üzrə Konfransının Kopenhagen müşavirəsi Sənədinin 30-cu paragrafında və milli, yaxud etnik, dini və dil azlıqlarının hüquqları barədə BMT Bəyannaməsinin 3-cü maddəsində milli azlıqların qərar qəbulu prosesində, xüsusən bilavasitə onlara aid məsələlərin nəzərdən keçirilməsində milli azlıqların iştirakının zəruriliyi qeyd olunur.

Qərar qəbulu prosesində, xüsusən də bu qərar azlıqlara aiddirsə, səmərəli iştirak demokratik prosesin vacib komponentlərindəndir.

Yerli və bölgə səviyyələrində təhsil prosesinə azlıqlara aid dərslər proqramlarının hazırlanması da daxil olmaqla valideynlərin fəal cəlb olunması, milli azlıqları təmsil edən idarələrin səmərəli iştirakı dövlət tərəfindən, milli azlıqların dövlət işlərinə, o cümlədən azlıqların müdafiəsi və onların özünəməxsusluqlarının təşviqi işində səmərəli iştirakının əhəmiyyətini qeyd edən Kopenhagen sənədinin 35-ci paragrafının ruhunu uyğun şəkildə təşviq olunmalıdır.

İctimai və özəl idarələr

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq paktın 27-ci maddəsi azlıqların öz dillərindən onların qruplarının digər üzvləri ilə birlikdə istifadə etmək hüququndan danışır. İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq paktın 13-cü maddəsi valideynlərə öz uşaqları üçün hakimiyyətin təsis elədiyi məktəblərdən başqa məktəblər seçmək hüququna zəmanət verir. Bu maddə eyni zamanda şəxslərin və təşkilatların dövlətin müəyyənləşdirdiyi təhsilin minimal standartlarına cavab verən alternativ təhsil idarələri yaratması və köməklik etməsi hüququna zəmanət verir. Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasının 13-cü maddəsi azlıqların özlərinin xüsusi təhsil idarələrini yaratmaq və idarə etmək hüququndan danışır, baxmayaraq, dövlət bu idarələri maliyyələşdirməyə cavabdeh deyildir. Kopenhagen Sənədinin 32-ci maddəsi bu idarələri maliyyələşdirməyi dövlətin üzərinə öhdəçilik qoymur, amma müəyyənləşdirir ki, bu idarələr "milli qanunvericiliyə uyğun şəkildə dövlət yardımı axtara" bilərlər.

Milli azlıqların təhsil də daxil olmaqla özlərinin idarələrini yaratmaq və idarə etmək hüququ beynəlxalq hüquqda yaxşı əsaslandırılıb və beləcə də qəbul olunmalıdır. Bu prosesləri inzibati baxımdan və özünün qanunvericiliyinə uyğun şəkildə müəhləldə etmək hüququnun olmasına baxmayaraq, dövlət əməli şəkildə mümkünləşdirən əsaslandırılmamış tələblər irəli sürməklə milli azlıqların özlərinin şəxsi təhsil idarələrini yaratmaq hüququnun gerçəkləşdirilməsinə maneçilik törətməməlidir.

Dövlətin bu özəl idarələrin maliyyələşdirilməsini formal öhdəsinə

götürməsinə baxmayaraq, onların yerli və beynəlxalq mənbələrdən vəsait axtarışlarına maneçilik törətməməlidir.

Azlıqların ibtidai və orta səviyyələrdə təhsil

Azlıqların dillərində təhsilə aid beynəlxalq sənədlər bəyan edirlər ki, azlıqların özlərinin özünəməxsusluqlarına doğma dilləri vasitəsi nəinki köməklik göstərmək hüquqları var, onların eyni zamanda dövlət dilini öyrənmək yolu ilə geniş milli cəmiyyətə inteqrasiya olmaq və onun həyatında iştirak etmək hüququ da vardır.

Yuxarıda deyilənlərə istinad etsək, ATƏT ölkələrində milli azlıqların çoxdillilik uğurlarına həm milli azlıqların müdafiəsinə, həm də onların inteqrasiyasına aid beynəlxalq sənədlərin məqsədi çatdığından ən səmərəli yollarından biri kimi baxıla bilər. İbtidai və orta təhsilə aid tövsiyyələr azlıqların dil təhsili siyasətini inkişafına və uyğun proqramların gerçəkləşdirilməsinə xidmət edənə rəhbərlik kimi nəzərdə tutulubdur.

Bələ yanaşma təhsil sahəsində tədqiqatlara əsaslanır və uyğun beynəlxalq normaların realist yozumunu nəzərdə tutur.

Bələ yanaşmanın səmərəliliyi bir sıra faktorlardan asılıdır. Birinci səviyyə ondan ibarətdir ki, bələ yanaşma doğma dildən təlim vasitəsi kimi istifadə etməklə azlıqların daha zəif dillərini gücləndirir. Başqa faktor ikidilli müəllimlərin bu prosesə cəlb olunması səviyyəsidir.

Bundan başqa, azlıqların dillərinin və dövlət dilinin 12 illik təlimdə tədris olunduğu və nəhayət, uşağın təhsilinin müxtəlif mərhələlərində hər iki dildən optimal istifadə edildiyi səviyyəni də nəzərə almaq lazımdır.

Bələ yanaşma azlıqların daha zəif dillərinin inkişafı üçün zəruri məkan yaradılması ilə bağlıdır. Bu yanaşma məqsədi yalnız dövlət dilində təhsilə ilkin keçidi yüngülləşdirmək naminə azlıqlara dillərin təlim edilməsi və ya azlıqların dillərində minimal təhsili gerçəkləşdirmək olan başqa yanaşmalarla kəskin kontrast təşkil edir.

Dərs kursu yalnız dövlət dilində tədris edilən və azlıqların uşaqları sinifdə çoxluğun uşaqları ilə tam inteqrasiya olan yanaşma beynəlxalq standartlara uyğun deyildir.

Bütün təlim prosesi boyu təlimin azlıqların doğma dilində aparıldığı və çoxluğun dili ya keçilməyən ya da az dərəcədə keçilən "milli" məktəblərə də bunu aid etmək olar.

Peşə məktəblərində azlıqlar üçün təhsil

Kopenhagen Sənədinin 34-cü paragrafında əksini tapmış milli azlıqlara mənsub şəxslərin doğma dilini öyrənmək və ya doğma dildə təhsil almaq hüququ xüsusi predmetlər üzrə doğma dildə peşə təhsili almaq hüququnu da bildirməlidir. ATƏT ölkələri buna aşkar cəhd göstərilən və arzulayanların sayı haqq qazandıran yerlə bələ təhsilə bərabərlik və qeyri-diskriminasiya ruhunda təminat yaratmalıdırlar.

Digər tərəfdən dövlətin özünün iqtisadi və təhsil siyasətini planlaşdırmaq və nəzarət etmək bacarığı da ziyan görməməlidir. Peşə məktəblərinin məzunlarının öz peşələrində dövlət dilində danışmaq imkanları onlar üçün üstünlük olacaq. Bu onlara həm azlıqlar toplaşmış bölgədə, həm də dövlətin istənilən yerində işləməyə imkan verəcək. Məhsulun, xidmətin və əməyin sərbəst hərəkətini nəzərdə tutan bazar iqtisadiyyatına keçid vaxtı dövlət dilini bilmək sahəsindəki məhdudiyyət dövlətin işə düzəltmək imkanını və ümumi iqtisadi inkişafı

çətinləşdirə bilər. Deməli, milli azlıqlar üçün peşə təhsili ehtiva etməlidir ki, tələbələr dövlət dilində (dillərində) uyğun təhsil alırlar.

Azlıqların ali təhsili

Əvvəlki halda olduğu kimi, Kopenhagen Sənədinin 34-cü paragrafında yazıldığı doğma dili öyrənmək və ya doğma dildə təhsil almaq hüququ milli azlıqların doğma dillərində ali təhsil almaq hüququnu nəzərdə tutur. Bu halda da bərabər imkanlar və diskriminasiyaya yol verməmək prinsiplərinə, eyni zamanda cəmiyyətin ehtiyacına və arzu edənlərin kifayət sayda olmasına diqqət yetirilməlidir. Dövlət tərəfindən maliyyələşdirmə olmadıqda azlıqların öz ali təhsil idarəsini yaratmaq azadlığı məhdudlaşdırılmamalıdır.

Kopenhagen Sənədinin 35-ci paragrafı azlıqların yalnız özünəməxsusluğunun qorunmasında deyil, eyni zamanda təşviqində dövlətin mühüm rolunu xüsusi qeyd edir. Yuxarıda qeyd edilənlərdən çıxış edərək, dövlət ehtiyac özünü göstərən və azlıqların sayı haqq qazandıran yerdə azlıqların dilində ali təhsili mümkünləşdirmək imkanlarını nəzərdən keçirməlidir. Bu kontekstdə doğma dildə təhsil müəllim hazırlığı ilə məhdudlaşdırılmamalıdır.

Yuxarıda deyilənləri müəyyənləşdirəndən sonra bazar iqtisadiyyatına keçən müddətdə dövlətin qarşılaşdığı maliyyə məhdudiyyətini nəzərə almaq lazımdır. Azlıqların dillərində ali təhsilin təmin edilməsi paralel infrastruktur yaradılmasının sinonimi olmamalıdır. Bundan başqa, ali məktəblər səviyyəsində paralel müəssisələrin gücləndirilməsi azlıqların çoxluqdan təcridinə gətirib çıxara bilər. İnsan hüquqlarının Ümum Bəyannaməsinin 26-cı maddəsi təhsilin məqsədinin millət, irqlər və dini qruplar arasında anlaşılmağa, dözümlülüyə və dostluğa yardım göstərilməsi olduğunu qeyd edir. Bu maddənin ruhunu və integrasiyasının məqsədini nəzərə almaqla demək olar ki, çoxluq və azlıqların intellektual və mədəni inkişafı bir-birindən təcrid olunmuş şəkildə baş verməməlidir.

Dərs proqramlarının hazırlanması

İkinci Dünya Müharibəsinin axırlarından qəbul olunmuş çoxsaylı beynəlxalq sənədlər təhsilin məqsədinə xüsusi əhəmiyyət verir. Bu sənədlərə əsasən təhsil yalnız akademik və ya texniki hazırlığın təminatı üçün zəruri deyil, eyni zamanda dözümlülük, plüralizm, faşizmə qarşı dözümsüzlük, beynəlxalq və icmalararası harmoniya kimi dəyərlərin təsdiqi üçün zəruridir. Belə tələblər milli azlıqlar yaşayan dövlətlərin öhdəsinə xüsusi məsuliyyət qoyur. Bu dövlətlərdə qruplar və etniklərarası birgəyaşayış və harmoniya həm də regionda sülhün və sabitliyin saxlanılmasının əsas faktorudur.

Milli və ya etnik, dini və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları haqqında BMT-nin Bəyannaməsinin 4-cü maddəsində dövlətdən tələb olunur ki, "ərəzilərdəki mövcud azlıqların öz tarixlərini, ənənələrini, dillərini və mədəniyyətlərini bilmələrinə təşviq etsin". Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasının 12-ci maddəsi dövlətlərdən tələb edir ki, "onların milli azlıqlarının mədəniyyətini, tarixini, dilini və dinini bilməni təşviq etsinlər".

ATƏM-in insan ölçüləri üzrə Kopenhagen müşavirəsi Konfransının Sənədinin 34-cü paragrafında belə bir tələbdən danışılır ki, dövlətlərin məktəb təhsil proqramında "həm də milli azlıqların tarixi və mədəniyyəti nəzərə alınsın".

Bu tələblər dövlətlərin öhdəsinə öz sərhədləri daxilində yaşayan müxtəlif milli azlıqların tarixi və ənənəsinin öyrənilməsi üçün məktəb proqramında yer ayırmaq vəzifəsini qoyur. Amma dövlət hakimiyyəti uyğun milli azlıqların

iştirakına lazımi diqqəti yetirmədən bunu özləri də edə bilər. Belə yanaşma məsləhət bilinmir və mənfəət nəticələri ola bilər.

Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasının 15-ci maddəsi, ATƏM-in insan ölçüləri üzrə Kopenhagen müşavirəsi Konfransının Sənədinin 30 paragrafı və milli və ya etnik, irqi və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları haqqında BMT Bəyannaməsinin 3-cü maddəsi milli azlıqların qərar qəbulu prosesində, xüsusən nəzərdən keçirilən məsələlərin birbaşa onlara aid olduğu hallarda iştirakının zəruriliyini qeyd edir.

Azlıqların dillərində dərs proqramlarının hazırlanması üzrə mərkəzlərin yaradılması bu ikili prosesi yüngülləşdirir və onu keyfiyyətlə və peşəkarlıqla təmin edir.

Yekun qeydlər

Azlıqların təhsil hüququ problemi ATƏT-in bir sıra dövlətləri üçün mürəkkəb məsələdir. Bununla belə, təhsil prosesi vasitəsi ilə iştirakçı dövlətlərdə müxtəlif icmalar arasında qarşılıqlı hörməti və anlaşılmanı gücləndirmək və ona səmərəli təsir göstərmək mümkündür.

Hazırda bu məsələnin həssaslıq tələb edən təbiətindən çıxış edərək və insan hüquqları ilə bağlı beynəlxalq sənədlərdəki normaların bu və ya digər dərəcədə qeyri-müəyyən və ümumi xarakterini nəzərə alaraq ümid etmək olar ki, silsilə tövsiyələrin işlənməsi azlıqların təhsil hüquqları məsələlərinin daha yaxşı anlaşılmasına və yanaşılmasına töhfə verəcəkdir. Həqiqətə tövsiyələri dolğun yekun kimi düşünüləməyibdir. Bu tövsiyələr dövlətlərə azlıqlarla bağlı təhsil məsələləri siyasətinin hazırlanması prosesində kömək ola biləcək ümumi əsas kimi istifadə üçün nəzərdə tutulubdur.

MİLLİ AZLIQLARIN DİL HÜQUQLARI HAQQINDA OSLO TÖVSIYYƏLƏRİ

Ad və yer adları

1) Milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz adını, soyadını və atasının adını öz ənənələrinə və lingvistik sistemlərinə uyğun doğma dilində işlətmək hüququ vardır; bu ad, soyadı və ata adı rəsmən tanınır və dövlət hakimiyyəti tərəfindən istifadə olunur.

2) Milli azlıqlara mənsub şəxslər tərəfindən yaradılan mədəni assosiasiyalar və müəssisələr kimi özəl təşkilatlar da öz adlarına münasibətdə eyni hüquqdan istifadə edirlər.

3) Milli azlıqlara mənsub şəxslərin oksəriyyət təşkil etdiyi vilayətlərdə və əsaslı ehtiyac olduğu yerdə dövlət hakimiyyəti yerli adların, küçə adlarının və əhali üçün digər topoqrafik göstəricilərin həm də azlıqların dilində yerləşdirmək üçün tədbir görürlər.

Din

4) Öz dininə fərdi, yaxud birgə etiqad vaxtı hər bir insanın seçiminə uyğun dildən (dillərdən) istifadə etmək hüququ vardır.

5) Mülki vəziyyətlə əlaqəli və mövcud dövlətdə qanuni gücü olan dini ayinlər və aktlar üçün dövlət belə vəziyyətə aid sertifikatların və sənədlərin rəsmi və ya dövlət dilində də olmasına tələb edə bilər. Dövlət eyni zamanda mülki vəziyyətə aid yazıların dini hakimiyyət tərəfindən həm də rəsmi dildə və ya dövlət dilində aparılmasına tələb edə bilər.

Cəmiyyətin həyatı və qeyri-hökumət təşkilatları

6) Azlıqlara mənsub şəxslər də daxil olmaqla bütün insanların özünün qeyri-hökumət təşkilatını, assosiasiyasını və müəssisəsini yaratmaq və idarə etmək hüququ vardır. Bu qurumlar seçimlərinə uyğun dildən (dillərdən) istifadə edə bilərlər. Dövlət dil əsasında bu qurumlara qarşı diskriminasiya gerçəkləşdirə bilməz və bu qurumların dövlət büdcəsindən, beynəlxalq mənbələrdən və ya özəl sektordan maliyyə mənbəyi axtarmaq hüquqlarlarını əsassız şəkildə məhdudlaşdırma bilməz.

7) Əgər dövlət başqa sahələrlə yanaşı sosial, mədəni və idman sahələrindəki fəaliyyəti fəal dəstəkləyirsə, dövlətin ayırdığı bütün resursların ədalətli hissəsi milli azlıqlara mənsub şəxslərin cəhd göstərdikləri belə fəaliyyətin dəstəklənməsinə gedir. Milli azlıqlara mənsub şəxslərin dilində (dillərində) olan fəaliyyətə dövlət maliyyə yardımı belə sahələrdə qeyri-diskriminasiya əsasında göstərilir.

Informasiya vasitələri

8) Milli azlıqlara mənsub şəxslərin əzlğin dilində özünün informasiya vasitəsini yaratmaq və istifadə etmək hüququ vardır. Veriliş vasitələrinin dövlət tənzimlənməsi obyektiv və qeyri-diskriminasiya meyarlarına əsaslanır və azlıqların istifadə hüquqlarını məhdudlaşdırmaq üçün istifadə edilməməlidir.

9) Milli azlıqlara mənsub şəxslərin ictimai cəhətdən maliyyələşdirilən informasiya vasitələrində öz dilində veriliş vaxtına imkanı olmalıdır. Milli, bölgə və yerli səviyyələrdə mövcud azlıqların dilində veriliş üçün ayrılmış vaxtın həcmi və keyfiyyəti milli azlıqların sayına, konsentrasiyasına mütənəşib olmalıdır və onun vəziyyətinə, ehtiyacına uyğun gəlməlidir.

10) İctimai və özəl informasiya vasitələrində milli azlıqların dilində (dillərində) aparılan proqramların müstəqil xarakteri qorunur. İctimai informasiya vasitələrinin proqramlarının məzmununu və istiqamətlərini müşahidə edən redaksiya şuraları müstəqil olmalıdırlar və fərdi şəxs kimi milli azlıqlara mənsub şəxsi tərkiblərinə daxil etməlidirlər.

11) Xaricdən olan informasiya vasitələrindən istifadə imkanı əsassız şəkildə məhdudlaşdırılmır. Belə imkan milli azlıqlar yaşayan dövlətlərdə ictimai cəhətdən maliyyələşdirilən informasiya vasitələrində azlıqlara ayrılan vaxtın azaldılmasına haqq qazandırmamalıdır.

İqtisadi həyat

12) Milli azlıqlara mənsub şəxs də daxil olmaqla bütün şəxslərin fərdi sahibkarlığı seçiminə uyğun dildə və dillərdə aparmaq hüququ vardır. Dövlət rəsmi dildən və ya dövlətlərin dilindən qanuni ictimai maraq - işçilərin və istehlakçıların müdafiəsi ilə, yaxud da müəssisə və dövlət hakimiyyəti arasındakı münasibətlərlə bağlı maraqlar özünü göstərdiyi yerlərdə əlavə istifadəni tələb edə bilər.

İnzibati hakimiyyət və ictimai xidmətlər

13) Milli azlıqlara mənsub şəxslərin çoxluq təşkil etdikləri bölgələrdə, yerlərdə və istək olduğu halda həmin əzlığa mənsub şəxsin bölgə və yerli hakimiyyət idarələrindən həm rəsmi dildə, yaxud dövlət dillərində, həm də həmin milli əzlığın dilində mülki sənədlər və sertifikatlar almaq hüququ vardır. Bölgə və yerli hakimiyyət idarələri uyğun mülki qeydləri də milli azlıqların dilində beləcə aparırlar.

14) Milli azlıqlara mənsub şəxslərə inzibati hakimiyyətlə öz dilindən, xüsusən, bu şəxslərin arzularını bildirdikləri və çoxluq təşkil etdikləri bölgələrdə və yerlərdə istifadəyə uyğun imkanlar yaradılır. İnzibati hakimiyyət mümkün olan yerdə milli azlıqların dilində ictimai xidmət göstərməyi təmin edir. Bu məqsəd üçün onlar işçi və təlim üzrə uyğun siyasət və ya proqram qəbul edirlər.

15) Milli azlıqlara mənsub şəxslərin çoxluq təşkil etdikləri bölgə və yerlərdə dövlət bölgə və yerli dövlət orqanlarının seçili üzvlərinin bu orqanlarla bağlı fəaliyyətlərində həm də milli azlıqların dilindən istifadə imkanı təmin etmək üçün tədbirlər görür.

Müstəqil milli institutlar

16) Milli azlıqlara mənsub şəxslərin yaşadığı dövlət həmin şəxslər əzlərinin dil hüquqlarının pozulduğunu hesab etdikləri halda məhkəmə orqanlarına müraciətin uyğun imkanlarına əlavə olaraq ombudsmanlar və ya insan hüquqları üzrə komissiyalar kimi müstəqil institutlara müraciət imkanı ilə təmin etməlidir.

Məhkəmə hakimiyyəti

17) Milli azlıqlara mənsub şəxslər də daxil olmaqla bütün şəxslərin başa düşdükləri dildə həbslərinin, yaxud da saxlanmalarının səbəbləri, əzlərinə qarşı ittihamların təbiəti və səbəbi haqqında təcili məlumat almaq, özünü həmin dildə, zəruri hallarda məhkəməyə qədər, məhkəmə vaxtı və kassasiya zamanı tərcüməçi vasitəsi ilə müdafiə etmək hüququ vardır.

18) Milli azlıqlara mənsub şəxslərin çoxluq təşkil etdiyi bölgələrdə və yerlərdə, istək olduğu halda həmin əzlığa mənsub şəxsin məhkəmə araşdırması vaxtı öz dilində, zəruri halda pulsuz tərcüməçi vasitəsi ilə fikrini bildirmək hüququ olmalıdır.

19) Milli azlıqlara mənsub şəxslərin çoxluq təşkil etdiyi bölgələrdə və yerlərdə, istəklə olduğu halda dövlət belə şəxslərə aid bütün məhkəmə araşdırmalarını azlıqların dilində aparmaq imkanlarını nəzərdən keçirməlidir.

Azadlıqdan məhrum etmə

20) Penitensiar müəssisənin rəhbəri və həmin müəssisənin işçiləri dustaqların böyük əksəriyyətinin dilində və ya dillərində, yaxud da sonuncuların əksəriyyətinin başa düşdüyü dildə danışmağı bacarmalıdır. İşçi götürmə və təlim proqramı bu məqsədə nail olmağa istiqamətləndirilməlidir. Lazımi yerlərdə tərcüməçinin xidmətindən istifadə olunur.

21) Milli azlıqlara mənsub saxlanılmış şəxsin başqa məhbuslarla və digər şəxslərlə münasibətdə seçiminə uyğun dildən istifadə etmək hüququ vardır. Mümkün olan yerdə dövlət məhbuslara qanunla nəzərdə tutulmuş məhdudiyyət çərçivəsində həm şəfahi, həm də şəxsi yazışmada öz dilində ünsiyyət qurmağa imkan verən tədbirləri görür. Bununla əlaqədar saxlanılmış və ya həbs edilmiş şəxs adətən onların yaşayış yerinin yaxınlığındakı saxlanılma və ya həbs yerində saxlanılmalıdır.

Milli azlıqların dil hüquqları üzrə Oslo tövsiyələrinə izahedici qeydlər.

Ümumi giriş

İnsan hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsinin 1-ci maddəsində bütün insanların anadangəlmə ləyaqətindən insan hüquqları üzrə bütün standartların əsasında duran fundamental anlayış kimi danışılır. Bəyannamənin 1-ci maddəsində deyilir: "Öz ləyaqət və hüquqları ilə bütün insanlar azad və bərabər doğulurlar...". Bu maddənin əhəmiyyətini qiymətləndirmək olmaz. Bu yalnız ümumiyyətlə birbaşa insan hüquqlarına aid deyil, həm də milli azlıqlara mənsub şəxslərin dil hüquqlarının ən əsaslarından birini ifadə edir. Ləyaqət və hüquq bərabərliyi fərdin insan identikliyinə hörmət ifadə edir. İnsan identikliyi əsas komponentlərindən biri dildir. Buna görə də insan ləyaqətinə hörmət insan identikliyinə, deməli həm də onun dilinə hörmətlə sıx bağlıdır.

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın bu kontekstdə mühüm əhəmiyyəti vardır. Paktın 2-ci maddəsi dövlətdən ərazisindəki bütün şəxslərin insan hüquqlarının "dilə münasibətdə... fərqləndirmədən" təmin və hörmət olunmasını tələb edir. Paktın 19-cu maddəsi Paktın ifadəsini tapdığı kimi, öz fikrini azad bildirməyə zəmanət verir, dövlət sərhəddindən asılı olmayaraq nəinki hər cür informasiya və ideya almaq və yazmaq hüququna, eyni zamanda bütün bunları öz seçiminə uyğun vasitənin və ya dilin köməkliliyi ilə cəməyə zəmanət verir. İnformasiya almaq və yaymaq eyni zamanda insanların birgə hərəkət etdiyini göstərir. Bu kontekstdə Paktın dinc yığıncaq və assosiasiya azadlığına zəmanət verən 21-ci və 22-ci maddələri yerinə düşəndir.

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsində bəyan edilmiş fikir azadlığı Avropada bu Konvensiyanın 14-cü maddəsinə əsasən "dil... kimi əsaslara görə hər cür diskriminasiyadan uzaq şəkildə təmin edilməlidir". Həm insan hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsinə, həm də İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasına dəqiq istinadla Avropa Şurasının qəbul etdiyi fikri ifadə və informasiya azadlığı haqqında Bəyannamədə təsdiq olunur ki, fikri ifadə və informasiya azadlığı hər bir insanın ictimai, iqtisadi, mədəni və siyasi inkişafı üçün zəruridir və sosial, mədəni qrupların, millətlərin və beynəlxalq birliyin harmonik imkanları üçün şəraiti ifadə edir". Bununla

əlaqədar insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 11-ci maddəsində zəmanət verilmiş dinc yığıncaq və assosiasiya azadlığı əhəmiyyətlidir.

ATƏT kontekstində fikri ifadə, yığıncaq və assosiasiya azadlığı kimi fundamental ideyalar ATƏM-in insan ölçüsü üzrə Kopenhagen Müşavirəsi Konfransının Sənədlərinin 9.1-9.3 bəndlərində sadalanıbdır.

Yeni Avropanın Paris Xartiyasında ATƏT-in iştirakçı ölkələrinin dövlət və hökumət başçıları təsdiq edirlər ki, hər bir insanın diskriminasiyaya məruz qalmadan "fikri azadlığı, assosiasiya və dinc yığıncaq azadlığı hüququ vardır".

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 27-ci maddəsi milli azlıqların dil hüquqlarına birbaşa daxil olan başqa əsas maddədir. Bu maddə təsdiq edir ki, "milli azlıqlara mənsub şəxslərə həmin qrupun başqa üzvləri ilə birlikdə... doğma dildən istifadə etmək hüququna rədd cavabı verilməməlidir".

Milli, yaxud etnik, dini azlıqlara və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları üzrə BMT-nin Bəyannaməsinin 2(1)-ci maddəsində də milli azlıqlara mənsub şəxslərin "şəxsi həyatda və ictimai yerlərdə öz dilindən azad və məncəsiz və diskriminasiyaya məruz qalmadan istifadə etmək" hüququnu beləcə bəyan edir. Milli azlıqların müdafiəsi üzrə Avropa Şurasının Çərçivə Konvensiyasının 10(1)-cu maddəsi qeyd edir ki, dövlətlər milli azlıqlara mənsub şəxslərin "öz azlıqlarının dilindən şəxsi həyatda və ictimai yerlərdə azad və məncəsiz istifadə etmək" hüququnu tanıyaçaqlar.

Doğrudur, alətlər azlıqların dilindən şəxsi həyatda və ictimai yerlərdə istifadəyə istinad edirlər. amma həmin alətlər "şəxsi" sferaya münasibətdə "ictimai" sferanın dəqiq sərhədlərini müəyyənləşdirmirlər. Əslində bu sferalar kəsişə bilərlər. Məsələn, təklidə və ya başqaları ilə birlikdə hərəkət edən şəxslər özlərinin şəxsi informasiya vasitələrini və ya məktəblərini yaratmağa çalışırlar. Şəxsi təşəbbüsün qanuni ictimai marağın predmeti ola bilməsi mümkündür. Belə maraq hansısa ictimai tənzimləmənin yaranmasına səbəb ola bilər.

Milli azlıqlara mənsub şəxslərin azlıqların dilindən "şəxsi həyatda və ictimai yerlərdə" istifadəsinə təhsilə münasibətdən kənarda nəzərdən keçirmək olmaz. Təhsil məsələləri milli azlıqların dillərinə aid dərəcədə milli azlıqların təhsil hüquqları üzrə Həaqa tövsiyələrində təsliatı ilə nəzərdən keçirilir. Bu tövsiyələr ATƏT-in milli azlıqlarla iş üzrə Ali Komissarının xahişi ilə Etniklərarası Münasibətlər Fondunun həm beynəlxalq insan hüquqları sferası, həm də təhsil sferası üzrə beynəlxalq səviyyəli ekspertləri ilə əməkdaşlıq etməklə işlənilib hazırlanmışdır. Həaqa tövsiyələri milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarına, milli azlıqlara mənsub insanların identikliyi dinstəklənməsi və inkişafı kimi həyatı əhəmiyyət kəsb edən sahələrə aid beynəlxalq alətlərin daha aydın dərkinə asanlaşdırmaq üçün hazırlanmışdır.

İnsan hüquqları üzrə beynəlxalq alətlər bəyan edir ki, insan hüquqları ümumidir və ondan eyni dərəcədə və ayrı-seçkiliyə yol verilmədən istifadə olunmalıdır. Amma insan hüquqlarının əksəriyyəti mütləq deyil. Alətlər dövlətin müəyyən hüquqların məhdudlaşdırılmasına haqq qazandıran məhdudlaşdırılmış situasiyalar dinstini görə bilər. İnsan hüquqları üzrə beynəlxalq qanunvericiliyin mümkün məhdudlaşdırmaları həyat üçün təhlükəli vəziyyətlərdə və ya başqalarının hüquq və azadlıqları üçün yaranan fəvqaladə vəziyyətlərdə, yaxud da demokratik cəmiyyətdə ictimai əlaqə, ictimai sağlamlığa, milli təhlükəsizliyə və ictimai təhlükə törədən vəziyyətlərdə yaranan

bilər.

Milli azlıqlara mənsub şəxslərin Osla tövsiyələrində ifadə olunan və işlənən hüquqlar halında öz dillərindən ictimai yerlərdə və şəxsi həyatda istifadə hüququnu geniş ictimaiyyətdə iştirakın asanlaşdırılması kontekstində görmək lazımdır. Tövsiyələr təcrid yanaşmasını nəzərdə tutmur, daha çox milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz identikliyinə, mədəniyyət və dillərini dəstəkləmək və inkişaf etdirmək hüquqları ilə tam və bərabər üzlər kimi daha geniş cəmiyyətdə integrasiya olunmaq bacarığını təmin etmək zərurəti arasında balans yaratmağı təşviq edən yanaşmanı nəzərdə tutur. Bu perspektivdə belə integrasiya dövlətin rəsmi dilini (dillərini) yaxşı bilmədən çətin ki, mümkün olsun. Təhsilə aid belə qeydlər iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 13 və 14-cü maddələrində və təhsil hüququnu nəzərdə tutan və onu dövlətin məcburi etməsi əksini tapan uşaq hüquqları haqqında Konvensiyanın 29-cu maddəsində vardır. Eyni zamanda milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasının 14(3)-cü maddəsi təminat verir ki, azlıqların dilinin öyrənilməsi "rəsmi dili öyrənməyə və ya bu dildə tədrisə ziyan vurmada həyata keçirilir".

Adlar və yer adları

1) Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyası müəyyənləşdirir ki, milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz soyadından, adından və atasının adından doğma dilində istifadə etmək hüququ vardır. İstifadəsi şəxsi identiklik üçün fundamental olan bu hüquq hər bir dövlət üçün spesifik şərait işığında tətbiq edilməlidir. Məsələn, dövlət hakimiyyəti milli azlıqlara mənsub şəxslərin adının, soyadının və atasının adının onların fonetik formasında yazılışında rəsmi dilin və ya dillərin yazılı əlifbasından istifadə edə bilər. Amma bu uyğun milli azlıqların dil sistemində və ənənəsinə uyğun aparılmalıdır. Bununla əlaqədar dövlət hakimiyyəti tərəfindən özünün ilkin adından (adlarından) məcburi imtinaya vadar edilmiş, yaxud da iradələrinin əleyhinə əcdadlarının adı (adları) dəyişdirilmiş şəxslərin bilavasitə dilinə, həm də fərdlərin identikliyinə aid əsas hüququ - onları məsrəfsiz bərpa etmək hüququ olmalıdır.

2) Ad və yer adları, xüsusən milli azlıqlara mənsub və "birgə" hərəkət edən şəxslərə münasibətdə qrup identikliyinə əsas hissəsidir. Milli, yaxud etnik, dini azlıqlara və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları haqqında BMT-nin Bəyannaməsinin 2(1)-ci maddəsi milli azlıqlara mənsub şəxslərin "öz dilindən şəxsi həyatda və ictimai yerlərdə azad, maneəsiz və diskriminasiyaya məruz qalmadan istifadə etmək" hüququnu bəyan edir. Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasının 10(1)-cu maddəsi qeyd edir ki, dövlət milli azlıqlara mənsub şəxslərin "öz azlığının dilindən şifahi və yazılı, şəxsi həyatda və ictimai yerlərdə azad və maneəsiz istifadə etmək" hüququnu tanıyacaqdır. Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 27-ci maddəsi bəyan edir ki, "...azlıqlara mənsub şəxslərə həmin qrupun başqa üzvləri ilə birlikdə... doğma dildən istifadə etmək hüququna rədd cavabı verilə bilməz". Şəxsin başqaları ilə birlikdə ictimai yerlərdə öz dilindən maneəsiz və heç bir diskriminasiyaya məruz qalmadan istifadə etmək hüququ ciddi bir göstəricidir ki, milli azlıqlara mənsub şəxslər tərəfindən yaradılan və idarə olunan idarə, assosiasiya, təşkilat və ya müəssisə kimi hüquqi şəxslərin seçimlərinə uyğun və azlıqların doğma dilində ad qəbul etmək hüququ vardır. Belə korporativ ad dövlət hakimiyyəti tərəfindən tanınmalıdır və həmin qrupun dil sistemində və ənənəsinə uyğun işlədilməlidir.

3) Çərçivə Konvensiyasının 11(3) maddəsində deyilir ki, "milli azlıqlara

mənsub şəxslərin ənənəvi şəkildə çoxluqla yaşadıkları rayonlarda Tərəflər... əhali üçün ənənəvi adların, küçə adlarının və başqa topoqrafik məlumatların göstəricilərinin belə məlumata ehtiyac kifayət qədərdirsə, həm də milli azlıqların dillərində qoyulmasını təmin edirlər". Göstərilən tarixi adların dəyərini tanımaqdan imtina azlıqların tarixini təftiş və assimilyasiya demək olardı və bununla da azlıqlara mənsub şəxslərin identikliyinə təhlükəyə çevrilərdi.

Din

4) Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 27-ci maddəsi təsdiq edir ki, "etnik, dini azlıqlar və dil azlıqları mövcud olan ölkələrdə belə azlıqlara mənsub şəxslərə həmin qrupun digər üzvləri ilə birlikdə öz mədəniyyətdən istifadə etmək, öz dininə etiqad etmək... eyni zamanda doğma dilindən istifadə etmək hüququna maneçilik törədilməməlidir". Milli, yaxud da etnik, dini azlıqlara və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları haqqında BMT Bəyannaməsinin 3(1) maddəsi müəyyənləşdirir ki, "azlıqlara mənsub şəxslər diskriminasiyaya məruz qalmadan öz qrupunun digər üzvləri ilə birlikdə və fərdi qaydada öz hüquqlarından... istifadə edə bilərlər".

Dini inam və "birgə" dini mərasimlərin keçirilməsi milli azlıqlara mənsub şəxslərin əksəriyyəti üçün böyük əhəmiyyəti olan sahədir. Bu kontekstdə qeyd etmək faydalıdır ki, öz dilinə malik olmaq hüququ məhdudiyyətsizdir və buna mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 18(1)-ci maddəsində və İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 9(1)-ci maddəsində təminat verilir. Amma rəsmi ibadət də daxil olmaqla doğma dininə və inamına etiqad bu maddənin sonrakı bəndlərində sadalanan bir sıra məhdudiyyətlərə məruz qalır. Bu məhdudiyyətlər qanuni qüvvəyə minə və ictimai təhlükəsizliyin, qaydaların, əxlaqın və başqa şəxslərin əsas hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə aid ola bilər. Onlar ağıllı və son məqsədə proporsional olmalıdır və dövlət milli azlıqlara mənsub şəxslərin qanuni ruhi, dil və mədəni istəklərini boğmağa cəhd göstərməməlidir.

Azlıqlara gəlinə, dini mərasimlərin yerinə yetirilməsi mədəni və dil identikliyinə saxlanılması ilə sıx bağlıdır. Açıq ibadətdə azlıqların dilindən istifadə olunması dini qurumların təsis edilməsi hüququ və açıq ibadət hüququ qədər ayrılmaz hüquqdur. Deməli, dövlət hakimiyyəti nə açıq ibadətə, nə də açıq ibadətdə istənilən dildən - ya uyğun milli azlığın dilindən, yaxud da həmin qrupun istifadə etdiyi liturgiya dilindən istifadəyə qeyri-qanuni məhdudiyyətlər qoymamalıdır.

5) Toy və yas mərasimi kimi dini aktlar müəyyən dövlətlərdə mülki vəziyyəti müəyyənləşdirən qanuni mülki aktları ifadə edir. Belə hallarda ictimai maraq nəzərə alınmalıdır. İnzibati təsəvvürün insan hüququndan istifadənin qabağını almalıdır prinsipini nəzərdə tutmaqla dövlət hakimiyyəti dini qruplara heç bir dil məhdudiyyəti qoymamalıdır. Bu eyni dərəcədə dini qrupların öhdələrinə götürdükləri və mülki qanunlarla kəşfi bilən istənilən inzibati funksiyalara da aiddir. Amma dövlət dini icmalardan qanuni mülki aktları eyni zamanda dövlət dilində və dillərində yazmalarını özünün qanuni tənzimləyici və inzibati müəssisələrini gerçəkləşdirmək üçün tələb edə bilər.

Cəmiyyətin həyatı və qeyri-hökumət təşkilatları

6) Milli azlıqlara mənsub və birgə hərəkət edən şəxslərin kollektiv həyatı beynəlxalq alətlərdə göstəriləyi kimi, fəaliyyətin çoxsaylı növlərində və sahələrində ifadəsini tapır. Bu həyatda, mövcudluğu onların identikliyinə

dəstəkləmək və inkişaf etdirmək üçün adətən həyatı əhəmiyyət kəsb edən qeyri-hökumət təşkilatları, assosiasiyalar və idarələr az əhəmiyyət oynamır. Ona ümumilikdə faydalı iş kimi və dövlətdə demokratik dəyərlərin və vətəndaş cəmiyyətinin inkişafına yardım göstərən kimi baxılır.

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 21 və 22-ci maddələri şəxslərin dinc yığıncıqlar və assosiasiyalar azadlığı hüququna təminat verir. Şəxsin qrupunun digər üzvləri ilə "birlikdə" hərəkət etmək hüququ - öz şəxsi qeyri-hökumət təşkilatlarını, assosiasiyalarını və idarələrini yaratmaq və idarə etmək hüququ və ibadət etmək hüququ açıq və demokratik cəmiyyətin fərqli əlamətlərindən biridir. Həmin Paktın 27-ci maddəsi təsdiq edir ki, "...azlıqlara mənsub şəxslərin həmin qrupun başqa üzvləri ilə birlikdə... doğma dildən istifadə hüququna rədd cavabı verilməməlidir". Buna görə də bir qayda olaraq, dövlət hakimiyyəti "birgə hərəkət edən" belə qrupların daxili işlərinə qarışmamalıdır və beynəlxalq hüququn imkan verdiyindən başqa onlara heç bir məhdudiyyət qoymamalıdır. Milli azlıqları müdafiə haqqında Çərçivə Konvensiyasının 17(2)-ci maddəsi dövlətdən tələb edir ki, "milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarını gerçəkləşdirməyə, milli və beynəlxalq səviyyədə qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətində iştirak etməsinə mane olmasın".

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 2(1)-ci maddəsi müəyyənləşdirir ki, hər bir dövlət "onun ərazisində olan və qanunları ilə yaşayan bütün şəxslərə ...dilə münasibətdə heç bir fərq qoymadan və bu Paktla etiraf olunan hüquqlar verməyi öhdəsinə götürür". Bu standartla uyğun olaraq, dövlət dilə görə qeyri-hökumət təşkilatına qarşı diskriminasiyaya yol verə və onlara lazımsız dil məhdudiyyətləri qoya bilməz. Amma bununla belə, dövlət hakimiyyəti belə təşkilatlardan, assosiasiyalardan və institutlardan dövlət orqanları ilə qarşılıqlı əlaqə tələb edən şəraitdə rəsmi dövlət dilindən (dillərindən) istifadə də daxil olmaqla qanuni ictimai maraq əsasında ölkə qanunvericiliyinin tələblərinə tabeçilik tələb edə bilər.

Resurslara gəlinə, **Kopenhagen Sənədinin 32.2 bəndində** deyilir ki, milli azlıqlara mənsub şəxslərin "könüllü maliyyə və başqa ödəmələr, eyni zamanda milli qanunvericiliyə uyğun şəkildə dövlət dəstəyi axtara bilən şəxsi təhsil, mədəni və dini idarələrini, təşkilatlarını, yaxud da assosiasiyalarını yaratmaq və dəstəkləmək hüququ vardır". Deməli, dövlət bu təşkilatlara həm dövlət büdcəsindən, həm də beynəlxalq açıq mənbələrdən və şəxsi sektordan maliyyə vəsaiti axtarmağa mane olmamalıdır.

Qeyri-hökumət, o cümlədən sosial, mədəni və idman sahələrindəki təşkilatların dövlət maliyyələşdirilməsinə gəlinə, bərabərlik və diskriminasiyaya yol verməmək prinsipi tələb edir ki, dövlət hakimiyyəti onların sərhədləri daxilində yaşayan milli azlıqların dillərindəki belə fəaliyyətlərə uyğun maliyyə payı ayırsın. Bununla əlaqədar **mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 2(1)-ci maddəsi** yalnız fərdə münasibətdə dilə əsaslanmış fərqi olmadığını qeyd etmir, eyni zamanda 2(2)-ci maddədə göstərilir ki, dövlət "...Paktla etiraf olunan hüquqların gerçəkləşdirilməsi üçün zəruri ola biləcək qanunvericilik və digər tədbirlərin görülməsi üçün zəruri tədbirlər görəcəyini öhdəsinə götürür. Bundan başqa, irqi diskriminasiyanın ləğvi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın 2(2)-ci maddəsi (bu maddə irqi, dəri rəngi, nəsəl, milli və ya etnik mənşə əlamətlərinə əsaslanan istənilən fərqi, istisnaları, məhdudiyyəti və üstün tutmanı ləğv etməyə yönəlibdir) göstərir ki, iştirakçı dövlətlər şərait

tələb edəndə bəzi irqi qrupların və onlara mənsub şəxslərin lazımi inkişafına və müdafiəsinə təminat məqsədi ilə sosial, iqtisadi, mədəni və s. sahələrdə xüsusi və konkret tədbirlər qəbul etməlidirlər ki, onlara insan hüquqları və əsas azadlıqlarından tam və bərabər istifadəyə təminat versinlər". Dil yuxarıda göstərilən Konvensiyada müdafiə olunan etnikliyin müəyyənləşdirici meyarı olduğundan azlıqların dilində danışan qrupların da belə "xüsusi və konkret tədbirlərdən" istifadə etmək hüququ vardır.

Kopenhagen Sənədinin 31-ci bəndi Avropa səviyyəsində müəyyənləşdirir ki, "dövlət lazım olan yerdə milli azlıqlara mənsub şəxslərə insan hüquqları və əsas azadlıqlarının tətbiqində başqa vətəndaşlarla tam bərabərlik təmin etmək üçün xüsusi tədbirlər görəcəkdir". Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasının 4-cü maddəsi iştirakçı dövlətlərin boynuna öhdəlik qoyur ki, "iqtisadi, sosial, siyasi və mədəni həyatın bütün sahələrində milli azlıqlara mənsub şəxslərlə əhalinin əsas qrupuna mənsub şəxslər arasında tam və bəzi bərabərliyi təşviq etmək üçün zəruri halda, lazımlı tədbirlər görsünlər": həmin maddənin 3-cü bəndi daha sonra dəqiqləşdirir ki, "2-ci bəndə uyğun şəkildə qəbul olunmuş tədbirlər diskriminasiya aktı kimi nəzərdən keçirilmir". Bundan başqa, bölgə dilləri və azlıqların dilləri üzrə Avropa Xartiyasının 7(2)-ci maddəsi müəyyənləşdirir ki, "bu dilləri işlədənlərlə yerdə qalan əhali arasında bərabərliyi gerçəkləşdirməyə yönəlmiş və ya onların xüsusi vəziyyətini nəzərə alan və bölgə dillərinin və azlıqlarının dillərinin rifahı naminə qəbul edilmiş xüsusi tədbirlər daha geniş yayılmış dillərdən istifadə edənlərə qarşı diskriminasiya aktı kimi nəzərdən keçirilmir". Bununla əlaqədar dövlət hakimiyyəti milli azlıqlara mənsub şəxslərin fəaliyyətini, həm də sosial, mədəni və idman sahələrində fəaliyyətini dəstəkləmək üçün dövlət büdcəsindən ədalətli pay resursu ayırmalıdır. Belə dəstək maddi yardım, dövlət müavinəti və vergi güzəştləri şəklində ola bilər.

Informasiya vasitələri

8) Fikir demək və ifadə etmək hüququna təminat verən **mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 19-cu maddəsi** demokratik cəmiyyətlərdə informasiya vasitələrinin yeri və rolu haqqında fundamental çıxış nöqtəsidir. Bununla belə, 19(1)-cu maddədə göstərilir ki, "hər bir insanın maneəsiz öz fikrində qalmaq hüququ vardır". 19(2)-cu maddə daha sonra hər bir şəxsin "dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, şifahi, yazılı, yaxud mətbuat və ya bədii ifadə ilə, seçiminə uyğun digər vasitələrlə hər cür informasiya və ideya axtarmaq, almaq və yazmaq" azadlığına təminat verir. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsi ifadə azadlığına da belə təminat verir. Avropa Şurasının iştirakçı dövlətləri ifadə və informasiya azadlığı haqqında Bəyannamənin 1-ci maddəsində "demokratik, plüralist cəmiyyətin əsas elementi kimi ifadə və informasiya azadlığına qatı bağlıqlarını" təkrarladılar. Bu əsasda dövlətlər həmin alətdə bəyan etdilər ki, "informasiya və kütləvi informasiya vasitələri sahəsində onlar nail olmağa cəhd göstərirlər... Müxtəlif ideya və fikirləri əks etdirməyə imkan verən müxtəlif geniş, müstəqil və avtonom informasiya vasitələrinin mövcudluğuna".

Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasının 9(1)-cu maddəsi açıq göstərir ki, milli azlıqlara mənsub şəxslərin "açıq hakimiyyətin müdaxiləsindən və sərhədlərdən asılı olmayaraq hansısa fikri müdafiə etmək, azlıqların dilində informasiya və ya ideya olmaq və mübadilə aparmaq hüququ

vardır. Daha sonra həmin bənd tələb edir ki, dövlət "öz hüquqi sistemi daxilində milli azlıqlara mənsub şəxslərin informasiya vasitələrinə imkan baxımından diskriminasiyaya məruz qalmasını təmin etsin". **Çərçivə Konvensiyasının** 9(3)-cu maddəsi göstərir ki, dövlət "milli azlıqlara mənsub şəxslərin informasiya vasitələrinin yaratmalarına və istifadə etmələrinə maneçilik törətmir". Həmin maddə müəyyənləşdirir ki, radioverilişləri və televiziya verilişlərinin qanuni əsasları çərçivəsində onlar imkan dərəcəsində milli azlıqlara mənsub şəxsləri özlərinin şəxsi informasiya vasitələrini yaratmaq və istifadə etmək imkanı ilə təmin edirlər". Onu da qeyd etmək lazımdır ki, başqa sənədlərlə yanaşı, Kopenhagen Sənədinin 32.2. bəndində nəzərdə tutulan elə tip orqan ola bilər ki, milli azlıqlara mənsub şəxslərin "özlərinin şəxsi təhsil, mədəni və dini təşkilatlarını, idarələrini və assosiasiyalarını... yaratmaq və dəstəkləmək" hüququnu özündə əks etdirsin. Informasiya vasitələrinin burada birbaşa xatırlanmamasına baxmayaraq, bunlar çox vaxt dilin, mədəniyyətin və identikliyin dəstəklənməsində və saxlanılmasında fundamental rol oynayırlar.

Milli azlıqlara mənsub şəxslərin özəl informasiya vasitələri yaratmaq və dəstəkləmək hüququnun olduğu şübhə doğurmadiği kimi, o da düzgündür ki, bu hüquqlar həm beynəlxalq hüquqa görə, həm də informasiya vasitələrini tənzimləməyə münasibətdə dövlətin qanuni tələbləri ilə əlaqədar müəyyənləşdirilən məhdudiyyətlərə məruz qalmalıdır. **Çərçivə Konvensiyasının** 9(2)-ci maddəsi **Konvensiyanın** 9(1)-ci maddəsində danışılan ifadə azadlığının "Tərəflərə hər hansı diskriminasiya yol vermədən və obyektiv meyarlar əsasında radio verilişləri idarələrinin, televiziya verilişlərinin və ya kinematografin lisenziyalandırılmasına maneçilik törətmədiyini" vurğulamaqla buna işarə edir. Lazım olan və özünü doğrultan yerdə tənzimləyici tədbirlər bu hüquqdan istifadə imkanını sarsıtmaq üçün istifadə oluna bilməz.

9) Açıq mənbələrdən maliyyələşdirilən informasiya vasitələrinə imkan məsələsi ifadə azadlığı anlayışı ilə sıx bağlıdır. **Çərçivə Konvensiyasının** 9(1)-ci maddəsi müəyyənləşdirir ki, milli azlıqlara mənsub şəxslərin ifadə azadlığı özündə açıq hakimiyyət tərəfindən müdaxilə edilmədən azlıqların dillərində informasiya və ideya vermək azadlığını ifadə edir və davam edir ki, "milli azlıqlara mənsub şəxslər informasiya vasitələrinə münasibətdə diskriminasiyaya məruz qalmamalıdır". **Çərçivə Konvensiyasının** 9(4)-cü maddəsi müəyyənləşdirir ki, "Tərəflər milli azlıqlara mənsub şəxslərin informasiya vasitələrinə imkanlarını təmin etmək üçün lazımi tədbirlər görürlər". Bu, üzvlərin böyük əksəriyyətini təşkil edən milli azlıqlara ictimai televiziya və radioda ədalətli veriliş vaxtına imkan yaradılmasını nəzərdə tutur və veriliş vaxtının müəyyənləşdirilməsində uyğun azlıqların sayı nəzərə alınmalıdır.

Amma say və konsentrasiya müəyyən milli azlıqlara ayrılması veriliş vaxtının müəyyənləşdirilməsində yeganə meyar kimi nəzərdən keçirilməlidir. Kiçik qruplar olduğu halda çox da böyük olmayan azlığın informasiya vasitəsindən ağıllı şəkildə istifadə edə biləcəyi qədər minimum vaxt və resurslar verilməsinə baxılmalıdır.

Bundan başqa, azlıqlar üçün proqramlara verilən vaxtın keyfiyyətinə də ağılla, qeyri-diskriminasiya əsasında yanaşmaq lazımdır. Azlıqların dilində proqramlara ayrılması vaxt proqramda elə bölünməlidir ki, milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz dillərindəki proqramlardan özlərinə əhəmiyyətli şəkildə istifadə etmələrinə imkan yaradılsın. Buna görə də dövlət hakimiyyəti

proqramların gün ərzində rahat vaxtda yayılmasını təmin etməlidir.

10) Açıq və demokratik cəmiyyətdə informasiya proqramının məzmunu dövlət hakimiyyəti tərəfindən lazımsız senzuraya məruz qalmamalıdır. Bu baxımdan mülki və siyasi hüquqlar haqqında **Beynəlxalq Paktın** 19(1) maddəsində və insan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında **Avropa Konvensiyasının** 10(1)-cu maddəsində təminat verilən ifadə azadlığı mühümdür. Dövlət hakimiyyəti tərəfindən məruz qalan istənilən məhdudiyyətlər **Paktın** 19(3) maddəsinə uyğun gəlməlidir. 19(3)-cü maddə müəyyənləşdirir ki, bu məhdudiyyətlər "qanunun müəyyənləşdirdiyi kimi və zəruri olmalıdır: a) başqa şəxslərin hüquq və nüfuzuna hörmət üçün; v) dövlət təhlükəsizliyini, ictimai asayışı, əhalinin sağlamlığının və əxlaqının qorunması üçün". **İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının** 10(2)-ci maddəsi ifadə azadlığından istifadədə dövlət hakimiyyətinin istənilən müdaxiləsinə təxminən identik məhdudiyyət müəyyənləşdirir.

Elə mexanizm yaradılmalıdır ki, milli azlıqlara mənsub şəxslər adından və ya kənardan dövlət informasiya vasitələrində proqramların işlənilib hazırlanması birliyin üzvlərinin maraq və arzularını əks etdirsin və bu kontekstdə milli azlıqlara mənsub şəxslərin (fərdi şəxs qismində) redaktə prosesində iştirakı informasiya vasitələrinin müstəqil təbiətinin qorunması üçün əhəmiyyətli olardı və xidmət göstərilən birliyin tələblərinə cavab verərdi. Bərabərlik və diskriminasiyaya yol verməmək prinsipi ilə əlaqədar dövlət təşkilatlarının tərkibi xidmət göstərirdiyi əhalini əks etdirməlidir. Bu həm də ictimai informasiya vasitələrinə aiddir. **Çərçivə Konvensiyasının** 15-ci maddəsi dövlətlərdən "milli azlıqlara mənsub şəxslərin mədəni, ictimai və iqtisadi həyatda, eyni zamanda dövlət, xüsusən də onlarla əlaqədar işlərin aparılmasında fəal iştirakı üçün zəruri şərait yaratmağı" tələb edir. **Məşğulluğa və peşəyə münasibətdə diskriminasiya haqqında Beynəlxalq Əmək Təşkilatının** 111 №-li **Konvensiyasının** 2-ci maddəsi dövlətlərdən "imkanlar və peşəyə münasibətdə müraciət (sonuncu ilə əlaqədar istənilən diskriminasiyanı ləğv etmək məqsədi ilə) bərabərliyinə yönəlmiş milli siyasət yürütməyi" daha aydın şəkildə tələb edir. Milli azlıqlara mənsub şəxslərin informasiya vasitələrində diskriminasiyaya yol vermədən işə qəbulu informasiya vasitələrinin nümayəndəliliyinə və obyektivliyinə töhfə verir.

11) Mülki və siyasi hüquqlar haqqında **Beynəlxalq Paktın** 19(2)-cu maddəsinin və milli azlıqların müdafiəsi haqqında **Çərçivə Konvensiyasının** 9(1)-cu maddəsinin ruhuna və diskriminasiya yol verməmək prinsipinə uyğun olaraq başqa dövlətdən və ya azlıq əsas qrupu təşkil edən dövlətdən milli azlıqlara mənsub şəxslərin dilində yayılmaqla proqramlara imkan onların verilişlərinin yaşadıqları dövlətin ictimai informasiya azlıqlar üçün nəzərdə tutulmuş proqram vaxtının azaldılmasına haqq qazandırmamalıdır.

Informasiya və informasiya vasitələri şəbəkəsinə sərhədinə imkan güclənən texnoloji proseslər kontekstində mühüm əhəmiyyət kəsb edən informasiya hüququnun fundamental elementidir. Deməli, məsələn, kabel yayımına lisenziya olan yerdə, dövlət həmin azlıqların əsas qrupu təmsil etdikləri dövlətdə yerləşən televiziya və radio stansiyalarına qanunla lisenziya verməyi bilməz, xüsusən də bu stansiyalara imkan uyğun milli azlıqlar tərəfindən aydın ifadə olunubsa. Bu hüquq yalnız kabel informasiya vasitələrinə deyil, milli azlıqların dilində elektron informasiya şəbəkələrinə də aiddir.

Daha ümumi səviyyədə **Avropa Şurasının** iştirakçı dövlətləri ifadə və

informasiya azadlığı haqqında Bəyannamənin III (s) maddəsində qərara alırlar ki, "informasiyanın sərbəst axınına təşviq etsinlər. Bununla da beynəlxalq anlaşmaya, inam və ənənələri yaxşı bilməyə, fikirlər müxtəlifliyinə hörmətə və mədəniyyətlərin qarşılıqlı zənginləşməsinə töhfə versinlər". Sərəhədləri keçən informasiya vasitələri arasındakı əlaqələrə gəlincə dövlət öz siyasətini bu maddənin ruhuna uyğunlaşdırmalıdır.

İqtisadi həyat

12) Beynəlxalq alətlərdə milli azlıqlara mənsub şəxslərin iqtisadi fəaliyyət sahəsində hüquqlarına aid istinadlar azdır. Amma beynəlxalq alətlərdə milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz dilindən ictimai yerlərdə və şəxsi həyatda azad, diskriminasiyaya məruz qalmadan, şifahi, yazılı, fərdi və başqa insanlarla birlikdə istifadə etmək hüququna istinadlar vardır. **Milli və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktin 19(2)-cu maddəsi və insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 10(2)-cu maddəsi** yalnız başqaları tərəfindən verilə biləcək (daha doğrusu kommunikasiyanın məzmununa) ideya və mülahizələrə münasibətdə deyil, həm də kommunikasiya vasitəsi kimi dilə münasibətdə ifadə azadlığına təminat verir. Bərabərlik və diskriminasiyanın yoxluğu müvafiqliyi ilə bu hüquq milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz seçiminə uyğun dildə özünün müəssisəsini yaratmaq və işlətmək hüququnu ifadə edir. Fərdi sahibkarların öz müştəriləri ilə səmərəli ünsiyyət qurmaq və öz təşəbbüslərini namusla həyata keçirmək bacarığının əhəmiyyətli baxımından onların sərbəst dil seçiminə lazımsız məhdudiyyətlər olmamalıdır.

Çərçivə Konvensiyasının 11(20)-ci maddəsi müəyyənləşdirir ki "milli azlıqlara mənsub istənilən şəxsin ictimai yerlərdə öz azlığının dilində şəxsi xarakterli lövhə, yazılar və başqa informasiyalar yerləşdirmək hüququ vardır". **Çərçivə Konvensiyasındakı** "şəxsi xarakterli ifadəsi rəsmi olmayanların hamısına aiddir. Deməli, dövlət fərdi sahibkarlığın aparılması üçün dil seçiminə heç bir məhdudiyyət qoya bilməz.

Yuxarıda deyilənlərə baxmayaraq, dövlət rəsmi dövlət dilinin və ya dillərinin başqa şəxslərin hüquqları ilə bağlı, yaxud da dövlət orqanları ilə mübadilə və kommunikasiya tələb edən iqtisadi fəaliyyət sektorlarında tətbiqini tələb edə bilər. Bu, **mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktin 19(3)-cü maddəsində və insan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 10(2) maddəsində** müəyyənləşdirilən fikir azadlığına icazə verilmis məhdudiyyətdən irəli gəlir. Yuxarıda xatırlanan maddələrdə ifadəsini tapmış ayrı-ayrı icazə verilmiş məhdudiyyətlər kommunikasiyanın məzmununa məhdudiyyət kimi özünü doğrulda bilsə də, kommunikasiya vasitəsi kimi dildən istifadəyə məhdudiyyət şəkilində onlar özlərini heç vaxt doğrulda bilməzlər. Amma başqalarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi və dövlət idarəetmə orqanlarının məhdud tələbləri rəsmi dövlət dilindən və ya dillərindən əlavə istifadə üçün xüsusi təminatı doğrulda bilər. Bu, şəraitdən asılı olaraq, iş yerində sağlamlığın və təhlükəsizliyin qorunması, istehlakçıların müdafiəsi, əmək münasibətləri, vergi, maliyyə hesabatı, dövlət tibbi sığorta və işsizlik halları üçün və nəqliyyat üçün sığorta kimi sektorlara tətbiq edilə bilər. Qanuni ictimai maraq əsasında dövlət həm də istənilən dildən istifadəyə əlavə kimi rəsmi dil və ya dövlət dillərinin milli azlıqların müdafiəsi haqqında **Çərçivə Konvensiyasına izahedici qeydlərin 60-cı bəndində** dəqiq göstərilirdiyi kimi, müəssisələrin vətəndaşlar üçün lövhələrin və yazıların yerləşdirilməsi kimi fəaliyyət sahəsinə

tətbiqini tələb edə bilər. Bütövlükdə dövlət dildən istifadəni heç vaxt qadağan edə bilməz, amma o, qanuni ictimai maraq əsasında rəsmi dildən və ya dövlət dillərindən əlavə istifadəni tələb edə bilər.

Qanuni ictimai marağın məntiqinə görə, dövlət tərəfindən dildən istifadə üçün qeyd edilən istənilən tələb uyğun ictimai marağa proporsional olmalıdır.

İstənilən tələbin proporsionallığı tələb zəruri olan meyarla müəyyənləşdirilməlidir. Məsələn, iş yerində sağlamlığın və təhlükəsizliyin təminatına ictimai maraqdan çıxış edən dövlət özəl müəssisələrdən tələb edə bilər ki, müəssisənin seçdiyi dildə (dillərdə) əlavə olaraq texniki təhlükəsizlik üzrə təlimatları rəsmi dildə və ya dövlət dillərində yazsınlar. Vergi sahəsində dövlət idarəetmənin aparılmasında dəqiqliyə əməl etmək marağı baxımından dövlət tələb edə bilər ki, inzibati blanklar rəsmi dildə və ya dövlət dillərində doldurulsun; dövlət hakimiyyəti tərəfindən audit vaxtı uyğun qeydlər həm də rəsmi dildə və ya dövlət dillərində mümkün olsun; axırıncı hal özəl müəssisədən bütün qeydləri rəsmi dildə və ya dillərdə aparmayı tələb etmir, bir şərtlə ki, mümkün tərcümənin məsuliyyəti özəl müəssisənin öhdəsinə düşsün. Bu, milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi haqqında **Çərçivə Konvensiyasının 10(2)-cu maddəsində** nəzərdə tutulan kimi, inzibati hakimiyyətlə münasibətlərdə milli azlıqlar mənsub şəxslərin öz dilindən (dillərindən) istifadə etmək sahəsindəki mümkün hüququna ziyan vurmur.

İnzibati hakimiyyət və dövlət xidməti

(13-14-15) ATƏT-in iştirakçı dövlətləri yalnız milli azlıqlara mənsub şəxslərin (dilləri də daxil edilməklə) identikliyi yox, həm də onların inkişafını və irəliləməsinə dəstəkləyən dinamik mühit yaradılmasına imkan verən tədbirləri görmək öhdəliyi ilə bir-birlərinə bağlıdır. Bundan sonra həmin dövlətlər **Kopenhagen Sənədinin 35-ci bəndində** göstərilirdiyi kimi, "milli azlıqlara mənsub şəxslərin dövlət işlərində səmərəli iştirakı hüququna" hörmət göstərməyi öhdələrinə götürüblər. **Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasının 10(2)-cu maddəsi** dövlətlərdən dəqiq tələb edir ki, "azlıqların dilindən bu şəxslərlə inzibati hakimiyyət münasibətlərində istifadə etməyə imkan verən şəraitlə təmin etsinlər". **Kopenhagen Sənədinin 35-ci maddəsi** "azlıqların xüsusi tarixi və ərazi şəraitinə aid uyğun yerli və ya muxtar adminstrasiyanı bu dövlətlərin siyasəti ilə" uyğunlaşdırılaraq milli azlıqların dövlət işlərində öz dillərində iştirakına imkan verən yaradan mühit yaratmağın imkanına istinad edir. **Çərçivə Konvensiyanın 15-ci maddəsi** dövlətlərdən "milli azlıqlarlara mənsub şəxslərin mədəni, ictimai və iqtisadi həyatda, eyni zamanda dövlət işlərinin aparılmasında, xüsusən onların özləri ilə bağlı işlərin aparılmasında səmərəli iştirak etmələrinə zəruri şərait yaratmağı" tələb edir. Bu maddə dövlət hakimiyyətinin boynuna milli azlıqlara mənsub şəxslərin yerli hakimiyyətlə öz dilində danışmağa, yaxud da öz dillərində mülki sertifikatlar və attestatlar almağa imkan verməyi öhdəlik qoyur. Bərabərlik və diskriminasiyaya yol verməmək prinsipinə uyğun olaraq, onlar iştirakin dinamik prosesini təşəvvür edirlər; bu dinamik prosədə azlıqların dilləri yerli siyasi həyatda və ictimai xidmət də daxil olmaqla vətəndaşlarla dövlət hakimiyyəti arasında qarşılıqlı əlaqələrdə kommunikasiyanın tam vasitəsi ola bilər.

İnzibati idarələrin və əhaliyə xidmət göstərən agentliklərin etnik nümayəndəliyi adətən cəmiyyətin plüralist, açıq və qeyri-diskriminativ xarakterini əks etdirir. Keçmiş diskriminasiyanın nəticələrinə və ya sistemin

içində bəlkə hələ də mövcud olan diskriminasiyaya qarşı durmaq üçün məşğulluğa və peşaya münasibətdə diskriminasiya haqqında Beynəlxalq Əmək Təşkilatının №111 Konvensiyasının 2-ci maddəsi dövlətlərdən "məşğulluq və peşə sahəsində sonuncu ilə əlaqədar istənilən diskriminasiyanı ləğv etmək məqsədi ilə imkanlar və müraciətlər bərabərliyinin... təminatına yönəlik milli siyasət aparmağı" tələb edir.

Əhaliyə xidmətə yönəlik proqramlar və xidmətlər planlaşdırmaq və gerçəkləşdirməklə, güman etmək olar ki, yuxarıda qeyd olunan prinsiplə bağlı dövlətlər milli azlıqlara mənsub şəxslərin ifadə olunmuş istəklərini, eyni zamanda sayca əsaslandırma prinsipini nəzərə alacaqdır. Tələbat ifadə olunduğu və say çox olduğu halda ədalət prinsipi milli azlıqlara mənsub vergi ödəyənlərin öz dillərində xidmətdən istifadə imkanlarının olmağını tələb edir. Bu, xüsusən insanların həyatının keyfiyyətinə birbaşa və dolayısı ilə təsir göstərən səhiyyəyə və sosial xidmətə aiddir. Bərabərlik və diskriminasiya yol verməmək prinsipinə uyğun olaraq inzibati hakimiyyət milli azlıqlara mənsub şəxslərlə inklyuziv və bərabər şəkildə davranmalıdır. Dövlət öz qanunları işləyən ərazilərdə demografik realiləri qəbul etməlidir. Bütün bunlardan başqa, bölgənin demografik realilərin dəyişməklə dövlət öz öhdəliyini yerinə yetirməkdən qaçmağa çalışmamalıdır. Çərçivə Konvensiyasının dövlətlərin boynuna milli azlıqlara mənsub şəxslərin yaşadıkları ərazilərdə bu azlıqların hüquqlarını məhdudlaşdırmaq məqsədi ilə zorakı yolla tərkibin tənasübünü dəyişdirəcək tədbirlər qəbul etməkdən çəkinməklə öhdəliyi qoyur. Zorakı yolla ekspropriasiya, köçürmə, qovma, eyni zamanda inzibati sərhədlərin zorla dəyişdirilməsi və əhalinin siyahıya alınmasının saxtalaşdırılması belə tədbirlərdən ola bilər.

Müstəqil milli institutlar

16) Dövlət hakimiyyəti beynəlxalq konvensiyalarla və bəyannamələrlə və ya daxili qanunvericiliyi ilə zəmanət verilən hüquqların səmərəli tətbiqini və müdafiəsini təmin edən mexanizmlər müəyyənləşdirəndə insan hüquqları ondan istifadə edənlər üçün real əhəmiyyət qazanır. Məhkəmə prosedurlarına əlavə kimi, müstəqil milli institutlar adətən daha tez və daha ucuz müraciətə imkan yaradırlar, buna görə də imkana daha uyğundurlar.

İrqi diskriminasiyanın ləğvi haqqında Konvensiyasının istinad etdiyi diskriminasiya yalnız irq meyarı əsasında müəyyənləşdirilmir. Konvensiyanın 1(1)-ci maddəsinə əsasən irqi diskriminasiya anlayışı " irq, dəri rəngi, soy, milli və ya etnik mənşə əsasında istənilən fərqləndirməni, istisnani, məhdudlaşdırmanı və ya üstün tutmanı" bildirir, "ictimai həyatın siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və ya istənilən başqa sahəsində insan hüquqları və əsas azadlıqlarının bərabər başlanğıcda etirafını, istifadəsini və ya gerçəkləşdirilməsini məhv etmək və ya azaltmaq məqsədi" güdür. Konvensiyanın 6-cı maddəsi bəyan edir ki, "iştirakçı dövlətlər öz qanunvericiliyinin şamil olduğu hər bir insanı mövcud Konvensiyanı pozaraq onun hüquq və əsas azadlıqlarına qəsd edən istənilən irqi diskriminasiya aktı haş verən halda mötəbər milli məhkəmə və digər dövlət institutları vasitəsi ilə səmərəli müdafiə və müdafiə vasitələri ilə təmin edir". Bu kontekstdə ödəmə və kompensasiya mexanizmi kimi fəaliyyət göstərə biləcək ombudsmen və ya insan hüquqları üzrə komissiya kimi müstəqil milli institutların dövlət tərəfindən yaradılması həmin dövlətin demokratikliyinin və plüralistikliyin meyarıdır. Birləşmiş Millətlərin (48, 34) 20 dekabr 1993-cü ilə

bəyannaməsi ilə əlaqədar Avropa Şurası nazirlər Kabineti №R (97)14 30 sentyabr 1997-ci il Təvsiyyəsində "nümayəndəliyinə görə plüralistik olan insan hüquqları üzrə milli institutların, o cümlədən insan hüquqları üzrə komissiyanın ombudsmenlər və ya müqayisəli institutların" yaradılmasını təşviq etdi. Ödəmənin belə mexanizmləri özlərinin dil və başqa hüquqlarının pozulduğunu hesab edən milli azlıqlara mənsub şəxslər üçün də əl çatan olmalıdır.

Məhkəmə hakimiyyəti

17-18) Beynəlxalq qanunvericilik dövlət hakimiyyətindən tələb edir ki, ittiham irəli sürülmüş və ya işinə məhkəmədə baxılan həbs olunmuş bütün şəxslərə başa düşükləri dildə onlara qarşı irəli sürülmüş ittiham və bütün başqa proseduralar haqqında məlumat verilməsini təmin etsinlər. Ehtiyac yarandıqda onlara pulsuz tərcüməçi ayrılmalıdır. Hüququn gerçəkləşdirilməsinin zəruri prosedurasının bu standartı öz tətbiqində universal normadır və öz-özlüyündə milli azlıqların dil hüquqlarına aid deyildir. Əslində baza prinsipi qanun qaydasında bərabərlik və diskriminasiyaya yol verməmək prinsipidir. Bu prinsiplərə hörmət cinayət ittihamları və təhqiqi ilə əlaqədar xüsusən əhəmiyyətlidir. Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 14 (3) (a)-cü maddəsi tələb edir ki, cinayət ittihamı irəli sürülmüş hər bir kəsə "başla düşdüyü dildə ona qarşı sürülmüş ittihamın xarakteri və əsası haqqında təcili və təfəssilatlı məlumat verilsin". İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 6(3)(a)-cı maddəsi eyni tələbləri təxminən identik dildə müəyyənləşdirir. Buna əlavə olaraq, yuxarıda xatırlanan Konvensiyanın 5(2)-ci maddəsi həbsə münasibətdə eyni tələbləri müəyyənləşdirir. Bundan başqa, mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 14(3)(e)-ci bəndi hər bir şəxsə zəmanət verir ki, "tam bərabərlik əsasında" ... "(e) ona qarşı ifadə verən şahidləri dindirsin, yaxud da həmin şahidlərin dindirilməsinə hüququ olsun və ona qarşı ifadə verən şahidlər üçün mövcud olan şərtlər daxilində şahidlərin çağırılması və dindirilməsi hüququ olsun". Bununla əlaqədar mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 14(3)(1)-cü bəndi və insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 6(3)(e)-ci bəndi hər bir şəxsə "məhkəmədə istifadə edilən dili bilmirsə və bu dildə danışmırsa, pulsuz tərcüməçinin köməyindən istifadəyə" zəmanət verir. Eyni zamanda açıq-aydın dildən istifadəyə aid olan bu zəmanət məxsusi cinayət təhqiqi üçün nəzərdə tutulubsa, məhkəmə və tribunallar qarşısında bərabərliyin əsas zəmanətindəndir, mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 14(1)-cü maddəsinin birinci cümləsində deyildiyi kimi, istənilən qanuni araşdırma şərait bərabər olanda daha ədalətli sayılmalıdır. Bütövlükdə araşdırma üçün dil seçiminə aid olan bu əlaqə dövləti bərabər və səmərəli ədalət məhkəmə gerçəkləşdirməyə aid siyasətinin işləyib-hazırlanmağa yönəlməlidir.

Daha ümumi səviyyədə bölgə dillərinin və azlıqların dillərinin müdafiəsi haqqında Avropa Xartiyasının 7(1) maddəsi bəyan edir ki, dövlət öz siyasətində, qanunvericiliyində və praktikasında "bölgə dillərinin və azlıqların dillərinin mədəni zənginliyin ifadəsi kimi etirafı..." və "onları qorumaq üçün bölgə dillərinin və azlıqların dillərinin tətbiqi üçün qəti hərəkətlərə tələbat" kimi məqsəd və prinsiplərə əsaslanmalıdır. Avropa Xartiyasının 7(4) maddəsi müəyyənləşdirir ki, "bölgə dillərinə və azlıqların dillərinə münasibətdə siyasətin müəyyənləşdirən... Tərəflər belə dillərdən istifadə edən qrupların ifadə edilmiş

tələbatlarını və arzularını nəzərə alacaqlar". Bundan başqa, **Çərçivə Konvensiyasının** 15-ci maddəsi dövlətin boynuna "milli azlıqlara mənsub şəxslərin mədəni, ictimai və iqtisadi həyatda, eyni zamanda dövlət işlərində, xüsusən də onlara aid işlərdə səmərəli iştirak etmələri üçün zəruri şərait yaratmaq" öhdəliyini qoyur. Demokratik cəmiyyətlərdə məhkəməyə səmərəli imkanların əhəmiyyətini nəzərdən keçirərkən yuxarıda xatırlanan standartlar diqqətə alınsa, güman etmək olar ki, dövlət mümkün olduğu dərəcədə kassasiya orqanlarını da daxil etməklə başqalarının hüquqlarına hörmət edərək və araşdırmanın bütövlüyünü dəstəkləyərək, milli azlıqlara mənsub şəxslərin məhkəmə prosesində (istər cinayət, istər mülki, istərsə də inzibati) öz dilində fikrini bildirmək hüququnu təmin edəcəkdir.

19) Ədalət məhkəməsinə imkan insan hüquqlarının gerçəkləşdirilməsində nə dərəcədə həyati əhəmiyyət kəsb edirsə, insanın səmimilik və sadəliklə mövcud proseduralarda iştirakı da həmin dərəcədə belə imkanın əsas ölçüsüdür. Buna görə də milli azlıqlara mənsub şəxslərin dilində (dillərində) məhkəmə proseduralarının mövcudluğu belə şəxslər üçün ədalət məhkəməsinə imkanı daha birbaşa və sadə edir.

Buna əsasən **bölgə dilləri və azlıqların dilləri haqqında Avropa Xartiyasının** 9-cu maddəsi müəyyənləşdirir ki, mümkün dərəcədə və cəlb olunmuş tərəflərdən birinin sorğusu əsasında bütün məhkəmə işi bölgə dilində və ya azlıqların dilində aparılmalıdır. Avropa Şurasının Parlament Assambleyası da özünün 1201 Təvsiyyəsinin 7(3)-cü maddəsində bu nəticəyə gəlmişdir. Maddə müəyyənləşdirir ki, "milli azlıqların nümayəndələrinin kifayət qədər nümayəndəsinin yaşadığı bölgələrdə milli azlıqlara mənsub şəxslərin inzibati hakimiyyətlə əlaqədə, məhkəmə işlərində və hüquq orqanlarında özünün doğma dilindən istifadə etmək hüququ vardır". Dövlət məhkəmə orqanları əməkdaşlarının işə götürülməsi və təlimi siyasətini buna uyğun aparmalıdır.

Azadlıqdan məhrum etmə

20) BMT-nin məhbuslarla davranış üzrə minimal standart qaydalarının 51-ci qaydasının 1 və 2-ci bəndlərində, Avropa Şurası tərəfindən qəbul edilən **həbsxanalar haqqında Avropa əsasnaməsinin** 60-cı qaydasının 1 və 2-ci bəndlərindəki kimi, məhəbədə olanların həbsxana administrasiyası tərəfindən başa düşülməsinin əhəmiyyəti, həm də məhbusların həbsxana administrasiyasını başa düşmələrinin əhəmiyyəti qeyd olunur. Bu əsasnamə öz-özlüyündə azlıqların hüquqlarına aid deyildir. Amma məhbusların ifadə olunmuş arzuları ilə birlikdə onların sayını, bərabərlik və diskriminasiyaya yol verməmək prinsipini nəzərə almaqla yuxarıda xatırlanan əsasnamə milli azlıqlara mənsub şəxslərin çoxluq təşkil etdikləri bölgələrdə daha ciddi öhdəlikdir.

21) BMT-nin məhbuslarla davranış üzrə minimal standart qaydalarının 37-ci qaydası Avropa Şurasının qəbul etdiyi **həbsxanalar haqqında Avropa Əsasnaməsinin** 43(1)-ci maddəsi kimi, məhbusların öz ailələri, layiqli dostları və şəxslərlə, xarici təşkilatların nümayəndələri ilə ünsiyyətə girmək hüququnun olduğunu göstərir. İnsanın ifadə azadlığı, öz dilindən ictimai yerlərdə və şəxsi həyatda istifadə etmək kimi hüquqlarının əhəmiyyəti ilə əlaqədar hakimiyyət bu hüquqlara qanunda nəzərdə tutulan məhdudiyyətlər çərçivəsində hətta penitensiar müəssisələrdə də hörmət etməyə borcludur. Bir qayda olaraq, məhbusların öz dilində həm digər məhbuslarla və yanına gələnlərlə şifahi, həm də yazışmada istifadə etmək imkanları olmalıdır. Bununla belə, cinayət əməlinə

görə saxlanılmış şəxslərin müəyyən hüquqları və azadlıqları beynəlxalq alətlərdəki məhdudiyyətlərə uyğun olaraq ictimai təhlükəsizlik baxımından qanuni əsaslarla məhdudlaşdırıla və ya dayandırıla bilər. Məhbusların dil azadlıqlarından praktikada istifadəsinə, adətən, onların dilində danışılan yerlərdə saxlanılması daha yaxşı imkan yaradır.

BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ NİZAMNAMƏSİ

BİZ, BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏRİN XALQLARI QƏTİ QƏRARLIYIQ
gələcək nəsilləri iki dəfə həyatımızda insanlığa ifadə olunmaz ağrı gətirmiş müharibə bəlalərindən qurtarmaqda və
insanın əsas azadlıqlarına, insan şəxsiyyətinin ləyaqətinə və dəyərinə, kişi və qadınların hüquq bərabərliyinə, böyük və kiçik millətlərin bərabərliyinə yenidən inamımızı təsdiq etməkdə və
müqavilələrdən və beynəlxalq hüququn başqa mənbələrindən irəli gələn öhdəliklərə ədalət və hörmət rəyət olunan şərait yaratmaqda və
böyük azadlıq şəraitində həyatın sosial inkişafına və yaxşılaşdırılmasına yardım etməkdə,

VƏ BU MƏQSƏD ÜÇÜN

dözümlülük göstərmək, mehriban qonşular kimi bir-birimizlə sülh içində və birlikdə yaşamağa və
beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi dəstəkləmək üçün güclərimizi birləşdirmək və

prinsiplərin qəbulu və metodların müəyyənləşdirilməsinin təminatı ilə silahlı gücün başqa cür yox, məhz ümumi maraq naminə istifadə olunsun və beynəlxalq aparatdan bütün xalqların iqtisadi və sosial tərəqqisinə yardım üçün istifadə etmək,

Bu məqsədlərə çatmaq üçün öz səylərimizi birləşdirmək qərarına gəldik.
Buna uyğun olaraq bizim müvafiq dövlətlərimiz San-Fransiskoya toplaşan, lazımı formada öz səlahiyyətlərini təqdim edən təmsilçilər vasitəsi ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının mövcud nizamnaməsini qəbul etmək razılığına gəldilər və bununla da "Birləşmiş Millətlər" adlanan beynəlxalq təşkilatı təsis etdilər.

I FƏSİL. MƏQSƏDLƏR VƏ PRİNSİPLƏR

1-ci maddə

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı aşağıdakı məqsədləri güdür:

2. Bərabər hüquqluluq və xalqların öz müqəddaratını təyin etmək prinsipinə hörmət əsasında millətlər arasında münasibətləri inkişaf etdirmək, eyni zamanda ümumsülhə nail olmaq üçün digər uyğun tədbirlər görmək;

3. İqtisadi, sosial, mədəni və humanitar xarakterli beynəlxalq problemlərin həllində və irq, cins, dil və din fərqi qoymadan hamı üçün insan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmətin təşviq və inkişaf etdirilməsində beynəlxalq əməkdaşlığı gerçəkləşdirmək, və

IV FƏSİL. BAŞ MƏCLİS

13-cü maddə

v) İqtisadi, sosial, mədəni, təhsil, səhiyyə sahələrində beynəlxalq əməkdaşlığa yardım göstərmək və irq, cins, dil və din fərqi qoymadan hamı üçün insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının gerçəkləşməsinə yardım göstərmək.

İNSAN HÜQUQLARININ ÜMUMİ BƏYANNAMƏSİ

Baş Məclisin 217 A (III) sayılı qətnaməsi ilə 10 dekabr 1948-ci il tarixdə qəbul və elan olunmuşdur

PREAMBULA

İnsan nəslinin bütün üzvlərinə məxsus ləyaqətin, onların bərabər və ayrılmaz hüquqlarının tanınmasının azadlıq, ədalət və ümumi sülhün əsası olduğunu nəzərə alaraq; və

İnsan hüquqlarına qarşı başçəriyyətin vicdanını hiddətləndirən hörmətsizlik və həqarətin barbarlıq hərəkətlərinə gətirib çıxardığını, adamların söz və əqiddə azadlığına malik olacağı bir dünya qurulmasını insanların yüksək amalı elan olunduğunu nəzərə alaraq; və

İnsanın istibdad və zülm əleyhinə son mübarizə vasitəsi kimi üsyana əl atmağa məcbur olmaması üçün insan hüquqlarının qanunun gücü ilə təmin edilməsinin zəruriliyini nəzərə alaraq; və

Xalqlar arasında dostluq münasibətlərinin inkişaf etdirilməsinin zəruri olduğunu nəzərə alaraq; və

Birləşmiş Millətlər xalqlarının Nizamnamədə insanın əsas hüquqlarına, insan şəxsiyyətinin ləyaqət və dəyərinə, kişi və qadınların bərabərliyinə inamlarını təsdiq etdiklərini və daha böyük azadlıqlar şəraitində sosial tərəqqiyə və həyat tərzinin yaxşılaşdırılmasına yardım göstərməyi qərara aldıklarını nəzərə alaraq; və

Üzv dövlətlərin Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə əməkdaşlıqda insan hüquqlarına hamılıqla hörmət göstərilməsinə və onlara rəyət olunmasına yardım etməyi öhdələrinə götürdüklerini nəzərə alaraq; və

Bu hüquq və azadlıqların xarakterinin hamılıqla dərk edilməsinin həmin öhdəliyin tam yerinə yetirilməsində böyük əhəmiyyət daşıdığını nəzərə alaraq,

Baş Məclis

İnsan hüquqları haqqında bu Ümumbəyannamənin yerinə yetirilməsinə bütün xalqların və dövlətlərin çalışmalı olduğu bir vəzifə kimi elan edir ki, hər bir insan və cəmiyyətin hər bir orqanı bu Bəyannaməni daim nəzərdə tutaraq, məarif və təhsil yolu ilə həmin hüquq və azadlıqlara hörmət edilməsinə, mütləq milli və beynəlxalq tədbirlər vasitəsi ilə onların həm təşkilatın üzv-dövlətlərinin, həm də onların yurisdiksiyasındakı ərazilərin xalqları arasında səmərəli tanınmasının və həyata keçirilməsinin təmin olunmasına cəhd etsinlər.

1-ci Maddə

Bütün insanlar azad, hüquq və ləyaqətinə görə bərabər doğulurlar. Onlar idrak və vicdan sahibidirlər və biri-birinə münasibətdə qardaşlıq ruhunda davranmalıdırlar.

2-ci Maddə

Hər bir insan irqinə, dərisinin rənginə, cinsinə, dilinə, dininə, siyasi və başqa əqidəsinə, milli, yaxud sosial mənşəyinə, əmlak, silk, yaxud başqa vəziyyətinə görə fərq qoyulmadan bu Bəyannamədə elan edilmiş hüquqlara və azadlıqlara malik olmalıdır.

Bundan başqa insanın mənsub olduğu ölkənin, yaxud ərazinin siyasi, hüquqi və ya beynəlxalq statusuna görə həmin ərazinin müstəqilliyindən, qəyyumluq

altında olmasından, özünü idarə edib, etməməsindən yaxud suverenliyinin hər hansı məhdudiyyətindən asılı olmayaraq heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilməməlidir.

3-cü Maddə

Hər bir insanın yaşamaq, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıqların hüququ var.

4-cü Maddə

Heç kəs köləlikdə, yaxud asılılıqda saxlanmamalıdır; köləlik və kölə alverinin bütün növləri qadağandır.

5-ci Maddə

Heç kəs işgəncəyə, qəddar, qeyri-insani, yaxud onun ləyaqətini alçaldan davranışa və cəzaya məruz qalmamalıdır.

6-cı Maddə

Harada olursa-olsun hər bir insanın hüquq subyekti kimi tanınmaq hüququ var.

7-ci Maddə

Bütün insanlar qanun qarşısında bərabərdir və heç kəs fərq qoyulmadan qanun qarşısında eyni dərəcədə müdafiə olunmaq hüququna malikdir. Bütün insanların bu Bəyannaməni pozan hər cür ayrı-seçkilikdən və belə ayrı-seçkiliyə təhriklərdən eyni dərəcədə müdafiə olunmaq hüququ var.

8-ci Maddə

Hər bir insanın, Konstitusiyaya, yaxud qanunla verilmiş əsas hüquqları pozulduğu hallarda həmin hüquqların səlahiyyətli milli məhkəmələr tərəfindən təsirli şəkildə bərpa olunması hüququ var.

9-cu Maddə

Heç kəs əsassız həbs oluna, tutulub saxlanıla, yaxud sürgün edilə bilməz.

10-cu Maddə

Hər bir insanın öz hüquq və vəzifələrinin bərqərar olunması, ona qarşı irəli sürülən cinayət ittihamının əsassızlığının müəyyən edilməsi üçün onun işinə tam bərabərlik əsasında açıq və ədalətin bütün tələblərinə riayət olunmaqla, müstəqil, qərəzsiz məhkəmədə baxılma hüququ var.

11-ci Maddə

1. Cinayətdə ittiham olunan hər bir insan təqsiri qanuni qaydada, müdafiəsi üçün bütün imkanların yaradıldığı açıq məhkəmə baxışında sübut ediləndəək günahkar sayıla bilməz.

2. Heç kəs törədilərkən milli qanunlara, yaxud beynəlxalq hüquqa görə cinayət sayılmayan ənənələrə, yaxud fəaliyyətsizliyinə görə cinayətdə ittiham edilə bilməz. Həmçinin cinayətin törədildiyi vaxt tətbiq edilə bilən cəzadan daha ağır cəza verilə bilməz.

12-ci Maddə

Heç kəsin şəxsi və ailə həyatına özbaşına müdaxilə oluna, onun mənzil toxunulmazlığına, yazışma sirlərinə, yaxud şəxsinə və adına özbaşına qəsd edilə bilməz. Hər bir insanın belə müdaxilə və qəsdlərdən qanunla müdafiə olunmaq hüququ var.

13-cü Maddə

1. Hər bir insanın hər hansı bir dövlətin hüddurlarında sərbəst yerləşmək və özünə yaşayış yeri seçmək hüququ var.

2. Hər bir insanın öz ölkəsi də daxil olmaqla istənilən ölkəni tərk etmək və öz ölkəsinə qayıtmaq hüququ var.

14-cü Maddə

1. Hər bir insanın təqibdən qorunmaq üçün başqa ölkələrdə sığınacaq axtarmaq və bu sığınacaqdan istifadə etmək hüququ var.

2. Bu hüquqdan əsaslandırılmış qeyri-siyasi cinayət, yaxud Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məqsəd və prinsiplərinə zidd əməllərə görə təqib olunma hallarında istifadə edilə bilməz.

15-ci Maddə

1. Hər bir insanın vətəndaşlıq hüququ var.

2. Heç kəs məcburi şəkildə vətəndaşlıqdan, yaxud vətəndaşlığı dəyişmək hüququndan məhrum edilə bilməz.

16-cı Maddə

1. Yetkinlik yaşına çatmış bütün kişilər və qadınların irqi, mill, yaxud dini əlamətlərə görə heç bir məhdudiyyət qoyulmadan nigaha girmək və ailə qurmaq hüququ var. Onlar nigah bağlayarkən, nigahda olarkən və onu pozarkən eyni hüquqlardan istifadə edirlər.

2. Nigah yalnız nigaha girən hər iki tərəfin azad və tam razılığı ilə bağlana bilər.

3. Ailə cəmiyyətin təbii və əsas özəyidir, onun cəmiyyət və dövlət tərəfindən müdafiə olunmaq hüququ var.

17-ci Maddə

1. Hər bir insanın həm təkbaşına, həm də ortaq əmlak sahibliyi hüququ var.

2. Heç kəs özbaşına öz əmlakından məhrum edilə bilməz.

18-ci Maddə

Hər bir insanın fikir, vicdan və din azadlığı hüququ var; bu hüquqa öz dinini və əqidəsini dəyişmək azadlığını, dininə və əqidəsinə həm təklikdə, həm də başqaları ilə birgə, açıq və xüsusi qaydada, təlimdə, ibadətdə, dini ayin və mərasimlərin icrasında etiqad bəsləmək azadlığını ehtifa edir.

19-cu Maddə

Hər bir insanın əqidə azadlığı və onu sərbəst şəkildə ifadə etmək hüququ var; bu hüquqa əqidəsinə maneəsiz etiqad bəsləmək, dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, informasiya və ideyalar axtarmaq, almaq və yayımlamaq azadlığı daxildir.

20-ci Maddə

1. Hər bir insanın azad şəkildə dinc yığıncaqlar keçirmək, assosiasiyalar yaratmaq hüququ var.

2. Heç kəs hər hansı bir assosiasiyaya girməyə məcbur edilə bilməz.

21-ci Maddə

1. Hər bir insanın öz ölkəsinin idarə olunmasında bilavasitə, yaxud azad şəkildə seçilmiş nümayəndələri vasitəsilə iştirak etmək hüququ var.

2. Hər bir insanın öz ölkəsində dövlət qulluğuna girməyə bərabər imkan hüququ var.

3. Dövlət hakimiyyətinin əsasında xalqın iradəsi durmalıdır. Bu iradə ümumi və bərabər seçki hüququ əsasında gizli səsvermə yolu ilə, yaxud səsvermənin azadlığını təmin edən digər eynimənalı formalarda keçirilən vaxtaşırı və saxtalaşdırılmamış seçkilərdə əsasını tapmalıdır.

22-ci Maddə

Cəmiyyətin bir üzvü kimi, hər bir insanın sosial təminat, milli səylər və beynəlxalq əməkdaşlıq əsasında, hər bir ölkənin strukturuna və resurslarına

uyğun olaraq, ləyaqətinin qorunması, şəxsiyyətinin azad inkişafı üçün zəruri olan iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarını həyata keçirmək hüququ var.

23-cü Maddə

1. Hər bir insanın əmək, sərbəst şəkildə iş seçmək, ədalətli və əlverişli əmək şəraiti işsizlikdən müdafiə hüququ var.

2. Hər bir insanın heç bir ayrı-seçkilik qoyulmadan eyni əmək üçün bərabər haqq almaq hüququ var.

3. Hər bir işçi özünün və ailəsinin insana layiq yaşamasını təmin edən və lazım gəldikdə digər sosial təminat vasitələri ilə tamamlanan ədalətli və qənaətbəxş haqq almaq hüququna malikdir.

4. Hər bir insanın öz mənafeini müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqı yaratmaq, yaxud həmkarlar ittifaqlarına daxil olmaq hüququ var.

24-cü Maddə

Hər bir insanın iş gününün normal məhdudlaşdırılması daxil olmaqla istirahət və asudə vaxt, vaxtaşırı ödənişli məzuniyyət hüququ var.

25-ci Maddə

1. Hər bir insan özünün və ailəsinin sağlamlığı və rifahı üçün paltar, mənzil, tibbi və zəruri sosial xidmət daxil olmaqla layiqli həyat səviyyəsinə nail olmaq hüquqlarına, işsizlik, xəstəlik, əlillik, dulluq, qocalıq, yaxud yaşayış vasitələrindən özündən asılı olmayan səbəblərə görə məhrum olduğu hallarda təminat hüququna malikdir.

2. Analıq və körpəlik xüsusi himayədarlıq və yardıma hüquq verir. Nigahdan və nigahdankənar doğulan bütün uşaqlar sosial müdafiədən eyni dərəcədə istifadə etməlidirlər.

26-cı Maddə

1. Hər bir insanın təhsil hüququ var. Ən azı ibtidai və ümumi təhsil pulsuz olmalıdır. İbtidai təhsil icbari olmalıdır. Texniki təhsil və peşə təhsili hamıya, ali təhsil hər kəsin qabiliyyəti əsasında hamıya eyni dərəcədə müyəssər olmalıdır.

2. Təhsil insan şəxsiyyətinin tam inkişafına, insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara ehtiramın artmasına yönəldilməlidir. Təhsil bütün xalqlar, irqi və dini qruplar arasında qarşılıqlı anlaşmaya, dözümlülüyə və dostluğa, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sülhü qorumaq sahəsindəki fəaliyyətinə yardım göstərməlidir.

3. Valideynlərin öz azyaşlı uşaqları üçün təhsil növü seçməkdə üstünlük hüququ var.

27-ci Maddə

1. Hər bir insanın cəmiyyətinin mədəni həyatında sərbəst iştirak etmək, incəsənətdən zövq almaq, elmi tələqqidə iştirak etmək və ondan faydalanmaq hüququ var.

2. Hər bir insanın müəllifi olduğu elmi, ədəbi, yaxud bədii əsərlərdən irəli gələn mənavi və maddi mənaflərini müdafiə etmək hüququ var.

28-ci Maddə

Hər bir insanın bu Bəyannamədə ifadə olunmuş hüquq və azadlıqların tam şəkildə həyata keçirib biləcəyi sosial və beynəlxalq qaydaya hüququ var.

29-cu Maddə

1. Hər bir insanın yalnız şəxsiyyətin azad və tam inkişafının mümkün olduğu cəmiyyət qarşısında öhdəliyi var.

2. Öz hüquq və azadlıqlarını həyata keçirərkən hər bir insana yalnız qanunun

başqalarının hüquq və azadlıqlarının lazımı şəkildə tanınmasını və hörməti təmin etmək və demokratik cəmiyyətdə əxlaq, ictimai asayiş və ümumi rifahın ədalətli tələblərini yerinə yetirmək məqsədilə qoyulmuş məhdudiyyətlər tətbiq edilməlidir.

3. Bu hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsi heç bir halda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məqsəd və prinsiplərinə zidd olmamalıdır.

30-cu Maddə

Bu Bəyannamədə heç nə hansısa bir dövlətə, insan qrupuna, yaxud ayrı-ayrı şəxslərə həmin Bəyannamədə ifadə olunmuş hüquq və azadlıqların ləğv edilməsinə yönəldilmiş hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmaq, yaxud hərəkətlər etmək hüququ verilmək kimi yozula bilməz.

İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA KONVENSIYA

Roma. 4 noyabr, 1950-ci il

Avropa Şurasının üzvləri olan və bu Konvensiyanı imzalayan Hökumətlər, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisi tərəfindən 10 dekabr 1948-ci il tarixində elan edilən İnsan Hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsini nəzərə alaraq,

Bu Bəyannamənin elan olunan hüquqların hamılıqla və səmərəli tanınmasını və onlara əməl edilməsini təmin etmək məqsədi daşdığını nəzərə alaraq,

Avropa Şurası öz üzvləri arasında böyük birliyə nail olmaq məqsədini güddüyünü, bu məqsədə çatmaq vasitəsinin insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsinin, inkişaf etdirilməsinin olduğunu nəzərə alaraq;

Ədalətin və ümumi sülhün əsası olan, əməl edilməsi bir tərəfdən həqiqi demokratik siyasi rejimlə, digər tərəfdən isə insan hüquqlarının ümumi şəkildə dərk edilməsi və onlara əməl edilməsi ilə ən yaxşı şəkildə təmin edilən bu əsas azadlıqlara sıx bağlılıqlarını təsdiq edərək,

Vahid səylərlə fəaliyyət göstərən, siyasi əcnəblərin, idealların azadlıqlara və hüququn aliliyinə hörmətin ümumi irsinə malik olan və Ümumi Bəyannamədə şərh edilən hüquqların bəzilərinin kollektiv şəkildə həyata keçirilməsi yolunda tam qətiyyətlə ilk addımlar atan Avropa dövlətlərinin hökumətləri

aşağıdakılar haqqında razılığa gəlmişlər:

1-ci Maddə. İnsan hüquqlarına əməl etmək öhdəliyi

Razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflər onların yurisdiksiyasında yerləşən hər bir insanın bu Konvensiyanın I bölməsində müəyyənləşdirilən hüquq və azadlıqlarını təmin edirlər.

I BÖLMƏ. HÜQUQ VƏ AZADLIQLAR

2-ci maddə. Həyat hüququ

1. Hər bir insanın həyat hüququ qanunla qorunur. Cəzalandırılması nəzərdə tutulmuş cinayətin törədilməsinə görə məhkəmə tərəfindən çıxarılan ölüm hökmünün icrasından başqa heç kəs qəsdən həyatdan məhrum edilə bilməz.

2. Mütləq zərurətlə bağlı güc tətbiq edilməsi nəticəsində həyatdan məhrum etməyə bu maddənin pozulması kimi baxılmır:

- a) istənilən şəxsin qeyri-qanuni zorakılıqdan müdafiəsi üçün;
- b) qanuni həbsin həyata keçirilməsi, yaxud qanuni əsaslarla tutulub saxlanılmış şəxsin qaçışının qarşısı alınması üçün;
- c) iğtişaşın, yaxud qiyamın qanunauyğun surətdə yatırılması üçün.

3-cü Maddə. İşgəncələrin yasaq edilməsi

Heç kəs işgəncələrə, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaltdan davranışa və ya cəzaya məruz qalmamalıdır.

4-cü Maddə. Kəlləliyin və məcburi əməyin yasaq edilməsi

1. Heç kəs kəlləlikdə və məcburi vəziyyətdə saxlanılmamalıdır,
2. Heç kəs məcburi, yaxud icbari əməyə cəlb edilməməlidir.
3. "Məcburi, yaxud icbari əmək" termini bu maddənin məqsədlərinə aşağıdakıları daxil etmir,
 - a) bu Konvensiyanın 5-ci maddəsinin müddəalarına uyğun həbsdə olan, yaxud həbsdən şərti azad edilən şəxsin adətən yerinə yetirməli olduğu hər cür iş;
 - b) hərbi xarakterli hər cür xidmət, qəddəyə görə hərbi xidmətdən imtinanın

qanuni imtina qismində tanındığı ölkələrdə məcburi hərbi xidmət əvəzinə nəzərdə tutulan xidməti;

c) fəvqəladə vəziyyət, yaxud əhalinin həyatına və ya əmin-amanlığına təhlükə yaradan fəlakət zamanı hər cür məcburi xidməti;

d) adi vətəndaşlıq xidmətlərinə daxil olan hər cür işi, yaxud xidməti.

5-ci Maddə. Azadlıq və şəxsi toxunulmazlıqların hüququ

1. Hər bir insanın azadlıq və şəxsi toxunulmazlıqların hüququ var. Qanunla müəyyən edilən aşağıdakı hallardan və qaydalardan başqa, heç kəs azadlıqdan məhrum edilə bilməz.

a) səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən şəxsin təqsirli bilinməsi əsasında onun qanuni tutulub saxlanılması;

b) şəxsin məhkəmənin qanuni qərarını yerinə yetirməməsinə görə, yaxud qanunla nəzərdə tutulan hər hansı vəzifəni yerinə yetirməməsinə görə, yaxud qanunla nəzərdə tutulan hər hansı vəzifəni yerinə yetirməsinin təmini məqsədilə qanuni həbs olunması, yaxud tutulub saxlanılması

c) şəxsin hüquq pozuntusu törətməklə əsaslandırılmış şübhə üzrə səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısında dayanması ilə bağlı, yaxud onun törətdiyi hüquq pozuntusunun qarşısının alınması zəruriliyinə güman etməyə və onu törətdikdən sonra gizlənməsinə mane olmağa kifayət qədər əsaslar olduğu halda qanuni həbsi, yaxud tutulub saxlanılması;

d) həddi-buluğa çatmış şəxsin tərbiyəvi nəzarət üçün qanuni qərar əsasında, yaxud onun səlahiyyətli orqan qarşısında dayanmasından ötrü qanuni surətdə tutulub saxlanması;

e) şəxsin yoluxucu xəstəlikləri yaymasının qarşısını almaq məqsədilə, eləcə də ruhi xəstələrin, alkoqoliklərin, yaxud avaraların qanuni surətdə tutulub saxlanması;

j) şəxsin ölkəyə qeyri-qanuni gəlişinin qarşısının alınması və ya ölkədən çıxarılması və təhvil verilməsi, yaxud həbsə salınması.

2. Həbs olunmuş hər bir şəxsə başa düşdüyü dildə həbsinin səbəbləri və irəli sürülən hər cür ittiham barədə dərhal məlumat verilir.

3. Həbs olunmuş, yaxud tutulub saxlanmış hər bir şəxs bu maddənin 1-ci bəndinin c) yarım bəndinə uyğun olaraq, dərhal məhkəməyə, yaxud qanunla məhkəmə səlahiyyətini daşıyan və lazımi müddət ərzində məhkəmə araşdırması, yaxud məhkəməyədək azad etmək hüququna malik olan digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilir. Azad etməni məhkəməyə gəlməyə təminatın verilməsi şərtləndirə bilər.

4. Həbs olunma, yaxud tutulub saxlanma nəticəsində azadlıqdan məhrum edilmiş hər bir kəsin tutulub saxlanmasının qanuniliyinə dair məsələni məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılmasına, yaxud məhkəmənin tutulub saxlanmanı qanunsuz hesab etdikdə, onun azad olunması barədə qərar çıxarılmasına hüququ var.

5. Bu maddənin müddəalarının pozulması ilə aparılan həbsin, yaxud tutulub saxlanmanın qurbanı olan hər bir kəsin kompensasiya hüququ var.

6-cı Maddə. Ədalətli məhkəmə araşdırılması hüququ

1. Hər bir kəsin mülki hüquq və öhdəlikləri mübahisə doğuran halda, yaxud ona irəli sürülmüş hər cür cinayət ittihamına baxılarkən işin lazımi müddətdə qanun əsasında yaradılan müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən ədalətli və açıq şəkildə araşdırılmasına hüququ var. Məhkəmənin qərarı açıq elan edilir.

ancaq əxlaq, ictimai asayiş, yaxud demokratik cəmiyyətdə milli təhlükəsizlik mülahizəsinə görə və bunu həddi-buluğa çatmamışların mənafeləri, yaxud tərəflərin şəxsi həyatının müdafiəsi tələb etdiyi, açıqlığın ədalət məhkəməsinin mənafeələrini poza bildiyi xüsusi hallarda və ciddi zəruriliyi məhkəmənin mülahizəsilə müəyyənləşdirildikdə mətbuat və kütlə ya bütün prosesə, yaxud onun bir hissəsinə buraxılır.

2. Təqsirsizliyi qanunauyğun surətdə sübut edilməmiş hər bir müttəhim cinayəti törətməkdə təqsirsiz hesab olunur.

3. Cinayət törətmiş hər bir müttəhim ən azı aşağıdakı hüquqlara malikdir:

a) ona elan edilmiş ittihamın xarakteri və əsasları haqqında bildiyi dildə dərhal və ətraflı məlumatlandırılmaq;

b) öz müdafiəsinə hazırlaşmaq üçün kifayət qədər vaxt və imkana malik olmaq;

c) özünü şəxsən, yaxud özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsilə müdafiə etmək, müdafiəçinin haqqını ödəmək üçün kifayət qədər vəsaiti olmadıqda, ədalət mühakiməsinin mənafeləri tələb etdikdə təyin edilmiş ödənişsiz müdafiəçiyə malik olmaq;

d) ona qarşı ifadə vermiş şahidləri dindirmək, yaxud həmin şahidlərin dindirilməsi və ona qarşı ifadə verən şahidlərə aid şərtlərə öz şahidlərinin çağırılması və dindirilməsi hüququna malik olmaq;

e) məhkəmədə istifadə edilən dili başa düşmədikdə, yaxud həmin dildə danışa bilmədikdə tərcüməçinin pulsuz köməyindən istifadə etmək.

7-ci Maddə. Yalnız qanun əsasında cəzalandırma

1. Heç kəs hər hansı hərəkət, yaxud fəaliyyətsizlik nəticəsində milli, yaxud beynəlxalq hüquqla cinayət kimi tanınmayan cinayəti törətdiyi anda onu törətməkdə təqsirli bilinə bilməz. Həmçinin cinayətin törədildiyi anda tətbiq edilməli olan cəzadan daha ağır cəza təyin edilə bilməz.

2. Bu maddə hər hansı şəxsin hər hansı hərəkəti, yaxud fəaliyyətsizliyi nəticəsində törətdiyi anda sivilizasiyalı ölkələrin qəbul etdiyi ümumi hüquq prinsiplərinə uyğun olaraq, cinayət hesab edilən əməlinə görə məhkəməyə verilməsinə və cəzalandırılmasına mane olmur.

8-ci Maddə. Şəxsi və ailə həyatına ehtiram hüququ

1. Hər bir insanın şəxsi və ailə həyatına hörmət edilməsi, mənzil toxunulmazlığı və yazışma hüququ var.

2. Qanunla nəzərdə tutulan demokratik cəmiyyətdə milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş mənafeləri naminə, ölkənin iqtisadi rifahı üçün, iğtişaf, yaxud cinayətlərin qarşısını almaq məqsədilə, sağlamlığın və ya mənəviyyətin, yaxud başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün qarışmanın zəruriliyi istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə ictimai hakimiyyətin qarışması yolverilməzdir.

9-ci Maddə. Fikir, vicdan və din azadlığı

1. Hər bir insanın fikir, vicdan və din azadlığı var. Bu hüquqa öz dinini, yaxud əqidəsini dəyişmək, öz dininə, yaxud əqidəsinə təkbəşinə, yaxud başqaları ilə birgə etiqad etmək, ibadəti, təlimləri, dini ayin və mərasimləri elliklə, yaxud şəxsi qaydada yerinə yetirmək azadlıqları daxildir.

2. Öz dininə, yaxud əqidəsinə etiqad azadlığına yalnız qanunla müəyyən edilən və demokratik cəmiyyətdə ictimai təhlükəsizlik mənafeyi naminə, ictimai asayişin, sağlamlığın və ya mənəviyyətin mühafizəsi, yaxud başqa şəxslərin

hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün zəruri olan məhdudiyyətlər tətbiq edilə bilər.

10-cu Maddə. Fikrini ifadə etmək azadlığı

1. Hər bir insanın öz fikrini azad şəkildə ifadə etmək hüququ var. Bu hüquqa öz fikrinə tərəfdar olmaq, ictimai orqanların hər hansı bir müdaxiləsi olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə radioverlişləri, televiziya, kinomotoqrafiya idarələrini dövlətin lisenziyalandırmasına mane olmur.

2. Vəzifələr və məsuliyyət doğuran bu azadlıqların həyata keçirilməsi sağlamlığı, yaxud mənəviyyəti qorumaq, başqa şəxslərin ad-sanını, yaxud hüquqlarını müdafiə etmək, gizli əldə edilmiş məlumatın açılmasının qarşısını almaq, yaxud ədalət məhkəməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulan və demokratik cəmiyyətdə milli təhlükəsizliyin, ərəzi bütövlüyünün, yaxud iğtişafın və ya cinayətlərin qarşısını almaq məqsədilə ictimai asayişin təmini baxımından zəruri olan müəyyən formallıqlarla, şərtlərlə, məhdudiyyətlərlə, yaxud sanksiyalarla müşayiət edilə bilər.

11-ci Maddə. Yığıncaq və birliklər azadlığı

1. Hər bir insanın dinc yığıncaqlar keçirmək azadlığı, həmkarlar ittifaqı yaratmaq və öz mənafeələrini müdafiə etmək üçün belə birliklərə üzv olmaq hüququ da daxil olmaqla başqaları ilə birləşmə azadlığı hüququ var.

2. Qanunla nəzərdə tutulan və demokratik cəmiyyətdə iğtişaf və cinayətlərin qarşısını almaq məqsədilə milli təhlükəsizliyin və ictimai asayişin təmin edilməsi, sağlamlıq və mənəviyyətin, yaxud başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün zəruri olanlardan başqa bu qanunların həyata keçirilməsi heç vaxtla məhdudlaşdırıla bilməz. Bu maddə silahlı qüvvələrin, polis, yaxud dövlət inzibati orqanlarının tərkibinə daxil olan şəxslər tərəfindən bu hüquqların həyata keçirilməsinə qanuni məhdudiyyətlər tətbiqinə mane olmur.

12-ci Maddə. Nigaha girmək hüququ

Nigah yaşına çatmış kişilər və qadınların nigaha girməni və ailə qurmanı tənzim edən milli qanunvericiliyə uyğun olaraq nigaha girmək və ailə qurmaq hüququ var.

13-cü Maddə. Hüquqi müdafiədə səmərəli vasitələr hüququ

Bu Konvensiyada təsdiqlənmiş hüquq və azadlıqları pozulan hər bir şəxsin belə pozuntunun hətta rəsmi qaydada fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildiyi halda da dövlət orqanlarında hüquqi müdafiənin səmərəli vasitələrinə malik olmaq hüququ var.

14-cü Maddə. Ayrı-seçkiliyin yasaq edilməsi

Bu Konvensiyada təsdiqlənmiş hüquq və azadlıqlardan istifadə hər hansı bir şəxsin cinsinə, irqinə, dərisinin rənginə, dilinə, dininə, siyasi, yaxud digər əqidələrinə, milli, yaxud sosial mənşəyinə, milli azlığa mənsubiyyətinə, əmlak vəziyyətinə, doğuluşuna və ya hər hansı başqa əlamətə görə ayrı-seçkiliyə yol verilmədən təmin edilməlidir.

15-ci Maddə. Fövqəladə vəziyyətlərdə öhdəliklərdən geri çəkilmə

1. Mühərribə, yaxud millətin həyatını təhlükə altına alan digər fəvqəladə şəraitdə razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflərdən hər hansı biri bu Konvensiya üzrə öz öhdəliklərindən ancaq şəraitin fəvqəladəliyi, yol verdiyi dərəcədə və onun beynəlxalq hüquq üzrə digər öhdəliklərinə zidd olmaması şərtlə geri çəkilmə tədbirlərini qəbul edə bilər.

2. Bu müddə qanuna uyğun hərbi əməliyyatlar nəticəsində insanların ölüm halları istisna olmaqla 2-ci maddənin və ya 3-cü maddənin, 4-cü maddənin 1-ci bəndin və 7-ci maddənin müddəalarından hər hansı biri geri çəkilmə üçün əsas ola bilməz.

3. Geri çəkilmənin bu hüququndan istifadə edən razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflərdən hər hansı biri həyata keçirdiyi tədbirlər və onların qəbulunun səbəbləri haqqında Avropa Şurasının Baş Katibinə ətraflı şəkildə məlumat verir. O, Avropa Şurasının Baş Katibini həm də belə tədbirlərin fəaliyyətinin dayandırılması tarixi və Konvensiyanın müddəalarının tam həcmdə həyata keçirilməsinə yenidən başlanılması haqqında məlumatlandırır.

16-cı Maddə. Əcnəbilərin siyasi fəaliyyətini məhdudlaşdırma

10, 11 və 14-cü maddələrdə heç nəyə Razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflərin əcnəbilərin siyasi fəaliyyətinə məhdudiyyətlər tətbiq edilməsi üçün maneə kimi baxıla bilməz.

17-ci Maddə. Hüquqlardan sui-istifadənin yasaq edilməsi

Mövcud konvensiyada heç nə hər hansı bir dövlətin, şəxslər qrupunun, yaxud hər hansı bir şəxsin bu Konvensiyada qəbul edilmiş hüquq və azadlıqların ləğvinə, yaxud onların Konvensiyada nəzərdə tutulduğundan artıq məhdudlaşdırılmasına yönəlikli hər hansı bir fəaliyyətlə məşğul olmaq, yaxud hər hansı bir hərəkəti etmək hüququnun olduğu kimi yozula bilməz.

18-ci Maddə. Hüquqlar barəsində məhdudiyyətlərdən istifadənin hədləri

Göstərilən hüquq və azadlıqlara münasibətdə bu Konvensiyada yol verilən məhdudiyyətlər nəzərdə tutulan məqsədlərdən başqa heç bir məqsədə tətbiq edilmir.

II BÖLMƏ. İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİ

19-cü Maddə. Məhkəmənin təsis

Razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflər bu Konvensiya və ona əlavə edilən Protokol ilə üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərə əməl edilməsinin təmin olunması məqsədilə İnsan Hüquqları üzrə sonradan "Məhkəmə" adlandırılan Avropa Məhkəməsi təsis edirlər. O, daimi əsaslarla fəaliyyət göstərir.

20-ci Maddə. Hakimlərin sayı

Məhkəməyə daxil olan hakimlərin sayı razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflərin sayına bərabərdir.

21-ci Maddə. Hakimlərə verilən tələblər

1. Hakimlər yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik olmalı və yüksək məhkəmə vəzifəsinə təyin edilən zaman verilən tələbləri təmin etməli, yaxud əksəriyyət tərəfindən qəbul edilmiş nüfuzla malik hüquqşünaslar olmalıdırlar.

2. Hakimlər Məhkəmənin işində şəxsən iştirak edirlər.

3. Hakim vəzifəsində olduqları bütün müddət ərzində onların müstəqilliyi və qərəzsizliyi ilə, yaxud tam iş günü ərzində onların işlərinin xarakterindən irəli gələn tələblər ilə bir araya sığmayan heç bir fəaliyyəti həyata keçirmirlər. Bu bənddəki müddəaların tətbiqi ilə bağlı yaranan bütün məsələlər Məhkəmə tərəfindən həll edilir.

22-ci Maddə. Hakimlərin seçkiləri

1. Razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflərin hər birindən hakimi Razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflərin verdiyi üç namizədin daxil olduğu siyahıdan səs çoxluğu ilə Parlament Assambleyası seçir.

2. Məhkəmənin seçkiyəqədərki tərkibi yeni Razılığa gəlmiş Tərəflərin

qoşulduğu, eləcə də açılmış vakansiyaların doldurulduğu hallarda oxşar prosedura fəaliyyət göstərir.

23-cü Maddə. Səlahiyyət müddəti

1. Hakimlər altı illik müddətə seçilir. Onlar yenidən seçilə bilərlər. Ancaq birinci tərkibdəki hakimlərin yarısının səlahiyyət müddəti seçildikləri andan 3 il keçdikdən sonra qurtarır.

2. Birinci üç illik müddətdən sonra səlahiyyətləri qurtaran hakimlər onların seçilməsindən dərhal sonra Avropa Şurasının Baş Katibi tərəfindən püşk yolu ilə müəyyənləşdirilir.

3. Məhkəmə tərkibinin yarısının hər üç ildən bir mümkün dərəcədə yeniləşməsinə təmin etmək üçün Parlament Assambleyası istənilən sonrakı seçkilərin keçirilməsindəki belə bir qərar qəbul edə bilər ki, bir və ya bir neçə seçilməli hakimlərin müddətləri, yaxud səlahiyyət müddətləri altı il deyil, başqa cür, istənilən halda 9 ildən artıq və 3 ildən az olmayacaq.

4. Bir səlahiyyət müddətindən artıq müddətdən səhbət getdiyi və Parlament Assambleyası əvvəlki bəndin müddəalarını tətbiq etdiyi hallarda səlahiyyət müddətləri seçkilərdən dərhal sonra Avropa Şurasının Baş katibi tərəfindən püşk yolu ilə müəyyənləşdirilir.

5. Hələ səlahiyyət müddəti bitməyən başqa hakimi əvəzləmək üçün seçilən hakim bu postu əvvəlki hakimin səlahiyyətlərindən qalan müddət ərzində tutur.

6. Hakimlərin səlahiyyət müddəti onların 70 yaşına çatması ilə qurtarır.

7. Hakimlər öz postlarını dəyişdiriləndəki tuturlar. Bununla belə, dəyişdirildikdən sonra da artıq icraatlarında olan işlərə baxmaqda davam edirlər.

24-cü Maddə. Vəzifədən azad etmə

Hakim vəzifəsindən yalnız digər hakimlərin üçdə iki səs çoxluğu ilə onun verilən tələblərə artıq uyğun gəlmədiyinə dair qərar qəbul eddikləri halda azad edilə bilər.

25-ci Maddə. Katiblik və hüquq referentləri

Hakimin hüququ, vəzifəsi və təşkilatı Məhkəmə Reqlamenti ilə müəyyənləşdirilən Məhkəmə Katibliyi var. Məhkəmə hüquq referentlərinin xidmətindən istifadə edir.

26-cı Maddə. Məhkəmənin plenar iclasları

Məhkəmə plenar iclaslarda:

a) üç il müddətinə öz sədrini və sədrin bir, yaxud iki müavini seçir. Onlar yenidən seçilə bilərlər;

b) müəyyən müddət üçün yaradılan Palatalar təşkil edir;

c) Məhkəmə Palataları sədrini seçir. Onlar yenidən seçilə bilərlər;

d) Məhkəmə reqlamentini qəbul edir; və

e) Məhkəmənin Katib-kanslerini və onun bir, yaxud bir neçə müavini seçir.

27-ci Maddə. Komitələr, Palatalar və Böyük Palata

1. Məhkəmə ona verilən işə baxmaq üçün hər birinin tərkibi üç hakimdən ibarət olan komitələr, tərkibi yeddi hakimdən ibarət olan Böyük Palatanı təşkil edir. Məhkəmənin Palataları müəyyən müddətə komitələr yaradır.

2. İşdə tərəf olan, dövlətin seçdiyi hakim, Palataların və Böyük Palatanın exofficio üzvüdür; belə bir hakim olmayanda, yaxud o, iclasda iştirak edə bilmədiyi halda həmin dövlət hakim qismində çıxış edən bir şəxsi təyin edir.

3. Böyük Palatanın tərkibinə Məhkəmə Reqlamentinə uyğun olaraq təyin

edilmiş Məhkəmə sədri, Məhkəmə sədrinin müavinləri, Palata sədrləri və Məhkəmənin digər üzvləri daxildir. 43-cü maddənin müddəalarına uyğun olaraq iş Böyük Palataya verildikdən, işdə tərəf olan, müvafiq dövlət təmsil edən Palata sədri və hakimlər istisna olmaqla, hökm çıxarmış Palata hakimlərindən heç biri onun iclaslarında iştirak etməməlidir.

28-ci Maddə. Şikayətlərin (ərizələrin) qəbul edilməzliyi haqqında komitələrin cəfərləri

Komitə 34-cü maddəyə uyğun verilən fərdi şikayəti bir səsle qəbul olunan yekdil qərarla qəbul edilməz elan edə, şikayət əlavə öyrənilmədən qərar qəbul edildikdə onu baxılmalı işlərin siyahısından çıxara bilər. Bu qərar qətidir.

29-cü Maddə. Şikayətin qəbul olunma bilməsi və işin məzgi haqqında Palatanın qərarları

1. 28-ci maddədə nəzərdə tutulan qərarların heç biri qəbul edilmədikdə Palata 34-cü maddəyə uyğun olaraq verilən fərdi şikayətin qəbul olunma bilməsi və işin məzgi haqqında qərar çıxarır.

2. Palata 33-cü maddəyə uyğun olaraq verilən dövlət şikayətinin qəbul olunma bilməsi və işin məzgi haqqında qərar çıxarır.

3. Məhkəmə istisna kimi, əks qərar qəbul etmədikdə şikayətin qəbul olunma bilməsi haqqında ayrıca qərar çıxarır.

30-cü Maddə. Böyük Palatanın xeyrinə yurisdiksiyanın güzəştı

Palatanın baxışındakı iş Konvensiyanın və ya ona əlavə edilmiş Protokolların müddəalarının təfsiri ilə bağlı ciddi məsələlərə toxunursa, yaxud məsələlərin həllinin Məhkəmənin əvvəllər çıxardığı qərarla ziddiyyət təşkil edərsə, o zaman tərəflərin heç birinin etirazı olmadıqda halda Palata öz qərarını çıxarana qədər yurisdiksiyasını Böyük Palatanın xeyrinə güzəştə gedə bilər.

31-ci Maddə. Böyük Palatanın səlahiyyətləri

Böyük Palata:

a) İstənilən palatalardan biri 30-cü maddənin müddəaları əsasında yurisdiksiyasını güzəştə getdikdə, yaxud 43-cü maddənin müddəalarına uyğun olaraq, iş ona göndərildikdə 33-cü və ya yaxud 34-cü maddənin müddəalarına əsasən verilən şikayət üzrə qərar çıxarır.

b) məsləhətverici qərarlar çıxarmaq haqqında 47-ci maddənin müddəaları əsasında göndərilən sorğulara baxır.

32-ci Maddə. Məhkəmənin səlahiyyətləri

1. Konvensiyanın və ona əlavə Protokolların müddəalarının təfsir və tətbiqinə aid və 33, 34 və 47-ci maddələrin müddəalarında nəzərdə tutulan hallarda Məhkəməyə verilmə bilən bütün məsələlər Məhkəmənin səərəncamındadır.

2. Konkret bir iş üzrə məhkəmənin səlahiyyəti haqqında mübahisə olduqda məsələni Məhkəmənin özü həll edir.

33-cü Maddə. Dövlətlərarası işlər

Rəzilığa gəlmiş Yüksək Tərəflərin hər biri Konvensiyanın və ona əlavə edilən Protokolların müddəalarının digər Rəzilığa gəlmiş Yüksək Tərəflərin güman edilən hər bir pozuntusu haqqında Məhkəmədə məsələ qaldıra bilər.

34-cü Maddə. Fərdi şikayətlər

Məhkəmə bu Konvensiyada, yaxud ona əlavə Protokollarda qəbul edilmiş hüquqların Rəzilığa gəlmiş Yüksək Tərəflərin biri tərəfindən pozulmasının qurbanı olduğunu təsdiq edən hər bir fiziki şəxsədən, hər bir qeyri-hökumət təşkilatından, yaxud fərdi şəxslər qrupundan şikayət qəbul edə bilər. Rəzilığa

gəlmiş Yüksək Tərəflər bu hüquqların səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə heç bir vəchlə mane olmamağı öhdələrinə götürürlər.

35-ci Maddə. Qəbul olunma bilmə şərtləri

1. Məhkəmə işə baxılması üçün onu ancaq beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul olunmuş normalarında nəzərdə tutulmuş müdafiənin bütün daxili vasitələri tükəndikdən sonra və milli orqanlar tərəfindən işə dair qəti qərar çıxarıldığı tarixdən altı ay ərzində qəbul edə bilər.

2. Məhkəmə 34-cü maddəyə əsasən verilən aşağıdakı fərdi şikayətin heç birini baxılmaq üçün qəbul etmir, əgər bu şikayət:

a) anonimdirsə;

b) Mahiyyətə məhkəmədə artıq baxılmış şikayətin oxşarıdırsa, yaxud beynəlxalq araşdırmanın və ya tənzimlənmənin başqa prosedurasının predmetidirsə və işə dair yeni faktlar yoxdursa.

3. Məhkəmə 34-cü maddəyə uyğun verilən, ancaq bu Konvensiyanın, yaxud ona əlavə Protokolların müddəalarına uyğun gəlməyən, açıq-aşkar əsaslandırılmamış və ya şikayətlərin verilmə hüquqlarından sui-istifadə hesab etdiyi hər bir fərdi şikayəti qəbul olunmaz elan edir.

4. Məhkəmə mövcud maddəyə uyğun qəbul olunmaz hesab etdiyi verilən hər bir şikayəti rədd edir. O, bunu araşdırmanın istənilən mərhələsində edə bilər.

36-cı Maddə. Üçüncü tərəfin iştirakı

1. Palataların hər hansı birinin və ya Böyük Palatanın baxışında olan istənilən işə münasibətdə barəsində, vətəndaşı ərizəçi olan hər bir Rəzilığa gəlmiş Yüksək Tərəflə yazılı rəylər verməkdə və Məhkəmə dinləmələrində iştirak etməkdə haqlıdır.

2. Ədalət məhkəməsinin lazımı icrasının xeyrinə Məhkəmə Sədri işdə tərəf olmayan hər bir Rəzilığa gəlmiş Yüksək Tərəflə, yaxud ərizəçi olmayan, ancaq işdə maraqlı hər bir şəxsi yazılı rəylər vermək, yaxud məhkəmə dinləmələrində iştirak üçün dəvət edə bilər.

37-ci Maddə. Maraqlı tərəflərin iştirakı ilə işə baxma prosedurası və dinc sənəş prosedurası.

1. Məhkəmə şikayəti məqbul elan etdikdə:

a) Məhkəmə maraqlı tərəflərin təmsilçilərinin iştirakı ilə işə baxış davam etdirir, zəruri olduqda işin vəziyyətinin araşdırılmasını həyata keçirir və bunun da səmərəli şəkildə yerinə yetirilməsi üçün maraqlı dövlətlər bütün zəruri şəraiti yaradırlar.

b) Məhkəmə bu Konvensiyada və ona əlavə Protokollarda qəbul olunmuş insan hüquqlarına əməl etmə əsasında işə dair dinc sənəş bağlamaq məqsədilə özünü maraqlı olan tərəflərin səərəncamına verir.

2. I bəndin "b" yarım bəndində nəzərdə tutulan iş qaydası məxfi xarakter daşıyır.

38-ci Maddə. İş icrasının dayandırılması.

1. Vəziyyət aşağıdakı nəticələri çıxarmaq imkanı verdikdə araşdırmanın istənilən mərhələsində Məhkəmə işin icrasının dayandırılmasına dair qərar qəbul edə bilər:

a) ərizəçi artıq öz şikayətinin baxılmasına nail olmaq fikrində deyil;

b) mübahisə yoluna qoyulmuşdur;

c) Məhkəmənin müəyyən etdiyi istənilən digər səbəbə görə, şikayətə sonrakı baxış əsassızdır.

Bununla belə bu Konvensiya və ona əlavə Protokollar ilə təmin olunmuş insan hüquqlarına əməl etmə bunu tələb etdikdə Məhkəmə şikayətə baxılmasını davam etdirir.

2. Məhkəmə bu addımı şəraitin doğurduğunu hesab edərsə, şikayəti baxılmalı işlərin siyahısına bərpa etmək haqqında qərar qəbul edə bilər.

39-cü Maddə. Dinc saziş bağlama

Dinc saziş bağlandıqda Məhkəmə faktların və əldə edilmiş nəticələrin yalnız xülasəsi verilən qərarlar çıxarmaq yolu ilə işi öz siyahısından çıxarır.

40-cı Maddə. Açıq məhkəmə iclasları və sənədlər ilə tanışlıq yolu

1. Məhkəmə müstəsna hallarla bağlı başqa qərar qəbul etmədikdə onun iclasları açıqdır.

2. Saxlanmaq üçün Katibliyə verilmiş sənədlər Məhkəmə sədri başqa qərar qəbul etmədikdə ictimaiyyət üçün açıqdır.

41-ci Maddə. Ədalətli ödəncə

Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ya ona əlavə Protokolların pozuntusunun baş verdiyini, Razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflərin daxili hüququnun isə bu pozuntunun nəticələrini ancaq qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini elan edərsə, zəruri halda zərər çəkmiş tərəfə ədalətli ödəncə verir.

42-ci Maddə. Palatanın qərarları

Palatanın qərarları 44-cü maddənin 2-ci bəndinin müddəalarına əsasən qəti hal alır.

43-cü Maddə. İşin Böyük Palataya verilməsi

1. Palatanın müstəsna hallarda qərar çıxardığı tarixdən üç ay ərzində işdəki tərəflərdən istənilən birinin baxılması üçün işi Böyük Palataya vermək haqqında müraciəti mümkündür.

2. Bu Konvensiyanın və ya ona əlavə Protokolların müddəalarının təfsiri, yaxud tətbiqiylə bağlı ciddi bir məsələ, yaxud ümumi xarakterli başqa bir məsələ qaldırıldığı halda müraciəti Böyük Palatanın beş üzvündən ibarət Kollegiya qəbul edir.

3. Kollegiya müraciəti qəbul etdikdə Böyük Palata iş üzrə öz qərarını çıxarır.

44-cü Maddə. Qəti qərarlar

1. Böyük Palatanın qərarı qətidir.

2. Palataların hər birinin qərarı aşağıdakı hallarda qəti olur:

a) tərəflər işin Böyük Palataya verilməsinə dair xahiş edəcəklərini bildirmədikdə;

b) qərar çıxarıldığı tarixdən üç ay müddətində işin Böyük Palataya verilməsinə dair müraciət edilmədikdə;

c) Böyük Palatanın Kollegiyası 43-cü maddəyə əsasən işin verilməsi haqqında müraciəti rədd etdikdə;

3. Qəti qərar dərc edilməlidir.

45-ci Maddə. Qərar və hökmləri əsaslandırma.

1. Şikayətlərin qəbul olunması, yaxud qəbul olunmaması haqqında qərarlar, həmçinin hökmlər motivləşdirilməlidir.

2. Qərar hakimlərin yekdil fikrini bütövlüklə, yaxud qismən ifadə etmədikdə hər bir hakim özünün xüsusi fikrini təqdim etməkdə haqlıdır.

46-cı Maddə. Məcburi qüvvə və qərarların icrası.

1. Razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflər tərəf olduqları iş üzrə qəti qərarı yerinə yetirməyi öhdələrinə götürürlər.

2. Məhkəmənin qəti qərarı Nazirlər Komitəsinə göndərilir və bu Komitə onun icrasına nəzarəti həyata keçirir.

47-ci Maddə. Məsləhətverici rəylər

1. Məhkəmə Nazirlər Komitəsinin xahişinə görə, Konvensiyanın və ona əlavə protokolların müddəalarının təfsirinə aid hüquqi məsələlər üzrə məsləhətverici rəylər çıxara bilər.

2. Bu rəylər nə Konvensiyanın I bölməsində və ona əlavə edilən protokollarda müəyyənləşdirilən hüquq və azadlıqların məzmunu və ya həcminə, nə də Konvensiyada nəzərdə tutulan hər hansı bir müraciətə baxılarkən Məhkəmənin, yaxud Nazirlər Komitəsinin, ehtimal ki, qaldırmalı olacağı başqa məsələlərə toxunmamalıdır.

3. Nazirlər Komitəsinin Məhkəmədən məsləhətverici rəy verməsi sorğusu ilə bağlı qərarı Komitədə iclas aparmaq hüququ olan nümayəndələrin səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

48-ci Maddə. Məsləhətverici rəylər ilə bağlı Məhkəmənin səlahiyyətləri

Məsləhətverici rəylə bağlı Nazirlər Komitəsinin göndərdiyi sorğunun, Məhkəmənin 47-ci maddədə müəyyənləşdirilən məsləhətverici səlahiyyətlərinə aid olub-olmaması haqqında məsələni Məhkəmə həll edir.

49-cü Maddə. Məsləhətverici rəyləri əsaslandırma

1. Məhkəmənin məsləhətverici rəyləri motivləşdirilməlidir.

2. Məsləhətverici rəy bütövlükdə, yaxud qismən hakimlərin yekdil fikrini ifadə etmədikdə, hər hansı bir hakim özünün xüsusi fikrini təqdim etməkdə haqlıdır.

3. Məhkəmənin məsləhətverici rəyləri Nazirlər Komitəsinə göndərilir.

50-ci Maddə. Məhkəmə xərcləri

Məhkəmənin fəaliyyətilə bağlı xərcləri Avropa Şurası ödəyir.

51-ci Maddə. Məhkəmənin imtiyaz və immunitetləri

Hakimlər öz funksiyalarını icra edərkən Avropa Şurası Nizamnaməsinin 40-cü maddəsində və onun əsasında bağlanmış sazişlərdə nəzərdə tutulan imtiyaz və immunitetlərdən istifadə edirlər.

III BÖLMƏ. MÜXTƏLİF MÜDDƏALAR

52-ci Maddə. Baş katibin sorğuları

Razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflərdən hər biri Avropa Şurası Baş katibinin xahişindən sonra bu Konvensiyanın müddəalarından istənilən birinin səmərəli tətbiqini öz daxili hüququnun necə təmin etməsinə dair izahat təqdim edir.

53-cü Maddə. Qəbul edilmiş insan hüquqlarının təminatı

Bu Konvensiyada heç nə Razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflərdən istənilən birinin qanunvericiliyi, yaxud onun iştirak etdiyi başqa sazişlə təmin edilə bilən insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının hər hansı birinin məhdudlaşdırılması, azaldılması kimi şərh edilə bilməz.

54-cü Maddə. Nazirlər Komitəsinin səlahiyyətləri

Bu Konvensiyada heç nə Avropa Şurasının Nizamnaməsi tərəfindən Nazirlər Komitəsinə verilmiş səlahiyyətləri azaltmır.

55-ci Maddə. Mübahisələri yoluna qoymağın başqa vasitələrindən imtina

Razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflər xüsusi sazişlə başqa müəyyənləşdirilmədikdə, bu Konvensiyanın müddəalarının təfsiri və yaxud tətbiqiylə bağlı mübahisə ərizə göndərmək yolu ilə baxılmağa verilərkən onların

arasında qüvvədə olan müqavilədən, konvensiyadan, yaxud bəyanatdan və mübahisəni yoluna qoymaq üçün bu Konvensiyada nəzərdə tutulandan başqa bir vasitədən istifadə etməməyə razılaşıblar.

56-cı Maddə. Qüvvənin ərazi təsir sahəsi

1. Hər bir dövlət təsdiq zamanı və ya sonra Avropa Şurasının Baş Katibini xəbərdar edərək, bu maddənin 4-cü bəndini nəzərə almaqla Konvensiyanın bütün ərazilərinə, yaxud xarici əlaqələrinə görə məsuliyyət daşıdığı ərazilərdən birinə aid olduğunu bildirə bilər.

2. Konvensiya Avropa Şurası Baş Katibi xəbərdarlıq məktubunu aldıqdan sonra otuzuncu gündən başlayaraq bu məktubda göstərilən ərazidə, yaxud ərazilərdə qüvvəyə minir.

3. Bu Konvensiyanın müddəaları göstərilən ərazilərdə yerli şəraiti lazımı səviyyədə nəzərə alınmaqla tətbiq edilir.

4. Bu maddənin I bəndinə əsasən bəyanat vermiş hər bir dövlət sonradan istənilən vaxt bu bəyanatda göstərilən bir və ya bir neçə əraziyə görə bu Konvensiyanın 34-cü maddəsinə uyğun olaraq Məhkəmənin fiziki şəxslərdən, qeyri-hökumət təşkilatlarından, yaxud fərdi şəxslər qrupundan şikayət qəbul etmək səlahiyyətini tanımasına dair bəyanat verə bilər.

57-ci Maddə. Düzəliş qeydlər

1. İstənilən dövlət bu Konvensiyanı imzalayarkən, yaxud onun təsdiqnaməsini saxlanmağa təhvil verərkən həmin vaxt ərazisində qüvvədə olan bu və ya digər qanunun Konvensiyanın istənilən konkret bir müddəasına uyğun olmamasına dair bu müddəaya düzəliş verə bilər. Bu maddəyə əsasən ümumi xarakterli düzəliş-qeydlərə yol verilmir.

2. Bu Maddəyə əsasən istənilən düzəliş-qeyd müvafiq qanunun xülasəsini əhatə etməlidir.

58-ci Maddə. Etibarsız elan etmə

1. Razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflər Konvensiya Tərəfi olduğu tarixdən yalnız beş il keçəndən və bu barədə digər Razılığa gəlmiş Tərəflər məlumatlandırılan bildirişin Avropa Şurası Baş Katibinə göndərilməsindən altı ay keçəndən sonra bu Konvensiyanı etibarsız elan edə bilər.

2. Etibarsız elan etmə müvafiq Razılığa gəlmiş Yüksək Tərəfi bu Konvensiya üzrə öhdəliklərin pozulması və etibarsız elan etmənin qüvvəyə mindiyi tarixə qədər ola bilən istənilən hərəkət barəsində bu Konvensiya üzrə öhdəliklərindən azad etmir.

3. Avropa Şurasının üzvü olmaqdan imtina edən Yüksək Tərəf həmin şərtlərlə də bu Konvensiyanın Tərəfi olmaqdan azad olur.

4. Əvvəlki bəndlərin müddəalarına əsasən Konvensiya 56-cı maddənin müddəalarına uyğun olaraq, qüvvəsinin aid edildiyi istənilən əraziyə münasibətdə etibarsız elan edilə bilər.

59-cu Maddə. İmzalanma və təsdiq edilmə

1. Bu Konvensiya Avropa Şurasının üzv dövlətləri tərəfindən imzalanmaq üçün açıqdır. O təsdiq edilməlidir. Təsdiqnamə saxlanmaq üçün Avropa Şurasının Baş Katibinə təhvil verilir.

2. Bu Konvensiya on ədəd təsdiqnamənin saxlanmaq üçün təhvil verilməsindən sonra qüvvəyə minir.

3. Konvensiyanı sonradan təsdiq edən dövlətlər üçün Konvensiya bu dövlətlər təsdiqnamələrini saxlanmağa təhvil verdikləri tarixdən qüvvəyə minir.

4. Avropa Şurasının Baş Katibi Konvensiyanın qüvvəyə minməsi, onu təsdiq etmiş Razılığa gəlmiş Yüksək Tərəflər və sonradan əldə edilə bilən təsdiqnamələrin təhvil verilməsi haqqında Avropa Şurasının üzv dövlətlərini xəbərdar edir.

1950-ci il 4 noyabr tarixində Romada ingilis və fransız dillərində yazılmış hər iki mətn eyni qüvvədə olub, vahid nüsxədə Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Baş Katib təsdiq edilmiş surətləri Konvensiyanı imzalamış dövlətlərə göndərir. (Bu Konvensiyanın mətni 11-ci protokola uyğun olaraq düzəldilmişdir),

İRQİ AYRI-SEÇKİLİYİN BÜTÜN FORMALARININ LƏĞV EDİLMƏSİ HAQQINDA BEYNƏLXALQ KONVENSIYA

21 dekabr 1965-ci il tarixində Baş Məclisin 2106 A(XX) sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilmiş imzalanmaq və təsdiq edilmək üçün açıqdır.

19-cu maddəyə uyğun olaraq, 4 yanvar 1969-cu il tarixində qüvvəyə minmişdir.

Bu Konvensiyanın iştirakçı dövlətləri:

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin hər bir insana məxsus ləyaqət və bərabərlik prinsiplərinə əsaslandığını və Təşkilatın bütün üzv dövlətlərinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının irqinə, cinsinə, dilinə və dininə fərq qoymadan hamı üçün insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hamılıqla hörmət təşviq edilməsi və inkişafı kimi əsas vəzifələrdən birinə əməl edilməsinə nail olmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə əməkdaşlıqda birgə və müstəqil fəaliyyət göstərməyi öhdələrinə götürdüklerini hesab edərək,

İnsan Hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsinin bütün insanların ləyaqət və hüquq baxımından azad və bərabər doğulduğunu və hər bir insanın heç bir fərq, xüsusən, irqinə, dərisinin rənginə, yaxud milli mənşəsinə fərq qoyulmadan, orada elan edilən bütün hüquq və azadlıqlara sahib olmalı olduğunə hesab edərək,

bütün insanların qanun qarşısında bərabər olduğunu və qanun tərəfindən hər cür ayrı-seçkilikdən və ayrı-seçkiliyə hər cür təhrikçilikdən bərabər müdafiə hüququna malik olduğunu hesab edərək,

Harada və hansı formada təzahür etməsindən asılı olmayaraq Birləşmiş Millətlər Təşkilatının müstəmləkəçiliyi, onunla bağlı seqreqasiya və ayrı-seçkilik təcrübəsini pislədiyini və Müstəmləkə ölkələrinə və xalqlarına istiqlalçılıq verilməsi haqqında 14 dekabr 1960-cı il tarixli (Baş Məclisin 1514(XV) sayılı qətnaməsi) bəyannaməsində bütün bunlara təcili surətdə və sözsüz son qoyulmasının zəruriliyini təsdiq və təntənəli şəkildə bəyan etdiyini hesab edərək,

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında 20 noyabr 1963-cü il tarixli (Baş Məclisin 1904(XVIII) sayılı qətnaməsi) bəyannaməsinin bütün dünyada irqi ayrı-seçkiliyin bütün forma və təzahürlərinin tezliklə ləğv edilməsini və insan ləyaqəti, şəxsiyyətinin dərk edilməsinin və ona hörmətin təmin olunmasının zəruriliyini təntənəli şəkildə təsdiq etdiyini hesab edərək,

İrqi fərqlərə əsaslanan hər cür üstünlük nəzəriyyəsinin elmi baxımdan saxta, əxlaqi baxımdan çirkin, sosial baxımdan isə ədalətsiz və təhlükəli olduğuna görə irqi ayrı-seçkiliyə harada olursa - olsun, nə nəzəri, nə də təcrübə baxımından bəraət qazandırmanın mümkünəzliyinə əmin olaraq,

İnsanlara irqinə, dərisinin rənginə, yaxud etnik mənşə əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik qoyulmasının millətlər arasında dostluq və sülh münasibətlərinə mane olduğunu və xalqlar arasında sülh və təhlükəsizliyin, hətta eyni dövlət daxilində şəxslərin harmonik birgə yaşayışının pozulmasına gətirib çıxara biləcəyini təsdiq edərək,

İrqi əngəllərin mövcudluğunun istənilən insan toplusunun ideallarına zidd

olduğuna əmin olaraq,

Dünyanın bəzi bölgələrində hələ də müşahidə edilən irqi ayrı-seçkilik təzahürlərindən, həmçinin irqi üstünlük, yaxud aparteid, seqreqasiya və ya ayırma siyasətini irqi nifrət prinsiplərinə əsaslanan dövlət siyasətindən təşviş düşərək,

İrqi ayrı-seçkiliyin bütün forma və təzahürlərini tezliklə ləğv etmək və irqlər arasında qarşılıqlı anlaşmaya nail olmaq və irqi seqreqasiya və irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarından azad olan beynəlxalq birlik yaratmaq məqsədilə irqi nəzəriyyələrin və onların həyata keçilmə təcrübəsinin qarşısını almaq və kökünü kəsmək üçün bütün zəruri tədbirləri görmək əzmini bildirərək,

Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 1958-ci ildə təsdiq etdiyi müddə ilə işə götürmə və əmək sahəsində ayrı-seçkilik haqqında Konvensiyanı və Təhsil, elm və mədəniyyət məsələləri üzrə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1960-cı ildə təsdiq etdiyi təhsil sahəsində ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması haqqında Konvensiyanı nəzərə alaraq,

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında bəyannaməsində şərh olunmuş prinsiplərin həyata keçirilməsini və bu məqsədə nail olmaq üçün ən təcili praktik tədbirlərin görülməsini təmin etməyi arzulayaraq,

aşağıdakılar haqqında razılığa gəlmişlər:

I HİSSƏ

1-ci Maddə

1. Bu Konvensiyada "irqi ayrı-seçkilik" ifadəsi məqsədi, yaxud nəticəsi ictimai həyatın siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, yaxud istənilən digər sahəsində bərabər əsasda insan hüquqları və əsas azadlıqların tanınmasını, istifadə edilməsini, yaxud həyata keçirilməsini məhv etmək və ya azaltmaq olan irq, dərinin rəngi, qəbilə, milli, yaxud etnik mənşə əlamətlərinə əsaslanan istənilən ayırmanı, istisnalığı, məhdudiyyəti, yaxud üstün tutulmanı bildirir.

2. Bu Konvensiyada heç nə iştirakçı dövlətlərin milli mənsəbiyyətə, vətəndaşlığa, yaxud başqa dövlətin təbəəliyinə keçməyə dair qanunvericilik müddəalarına hansısa ölçüdə təsir göstərmək kimi yozula bilməz, bu şərtlə ki, belə qərarlarda müəyyən millət barəsində ayrı-seçkilik siyasəti yeridilməsin.

3. Müdafiəyə ehtiyacı olan bəzi irqi, yaxud etnik qrupların və ya ayrı-ayrı şəxslərin lazımi tərəqqisini təmin etmək müstəsna məqsədi ilə belə qrup, yaxud şəxslərin insan hüquqlarından və əsas azadlıqlardan bərabər istifadə etməsinin və onları bərabər həyata keçirməsinin təmin olunması üçün zəruri olan xüsusi tədbirlərin görülməsinə ancaq bu şərtlə irqi ayrı-seçkilik kimi baxılmır ki, belə tədbirlər müxtəlif irqi qruplar üçün ayrıca hüquqların saxlanması gətirib çıxarmasın və onlar nail olunması üçün tətbiq edildiyi məqsədlər əldə edildikdən sonra qüvvədə qalmasın.

4-cü Maddə

İştirakçı dövlətlər bir irqin, yaxud dərisi müəyyən rəngli şəxslər qrupunun, yaxud etnik mənşənin üstünlüyü ideya və nəzəriyyələrinə əsaslanan, yaxud hansı formada olursa-olsun irqi nifrətə və ayrı-seçkiliyə bəraət qazandırmaya onu təşviq etməyə cəhd edən hər cür təbliğatı və təşkilatları pisləyir, belə ayrı-seçkiliyə, yaxud ayrı-seçkilik hərəkətlərinə təhrikçiliyin kökünü kəsməsinə yönələn təcili və pozitiv tədbirlər görməyi öhdələrinə götürürlər və bu məqsədlə

onlar insan hüquqlarının Ümumi bəyannaməsinin prinsiplərinə, bu Konvensiyanın 5-ci maddəsində aydın şəkildə ifadəsini tapmış hüquqlara əsasən həmçinin:

a) irqi üstünlüyə, yaxud nifrətə əsaslanan ideyaların hər cür yayılmasını, irqi ayrı-seçkiliyə hər cür təhrikçiliyi; eləcə də hər hansı bir irqə, başqa rəngli dəriyə və ya başqa etnik mənşəyə mənsub şəxslər qrupuna qarşı yönəldilmiş bütün zorakılıq hərəkətləri, yaxud belə hərəkətlərə təhrikçiliyi; həmçinin irqçi fəaliyyət göstərmək üçün, onun maliyyələşdirilməsi də daxil olmaqla, hər cür yardım göstərilməsini qanunla cəzaya layiq cinayət elan edirlər.

5-ci Maddə

Bu Konvensiyanın 2-ci maddəsində ifadə olunmuş əsas öhdəliklərə əsasən iştirakçı dövlətlər irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarını yasaq və ləğv etməyi, irqinə, dərisinin rənginə, milli, yaxud etnik mənşəyinə görə fərq qoyulmadan hər bir insanın qanun qarşısında bərabərliyini təmin etməyi, xüsusən aşağıdakı hüquqları həyata keçirməyi öhdələrinə götürürlər:

a) məhkəmə və ədalətli icra edən bütün digər orqanlar qarşısında bərabərlik hüququ;

b) şəxsi təhlükəsizlik hüququ və istər vəzifəli hökumət adamları, istərsə də ayrı-ayrı şəxslər, qruplar, yaxud idarələr tərəfindən məruz qaldıqları zorakılığa, yaxud bədən xəsarətinə görə dövlət tərəfindən müdafiə olunmaq hüququ;

c) siyasi hüquqlar, xüsusən, ümumi və bərabər seçki hüququ əsasında keçirilən seçkilərdə iştirak etmək - səs vermək və öz namizədliyini irəli sürmək hüququ, ölkənin idarə olunmasında, eləcə də bütün səviyyələrdə dövlət işlərinə rəhbərlikdə iştirak etmək hüququ, həmçinin dövlət qulluğuna girməkdə bərabərlik hüququ;

d) digər mülki hüquqlar, xüsusən

i) dövlətin hüddurları daxilində yerdəyişmək və yaşamaq azadlığı hüququ;

ii) Öz ölkəsi də daxil olmaqla, istənilən ölkəni tərk etmək və öz ölkəsinə qayıtmaq hüququ;

iii. Vətəndaşlıq hüququ;

i v) Nigaha girmək və ər-arvad seçmək hüququ;

v) istər təkbaşına, istərsə də başqaları ilə birlikdə əmlak sahibliyi hüququ

v i) varəsəlik hüququ;

vii) fikir, vicdan və din azadlığı hüququ;

viii) əqiddə azadlığı və onu sərbəst ifadə etmək hüququ;

ix) dinc yığıncaqlar və assosiasiyalar yaratmaq hüququ;

x) iqtisadi, sosial və mədəni sahələrdə hüquqlar, xüsusən;

i) əmək, azad iş seçmək, ədalətli və əlverişli əmək şəraiti, işsizlikdən müdafiə, cəmi əmək üçün bərabər ödəniş, ədalətli və qənaətləndirici haqq;

ii) Həmkarlar ittifaqları yaratmaq və ona daxil olmaq hüququ;

iii) mənzil hüququ;

iv) səhiyyə, tibbi yardım, sosial təminat və sosial xidmət hüququ;

v) təhsil və peşə hazırlığı hüququ;

vi) mədəni həyatda bərabər iştirak etmək hüququ;

f) ictimai istifadə üçün nəzərdə tutulan istənilən yerdən, yaxud istənilən xidmət növündən, məsələn nəqliyyat, mehmanxana, restoran, kafe, teatr və parklardan istifadə etmək, onlara daxil olmaq hüququ;

MÜLKİ VƏ SİYASİ HÜQUQLAR HAQQINDA BEYNƏLXALQ PAKT

23 mart 1966-cı il tarixində Baş Məclisin 2200 A (XXI) sayılı
qətnaməsi ilə qəbul edilmiş,
imzalanmaq və təsdiq edilmək üçün açıqdır. Qüvvəyə minmişdir.
23 mart 1976-cı il

II HİSSƏ

2-ci maddə

1. Bu Paktı iştirak edən hər bir dövlət onun ərazisinin hüddurları daxilində yurisdiksiyasında olan bütün şəxslərin bu Paktı etiraf olunan hüquqlarına heç bir fərq qoyulmadan, yəni irqi, dərisinin rəngi, cinsi, dili, dini, siyasi və digər əqidələri, milli, yaxud, sosial mənşəyi, mülki vəziyyəti, doğuluşu, yaxud başqa hallar baxımından fərq qoyulmadan hörmət etməyi və onların təmin olunmasını öhdəsinə götürür.

2. Əgər hələlik mövcud qanunvericilik tədbirlərində və ya digər tədbirlərdə nəzərdə tutulmamışsa, bu Paktı iştirak edən dövlətlər öz ölkələrinin Konstitusiyaya qaydalarına və bu Paktın müddəalarına əsasən bu Paktı etiraf olunmuş hüquqların həyata keçirilməsi üçün zəruri ola biləcək belə qanunvericilik tədbirlərinin və digər tədbirlərin qəbul edilməsi üçün lazımi ölçü görməyi öhdələrinə götürürlər.

3. Bu Paktı iştirak edən hər bir dövlət öz üzərinə aşağıdakı öhdəlikləri götürür:

a) bu Paktı etiraf olunan hüquq və azadlıqları pozulmuş şəxsi həmin pozuntu hətta rəsmi şəxslər tərəfindən törədilmiş olsa belə, təsirli hüquqi müdafiə vasitələri ilə təmin etmək.

b) belə müdafiəyə ehtiyacı olan hər bir şəxsin hüquqi müdafiə hüququnun səlahiyyətli məhkəmə, inzibati, yaxud qanunvericilik hakimiyyəti orqanları, yaxud dövlətin hüquq sisteminin nəzərdə tutduğu digər səlahiyyətli orqan tərəfindən bərqərar olmasını təmin etmək və məhkəmə müdafiəsinin imkanlarını inkişaf etdirmək;

c) hüquqi müdafiə vasitələri verildikdə səlahiyyətli hakimiyyət tərəfindən onların tətbiqini təmin etmək.

4-cü Maddə

1. Dövlətdə millətin həyatını təhlükədə qoyan və mövcudluğu barədə rəsmi elan edilmiş fəvqəladə vəziyyət yarandıqda, bu Paktı iştirak edən dövlətlər Pakt üzrə öhdəliklərindən geriçəkilmə tədbirlərini vəziyyətin kəskinliyinin tələb etdiyi dərəcədə görə bilərlər, bir şərtlə ki, belə tədbirlər onların beynəlxalq hüquqa dair digər öhdəlikləri ilə ziddiyyət təşkil etməsin və yalnız irq, dərindən rəngi, cins, dil, din, yaxud sosial mənşə əsasında ayrı-seçkiliyə gətirib çıxarmasın.

2. Bu müddəa 6,7,8 (I və II bəndlər), 11, 15, 16 və 18-ci maddələrdən hər hansı bir geriçəkilmə üçün əsas ola bilməz.

3. Paktı iştirak edən dövlətlərdən istənilən biri hüququndan istifadə etdikdə, dərhal geri çəkildiyi müddəalar və onu belə geri çəkilməyə vadar edən səbəblər haqqında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi vasitəsilə həmin Paktı iştirak edən digər dövlətlərə məlumat verməlidir. Eləcə də həmin vasitəçi

ilə onun bu geriçəkilməni dayandırdığı tarix bildirilməlidir.

III HİSSƏ 14-cü Maddə

Hər kəsin ona qarşı irəli sürülən hər hansı cinayət ittihamına baxılarkən, tam bərabərlik əsasında ən azı aşağıdakılarla təminat hüququ var:

a) ona qarşı irəli sürülən ittihamın xarakteri və əsası haqqında onun başa düşdüyü dildə təcili qaydada və ətraflı xəbərdar edilmək;

i) məhkəmədə istifadə olunan dili başa düşmürsə, yaxud bu dildə danışmırsa, tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etmək;

18-ci Maddə

1. Hər bir insanın fikir, vicdan və din azadlığı hüququ var. Bu hüquqa özünün seçdiyi dini və ya əqidəni daşımaq, yaxud qəbul etmək, ibadəti icra edərkən, dini ayin və mərasimləri, onlara aid adət və təlimləri yerinə yetirərkən öz dininə və əqidəsinə istər təkbaşına, istərsə də başqaları ilə birgə, açıq, yaxud xüsusi qaydada etiqad etmək azadlığı daxildir.

2. Heç kəs onun özünün seçdiyi dini və ya əqidəni daşımaq, yaxud qəbul etmək azadlığını azaldan məcburiyyətə məruz qalmamalıdır.

3. Dinə, yaxud əqidəyə etiqad azadlığı yalnız qanunla müəyyənləşdirilən və ictimai təhlükəsizliyin, asayişin, sağlamlıq və əxlaqın, həmçinin başqa şəxslərin əsas hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün zəruri olan qədər məhdudlaşdırılmalıdır.

20-ci Maddə

2. Milli, irqi, dini nifrətin xeyrinə edilən ayrı-seçkiliyə, düşmənçiliyə, yaxud zorakılığa təhrikçiliklə bağlı hər bir çıxış qanunla qadağan edilməlidir.

24-cü Maddə

1. Hər bir uşağın irq, dərisinin rəngi, cins, din, dil, milli, yaxud sosial mənşə, əmlak vəziyyəti, yaxud doğuluş əlamətlərinə görə heç bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan ailəsi, cəmiyyət və dövlət tərəfindən azyaşlı vəziyyətinin tələb etdiyi müdafiə tədbirləri görülməsinə hüququ var.

25-ci Maddə

a) dövlət işlərinin aparılmasında həm bilavasitə, həm də azad seçilmiş nümayəndələrin vasitəsilə iştirak etmək;

b) ümumi və bərabər seçki hüququ əsasında gizli səsvermə yolu ilə keçirilən və seçicilərin öz iradələrini azad bildirməsini təmin edən həqiqi, vaxtaşırı seçkilərdə səs vermək və seçilmək;

c) öz ölkəsində ümumi, bərabərlik şəraitində dövlət qulluğuna buraxılmaq.

27-ci Maddə

Etnik, dil və din azlıqlarının mövcud olduğu ölkələrdə belə azlıqlara mənsub şəxslərin həmin qrupun digər üzvləri ilə birgə öz mədəniyyətindən faydalanmaq, öz dininə etiqad etmək və onun ayinlərini icra etmək, eləcə də öz doğma dilini işlətmək hüququ rədd edilə bilməz.

IQTİSADI, SOSIAL VƏ MƏDƏNİ HÜQUQLAR HAQQINDA BEYNƏLXALQ PAKT

*Baş Məclisin 2200 A (21) sayılı qətnaməsi ilə 16 dekabr 1966-cı il tarixdə qəbul edilmiş, imzalanmaq, təsdiq edilmək və qoşulmaq üçün açıqdır.
3 yanvar 1976-cı il tarixində qüvvəyə minmişdir.*

II HİSSƏ 2-ci Maddə

1. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər Paktda elan edilmiş hüquqların irq, dərisinin rəngi, cins, din, dil, siyasi, yaxud digər əqidələr, milli, yaxud sosial mənşə, əmlak vəziyyəti, doğuluş, və ya digər hallar ilə bağlı heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermədən həyata keçiriləcəyinə təminatı verirlər.

III HİSSƏ 13-cü Maddə

1. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər hər bir insanın təhsil hüququnu tanıyırlar. Onlar razılaşırlar ki, təhsil insan şəxsiyyətinin inkişafına və onun ləyaqətinin dərk edilməsinə yönəldilməli insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hörməti möhkəmləndirməlidir. Onlar daha sonra razılaşırlar ki, təhsil hər kəsin, azad cəmiyyətin yararlı iştirakçısı olmasına imkan yaratmalı, bütün irqi, etnik və dini qruplar arasında qarşılıqlı anlaşmaya, dözümlüyə və dostluğa kömək etməli. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sülhü müdafiəsinə yardım göstərməlidir.

**BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ YETKİNLİK
YAŞINA ÇATMAYANLAR BARƏSİNDƏ
ƏDALƏT MƏHKƏMƏSİNİN İCRASINA AİD
MİNİMAL STANDART QAYDALARI**

("PEKİN QAYDALARI")

*Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Məclisinin 40/33 sayılı qətnaməsi ilə 10 dekabr
1985-ci il tarixdə qəbul edilmişdir.*

**III HİSSƏ. MƏHKƏMƏ QƏRARLARININ ÇIXARILMASI VƏ TƏSİR
TƏDBİRLƏRİNİN SEÇİLMƏSİ**

22. Peşəkarlıq və hazırlıq zərurəti

22.2 Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə ədalət məhkəməsi orqanlarının işçilər heyəti yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə ədalət məhkəməsi sistemi ilə ünsiyyətə girən yetkinlik yaşına çatmayanların müxtəlif kateqoriyaları nəzərə alınmaqla seçilməlidir. Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə ədalət məhkəməsi orqanlarında qadınların və milli azlıqların ədalətli təmsil olunmasını təmin etməyə çalışmaq lazımdır.

UŞAQ HÜQUQLARI HAQQINDA KONVENSIYA

*Baş Məclisin 44/25 sayılı qətnaməsi ilə 20 noyabr 1989-cu il tarixində qəbul
edilmiş, imzalanmaq, təsdiq edilmək və qoşulmaq üçün açıqdır. 49-cu maddəyə
əsasən 2 sentyabr 1990-cı il tarixində qüvvəyə minmişdir.*

I HİSSƏ

2-ci Maddə

1. İştirakçı dövlətlər onların yurisdiksiyası daxilində olan hər bir uşaq üçün bu Konvensiyada nəzərdə tutulan bütün hüquqlara uşağın və onun valideynlərinin, yaxud qanuni qəyyumlarının irqindən, dərisinin rəngindən, cinsindən, dilindən, dinindən, siyasi, yaxud digər əqidələrindən, milli, etnik, yaxud sosial mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, uşağın sağlamlıq və doğuluş durumundan, yaxud hər hansı digər hallardan asılı olmayaraq, heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermədən hörmət göstərir və onları təmin edir.

29-cu Maddə

1. İştirakçı dövlətlər razılaşırlar ki, uşağın təhsili aşağıdakılara yönəldilməlidir:
d) uşağın azad cəmiyyətdə anlaşıma, sülh, dözümlük, kişi və qadınların hüquq bərabərliyi və bütün xalqlar, etnik milli və dini qruplar, eləcə də yerli əhalidən olan şəxslər arasında dostluq ruhunda şüurlu həyata hazırlanmasına;

BÜTÜN MÜHACİR ZƏHMƏTKEŞLƏRİN VƏ ONLARIN AİLƏ ÜZVLƏRİNİN HÜQUQLARININ QORUNMASI

*Haqqında Beynəlxalq Konvensiya Baş Məclisin 45/178 sayılı qətnaməsi ilə
18 dekabr 1990-cı il tarixində qəbul edilmişdir.*

Qüvvəyə minməmişdir

II HİSSƏ. HÜQUQLAR BARƏSİNDƏ AYRI-SEÇKİLİYƏ YOL VERMƏMƏ 7-ci Maddə

İştirakçı dövlətlər insan hüquqları üzrə beynəlxalq sənədlərə əsasən, onların ərazisində, yaxud yurisdiksiyasında olan bütün mühacir zəhmətkeşlərin bu Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqlarına cins, irq, dərisinin rəngi, dil, din, yaxud, əqidə, siyasi, yaxud, digər baxışlar, milli, etnik, yaxud sosial mənşə, vətəndaşlıq, yaş, iqtisadi, əmlak, ailə və silk vəziyyəti və yaxud istənilən başqa bir əlamətlə bağlı heç bir fərq qoymadan hörmət bəsləməyi və həmin hüquqları bərpa etməyi öhdəsinə götürürlər.

MİLLİ, YAXUD ETNİK, DİN VƏ DİL AZLIQLARINA MƏNSUB OLAN ŞƏXSLƏRİN HÜQUQLARI HAQQINDA KONVENSIYA BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ

*Baş Məclisinin 47/135 sayılı qətnaməsi ilə
18 dekabr 1992-ci il tarixində qəbul edilmişdir*

Baş Məclis,

Heç kəsə irq, cins, dil, yaxud din fərqi qoymadan insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hörməti təşviq etmək və inkişaf etdirmək, Nizamnamədə bəyan edildiyi kimi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əsas məqsədlərindən biri olduğunu yenidən təsdiq edərək,

insanın əsas hüquqlarına, insan şəxsiyyətinin layəqət və dəyərinə, kişi və qadınların hüquq bərabərliyinə, böyük və kiçik millətlərin bərabərliyinə inamı yenidən təsdiq edərək,

İnsan hüquqlarının Ümumi bəyannaməsinin nizamnaməsində soyqırımın qarşısını almaq və soyqırıma görə cəza haqqında Konvensiyada, irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında beynəlxalq Konvensiyada, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında beynəlxalq Paktı, din, yaxud əqidə əsasında dözümsüzlük və ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında bəyannamədə və uşaq hüquqları haqqında Konvensiyada, eləcə də ümumdünya, yaxud bölgə səviyyəsində qəbul edilmiş digər müvafiq beynəlxalq sənədlərdəki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ayrı-ayrı üzv-dövlətləri arasında imzalanmış beynəlxalq sənədlərdəki prinsiplərin həyata keçirilməsinə kömək etməyə çalışaraq,

mülki və siyasi hüquqlar haqqında paktın 27-ci maddəsinin etnik, dini azlıqlara, yaxud dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqlarına aid müddəalarına əsaslanaraq,

milli, yaxud etnik azlıqlara, din və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüququnu təşviqin və qorumanın, həmin azlıqların yaşadığı dövlətdə siyasi və sosial sabitliyə kömək etdiyini hesab edərək,

qanunun aliliyi əsasında cəmiyyətin bütövlükdə və demokratik çərçivə daxilində inkişafının ayrılmaz hissəsi kimi milli, yaxud etnik azlıqlara, din, dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqlarının daim təşviq edilməsi və həyata keçirilməsi xalqlar və dövlətlər arasında dostluq və əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsinə kömək edə biləcəyini qeyd edərək,

azlıqların müdafiəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının mühüm rol oynamaq iqtidarında olduğunu hesab edərək,

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı sistemi daxilində həmçinin insan hüquqları komissiyası və ayrı-seçkiliyin qarşısını almaq və azlıqları müdafiə etmək yarımkomissiyası. İnsan hüquqları haqqında beynəlxalq paktları icra etmək məqsədi ilə yaradılmış orqanlar və insan hüquqları üzrə digər müvafiq beynəlxalq sənədlər tərəfindən milli, yaxud etnik azlıqlara, din və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüququnu təşviq və müdafiə etmək sahəsində bugünə qədər görülmə işləri nəzərə alaraq,

azlıqların müdafiəsi, eləcə də milli, yaxud etnik azlıqlara, din və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqlarının təşviq və müdafiəsi sahəsində

hökumətlərərası təşkilatlar və qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən görülən işləri nəzərə alaraq,

insan hüquqları üzrə beynəlxalq sənədləri milli, yaxud etnik azlıqlara, din və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları ilə əlaqədar daha səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək zərurətini qəbul edərək,

milli, yaxud etnik azlıqlara, din və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları haqqında bu Bəyannaməni elan edir:

1-ci Maddə

1. Dövlətlər onların müvafiq ərazilərində milli, yaxud etnik azlıqların varlığını və özünəməxsusluqlarını qoruyurlar və bu bənzərsizliyin inkişafı üçün şəraitin yaradılmasını təşviq edirlər.

2. Dövlətlər bu məqsədlərə nail olmaq üçün lazımi qanunvericilik tədbirlərini və digər tədbirləri görürlər.

2-ci Maddə

1. Milli, yaxud etnik azlıqlara, din və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin (bundan sonra azlıqlara mənsub şəxslər adlandırılacaq) şəxsi həyatda və açıq şəkildə sərbəst surətdə və müdaxilə olmadan, yaxud hər hansı bir formada ayrı-seçkiliyə yol verilmədən öz mədəni nailiyyətlərindən faydalanmaq, öz dininə etiqad bəsləmək və dini adətlərini icra etmək, eləcə də öz dilini işlətmək hüququ var.

2. Azlıqlara mənsub şəxslərin mədəni, dini, ictimai, iqtisadi həyatda və dövlət həyatında fəal iştirak etmək hüququ var.

3. Azlıqlara mənsub şəxslərin milli səviyyədə, zəruri halda isə milli qanunvericiliyə zidd olmamaqla, mənsub olduqları azlıqlara, yaxud yaşadıkları bölgəyə dair bölgə səviyyəsində qərarların qəbul edilməsində fəal iştirak etmək hüquqları var.

4. Azlıqlara mənsub şəxslərin öz şəxsi assosiasiyalarını yaratmaq və onların fəaliyyətini təmin etmək hüququ var.

5. Azlıqlara mənsub şəxslərin heç bir ayrı-seçkilik olmadan öz qrupunun digər üzvləriylə, başqa azlıqlara mənsub şəxslərlə, eləcə də sərhəd əlaqəsi vasitəsilə digər dövlətlərin milli, etnik, dini, yaxud dil bağları ilə bağlı olduğu vətəndaşları ilə sərbəst və dinc əlaqə yaratmaq və davam etdirmək hüququ var.

3-cü Maddə

1. Azlıqlara mənsub şəxslər heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən öz hüquqlarını, o cümlədən, bu Bəyannamədə ifadə edilən hüquqlarını istər fərdi qaydada, istərsə də öz qrupunun digər üzvləri ilə birgə həyata keçirə bilər.

2. Bu Bəyannamədə ifadə edilən hüquqlardan istifadə etmə və ya etməmə azlıqlara mənsub istənilən şəxsin durumu üçün heç bir mənfi nəticəyə gətirib çıxarmır.

4-cü Maddə

1. Dövlətlər zəruru halda azlıqlara mənsub şəxslərin özünün bütün insan hüquqları və azadlıqlarını heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən və qanun qarşısında tam bərabərlik əsasında, tamamilə və səmərəli şəkildə həyata keçirə bilmələrini təmin etmək üçün tədbirlər görürlər.

2. Dövlətlər azlıqlara mənsub şəxslərin konkret fəaliyyətinin həyata keçirilməsi milli qanunvericiliyi pozduğu və beynəlxalq normalara zidd olduğu hallar istisna olmaqla, öz xüsusiyyətini ifadə etməsinə, öz mədəniyyətini, dilini, dinini, adət və ənənələrini inkişaf etdirməsinə imkan verən əlverişli şərait

yaratmaq üçün tədbirlər görürlər.

3. Dövlətlə azlıqlara mənsub şəxslərin mümkün olan yerdə öz ana dilini öyrənmək, yaxud öz ana dilində təhsil almaq üçün lazımi imkanlara malik olmasından ötrü həyata keçə bilən müvafiq tədbirləri görürlər.

4. Dövlətlər zəruri hallarda öz ərazisində yaşayan azlıqların tarixinin, ənənələrinin, dil və mədəniyyətinin öyrənilməsinə stimullaşdırmaq məqsədi ilə təhsil sahəsində, tədbirlər görürlər. Azlıqlara mənsub şəxsin bütövlükdə cəmiyyət həyatında zəruri olan bilikləri almağa müvafiq imkanı olmalıdır.

5. Dövlət azlıqlara mənsub şəxslərin öz ölkəsinin iqtisadi tərəqqisinin və inkişafının təmin edilməsində tam iştirak edə bilməsiylə bağlı lazımi tədbirləri görmək barədə məsələni nəzərdən keçirir

5-ci maddə

1. Milli siyasət və proqramlar azlıqlara mənsub şəxsin qanuni mənafələrinin lazımi dərəcədə nəzərə alınması ilə planlaşdırılır və həyata keçirilir.

2. Dövlətlər arasında əməkdaşlıq və yardım proqramları azlıqlara mənsub şəxsin qanuni mənafələrinin lazımi şəkildə nəzərə alınması ilə planlaşdırılır və həyata keçirilir.

6-cı Maddə

Dövlətlər qarşılıqlı anlaşmanı və etimadı inkişaf etdirmək məqsədilə azlıqlara mənsub şəxslərə aid məsələlərdə, o cümlədən, məlumat və təcrübə mübadiləsində əməkdaşlıq etməlidirlər.

7-ci Maddə

Dövlətlər bu Bəyannamədə ifadə edilmiş hüquqlara hörməti təşviq etmək məqsədilə əməkdaşlıq etməlidirlər.

8-ci Maddə

1. Bu Bəyannamədə heç nə dövlətlərin azlıqlara mənsub şəxslər barəsində götürdükləri beynəlxalq öhdəlikləri yerinə yetirməsinə mane olmur. Xüsusən, dövlətlər iştirakçısı olduqları beynəlxalq müqavilə və sazişlərə uyğun olaraq üzərlərinə götürdükləri vəzifə və öhdəlikləri vicdanla yerinə yetirməlidirlər.

2. Bu Bəyannamədə ifadə edilən hüquqların həyata keçirilməsi hamının qəbul etdiyi insan hüquqları və əsas azadlıqların bütün şəxslər tərəfindən həyata keçirilməsinə zərər gətirmir.

3. Bu Bəyannamədə ifadə edilən hüquqların səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə dövlətlər tərəfindən görülən tədbirlər insan hüquqlarının ümumi Bəyannaməsində təsbit edilmiş bərabərlik prinsiplərinə zidd olan primafacie hesab edilmirlər.

4. Bu Bəyannamədə heç nə dövlətlərin siyasi müstəqilliyinə, ərazi bütövlüyünə, suveren bərabərliyinə hörmət prinsipləri də daxil olmaqla Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məqsəd və prinsiplərinə zidd olan hər hansı bir fəaliyyətə yol verilmə kimi yozula bilməz.

9-cu Maddə

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ixtisaslaşmış qurumları və digər təşkilatlar bu Bəyannamədə ifadə edilən hüquq və prinsiplərin tam həyata keçirilməsinə öz müvafiq səlahiyyətləri daxilində yardım edirlər.

**BEYNƏLXALQ CİNAYƏT MƏHKƏMƏSİNİN ROMA STATUTU
2-Cİ HİSSƏ. YURİSDİKSİYA, QƏBUL OLUNA BİLMƏ VƏ
TƏTBİQ EDİLƏ BİLƏN HÜQUQ**

6-cı Maddə. Soyqırım

Bu Statuta görə, "soyqırım" milli, etnik, irqi, yaxud dini qrupu tamamilə, yaxud qismən məhv etmək niyyətilə görülən aşağıdakı istənilən hərəkəti bildirir:

- a) belə qrup üzvlərinin öldürülməsi;
- b) belə qrup üzvlərinə ciddi bədən xəsarətlərinin yetirilməsi, yaxud onlarda əqli pozğunluq yaradılması;
- c) hər hansı bir qrup üçün onun fiziki cəhətdən tamamilə, yaxud qismən məhv etməni nəzərdə tutan həyat şəraitinin əvvəlcədən düşünülərək yaradılması;
- d) belə qrup içində uşaq doğumunun qarşısını almağı nəzərdə tutan tədbirlər;
- e) uşaqların bir insan qrupundan başqa bir insan qrupuna zorla verilməsi.

7-ci Maddə. Başçariyyətə qarşı cinayət

h) eyniləşdirilən hər hansı bir qrupun, yaxud birliyin 3-cü bənddə müəyyənləşdirildiyi kimi siyasi, irqi, milli, etnik, mədəni, dini, gender səbəbinə, yaxud başqa motivlərə görə, həmin bənddə göstərilən hər hansı bir hərəkətlə, yaxud Məhkəmə yurisdiksiyası altına düşən hər hansı bir cinayətlə bağlı olaraq, beynəlxalq hüquqa əsasən hər yerdə yolverilməz qəbul edilən digər səbəblərə görə təqib edilməsi;

g) "təqib etmə" bu və ya digər qrupa, yaxud digər birliyə mənsubiyyət əlaməti üzrə beynəlxalq hüquqa zidd olaraq əsas hüquqlardan qəsden və ciddi şəkildə məhrum etməni bildirir.

**AZLIQLARA MƏNSUB ŞƏXSLƏRİN HÜQUQLARINI
TƏMİN ETMƏK HAQQINDA KONVENSIYA**

Minsk, 21 oktyabr 1994-cü il

Bu Konvensiyanın bundan sonra Razılığa gəlmiş Tərəflər adlandırılan iştirakçı dövlətləri;

Onların arasında dostluq, mehriban qonşuluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi və möhkəmləndirilməsinin xalqlarının başlıca mənafeələrinə, sülh və təhlükəsizlik işinə uyğun gəldiyini hesab edərək,

Demokratiyaya, azadlığa və ədalətə öz sədaqətini təsdiq edərək,

İnsan hüquqları sahəsində, o cümlədən insan hüquqlarının Ümumi bəyannaməsində, mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq paktı, iqtisadi, sosial, mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq paktı, milli, yaxud etnik azlıqlara, din və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları haqqında Bəyannamədə, irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarına qarşı mübarizə haqqında beynəlxalq Konvensiyada, soyqırım cinayətlərinin qarşısını almaq və bu cinayətlərə görə cəza haqqında Konvensiyada və insan hüquqları üzrə digər əsas sənədlərdə təsbit edilmiş beynəlxalq standartlara əməl etməyə öz sədaqətini təsdiq edərək,

Avropa təhlükəsizlik və əməkdaşlıq Müşavirəsinin Helsinki Yekun aktından, Madrid, Vyana və Helsinki yekun sənədlərindən, ATƏT-in insan meyarı üzrə Kopenhagen və Moskva müşavirələrinin sənədlərindən, mədəni irsə dair Krakov simpoziumu sənədindən, eləcə də, yeni Avropa üçün Paris xartiyasından irəli gələn öhdəliklərini nəzərə alaraq,

milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarının hamının qəbul etmiş olduğu insan hüquqlarının ayrılmaz hissəsi olduğuna əsaslanaraq,

hər bir Razılığa gəlmiş Tərəfin ərazisində milli azlıqlara mənsub şəxslərin yaşadığını nəzərə alaraq,

göstərilən azlıqların yaşadıqları və yaşamaqda olduqları və öz əməkləri, özünəməxsusluqları və mədəniyyətləri ilə zənginləşdirdikləri cəmiyyətin ayrılmaz hissəsi olduğunu qəbul etmişdir.

milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarının təşviqinin və müdafiəsinin onların yaşadıkları dövlətlərin siyasi və sosial sabitliyinə kömək hesab etmişdir; eləcə də milli azlıqların hüquqlarını təmin etmək və bu məqsədlə əməkdaşlığın, həmçinin ikitərəfli sazişlər çərçivəsində, müvafiq mexanizmlərini yaratmaq üçün lazımı tədbirlərinin görülməsinin zəruriliyini qəbul edərək,

aşağıdakılar haqqında razılığa gəlmişlər:

1-ci Maddə

Bu Konvensiyaya görə, milli azlıqlara mənsub şəxslər dedikdə, Razılığa gəlmiş Tərəflərdən birinin ərazisində daimi yaşayan, onun vətəndaşlığını qəbul etmiş və etnik mənşəyinə, dilinə, mədəniyyətinə, dininə, yaxud ənənələrinə görə həmin Razılığa gəlmiş Tərəflərin əsas əhalisindən fərqlənən şəxslər başa düşülür.

2-ci Maddə

Razılığa gəlmiş Tərəflər təsdiq edirlər ki, milli azlıqlara mənsubiyyət əlaqədar şəxslərin fərdi seçim məsələsidir və belə bir seçimin göstərilən şəxslər üçün heç bir mənfi nəticəyə səbəb olmayacağına təminat verirlər.

3-cü Maddə

1. Razılığa gəlmiş Tərəflərdən hər biri milli azlıqlara mənsub şəxslərə insan hüquqları sahəsində hamı tərəfindən qəbul edilmiş beynəlxalq standartlara və onun qanunvericiliyinə uyğun olaraq, mülkü, siyasi, sosial, iqtisadi, mədəni hüquq və azadlıqlar təminatını verir.

2. Razılığa gəlmiş Tərəflərdən hər biri milli azlıqlara mənsubiyyət əlamətinə görə öz ərazisində vətəndaşların hər hansı bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmasına yol verməmək üçün tədbirlər görürlər.

3. Razılığa gəlmiş Tərəflər təsdiq edirlər ki, milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarına hörmət həmin şəxslər tərəfindən ərazisində yaşadıkları dövlətə münasibətdə öz öhdəliklərini yerinə yetirmələrini nəzərdə tutur.

4-cü Maddə

1. Razılığa gəlmiş Tərəflərdən hər biri milli azlığa mənsub şəxslər üçün öz etnik, dil, mədəni, yaxud, dini özünəməxsusluğunu fərdi qaydada, yaxud öz qrupunun üzvləri ilə birlikdə sərbəst surətdə ifadə etmək, saxlamaq və inkişaf etdirmək hüququnu tanıyır.

2. Razılığa gəlmiş Tərəflər öz siyasətlərində milli azlıqların qanuni mənafelərini nəzərdə tutmağı və onların etnik, dil, mədəni və dini özünəməxsusluqlarını saxlamaq, inkişaf etdirmək üçün əlverişli şərait yaratmaq məqsədilə lazımı tədbirləri görməyi öhdələrinə götürürlər. Belə tədbirlər bütün cəmiyyətin mənafeyinə xidmət edəcəkdir və Razılığa gəlmiş Tərəflərin digər vətəndaşlarının hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxarmamalıdır.

5-ci Maddə

1. Razılığa gəlmiş Tərəflərin hər biri milli azlıqlara mənsub şəxslərin ictimai və dövlət həyatında, xüsusən, bölgə səviyyəsində onların mənafelərinin müdafiəsinə aid məsələlərin həllində iştirak etmək hüquqlarını təmin etməyi öhdəsinə götürür.

2. Razılığa gəlmiş Tərəflərdən hər biri milli azlıqlara mənsub şəxslərin milli qanunvericiliyə uyğun olaraq etnik, dil, mədəni və dini özünəməxsusluğunu saxlamaq və inkişaf etdirmək məqsədilə maarifçi, mədəni və dini xarakterli müxtəlif təşkilatlar (assosiasiyalar, həmyerlilik və s.) yaratmaq hüququnu tanıyır.

Göstərilən təşkilatlar ictimai binaların, radio verilişləri, televiziya, mətbuat, digər kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə ilə bağlı başqa bənzər təşkilatlara verilən hüquqlara malik olacaqlar.

6-cı Maddə

1. Razılığa gəlmiş Tərəflərdən hər biri milli azlıqlara mənsub şəxslərin yaşadıkları dövlətin ərazisində öz aralarında sərbəst surətdə əlaqəni davam etdirmək hüququnu, eləcə də onları etnik mənşə, mədəniyyət, dil, yaxud dini etiqad baxımından bağlı olduqları dövlətlərin vətəndaşları və təşkilatları ilə əlaqə saxlamaq və bu əlaqəni davam etdirmək hüququnu tanıyır. Belə əlaqə və ünsiyyətlər Razılığa gəlmiş Tərəflərin milli qanunvericiliyinə zidd olmamalıdır.

2. Razılığa gəlmiş Tərəflər digər Razılığa gəlmiş Tərəflərin öz ərazisindəki məlumat-mədəniyyət mərkəzlərinin fəaliyyətini təşviq edəcəklər.

7-ci Maddə

1. Razılığa gəlmiş Tərəflərdən hər biri milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz ad və soyadlarını ana dillərində qəbul edildiyi kimi, rəsmi sənədlərdə işlətmək, eləcə də həmin yazılı şəkildə, həm də rəsmiyyətçilik şəklinə ana dilindən sərbəst surətdə

istifadə etmək, bu dildə məlumat əldə etmək, öz ana dilində kütləvi informasiya vasitələrini yaratmaq da daxil olmaqla, belə məlumatları yaymaq və mübadilə etmək hüquqlarını tanıyır.

2. Razılığa gəlmiş Tərəflərdən hər biri milli qanunvericiliyə əsasən mümkün və zəruri olduğu yerdə rəsmi hakimiyyətlə ünsiyyətdə milli azlıqların dilindən istifadə üçün şərait yaradacaqdır.

8-ci Maddə

Razılığa gəlmiş Tərəflərdən hər biri milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz məzhəbinə uyğun olaraq, dininə etiqad etmək və dini ayinlərini yerinə yetirmək, ibadət evlərini saxlamaq, dini ayinləri icra etmək üçün lazım olan əşyaları əldə etmək və onları işlətmək, eləcə də ana dilində maarifçi dini fəaliyyət göstərmək hüququnu tanıyır. Belə fəaliyyət milli qanunvericiliyə zidd olmamalıdır.

9-cu Maddə

Bu Konvensiyanın 5-ci maddəsində göstərilən maarifçi, mədəni və dini xarakterli təşkilatlar həm könüllü pul və digər yardımlar hesabına maliyyələşdirilə bilər, eləcə də onların yerləşdiyi dövlətdən qanunvericiliyinə uyğun olaraq yardım ala bilər. Onlar eləcə də yerləşdikləri dövlətin qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş tələblərə əməl etmək şərtlə digər Razılığa gəlmiş Tərəflərin dövlət və ictimai təşkilatlarından yardım ala bilərlər.

10-cu Maddə

Razılığa gəlmiş Tərəflər milli azlıqların etnik, dil, mədəni və dini özünəməxsusluqlarının saxlanılmasına kömək məqsədilə aşağıdakılara əməl edəcəklər;

a) Razılığa gəlmiş Tərəflərin hər biri öz qanunvericiliyinə uyğun olaraq dövlət dilini öyrənmək zəruriliyini qəbul etməklə mövcud tələbatı nəzərə alaraq, milli azlıqların müxtəlif mənbələrdən, o cümlədən bu Konvensiyanın 9-cu maddəsində nəzərdə tutulan mənbələrdən maliyyələşdirilən müxtəlif səviyyəli təhsil müəssisələrini və onların bölmələrini açmaq və saxlamaq da daxil olmaqla, ana dilini öyrənmək və ana dilində təhsil almaq üçün müvafiq şəraiti yaradacaqlar;

b) tədrisin milli azlığın dilində aparıldığı təhsil müəssisələrini və onların bölmələrini həmin dildə proqramlar, dərslər vəsaiti və ədəbiyyatla təmin etmək, bu təhsil müəssisələrində, onların bölmələrində işləmək üçün mütəxəssislər hazırlığını kömək məqsədilə Razılığa gəlmiş Tərəflərin təhsil məsələlərinə baxan dövlət orqanları arasında əməkdaşlığa kömək edəcəklər;

c) milli azlıqların mədəni irslərini saxlamaq və öyrənmək, o cümlədən onların tarixi və mədəni abidələrinin mühafizəsini təmin etmək üçün tədbirlər görəcəklər;

d) tədris müəssisələrində və maarif təşkilatlarında dövlət mədəniyyəti və tarixi öyrənilərkən milli azlıqların tarix və mədəniyyətləri nəzərə alınacaqdır;

e) milli sənətlərin saxlanılmasına və inkişaf etdirilməsinə kömək edəcəklər.

11-ci Maddə

1. Razılığa gəlmiş Tərəflər milli azlıqların ikitərəfli bölgə və universal səviyyələrdə qüvvədə olan sənədlərinin sisteminə salınması prosesinə kömək edəcəklər.

2. Və bu məqsədlə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsi daxilində ona yönəldilmiş saytları müdafiə edəcəklər.

3. Razılığa gəlmiş Tərəflər milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində beynəlxalq təşkilatların norma yaradıcılığı təcrübəsindən istifadə edəcəklər.

12-ci Maddə

1. Razılığa gəlmiş Tərəflərin bu Konvensiyadan irəli gələn öhdəliklərindən heç biri dövlətlərin suveren bərabərliyinə, ərazi bütövlüyünə və siyasi müstəqilliyinə hörmət prinsipi daxil olmaqla, beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən qəbul edilmiş prinsip və normalarına zidd olan hər hansı bir fəaliyyət, yaxud hərəkət üçün səbəb kimi yozula bilməz.

2. Bu Konvensiyada ifadə edilən hüquqlar həyata keçirilərkən milli azlıqlara mənsub şəxslər yaşadıkları dövlətin qanunlarına əməl edəcəklər və həmçinin digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarına hörmət bəsləyəcəklər.

13-cü Maddə

Bu Konvensiyanın yerinə yetirilməsinə nəzarət Müstəqil Dövlətlər Birliyi Nizamnaməsinin 33-cü maddəsinə müvafiq olaraq yaradılmış İnsan Hüquqları komissiyasına həvalə edilir.

1. Bu Konvensiya, onun qüvvəyə minməsi üçün Razılığa gəlmiş Tərəflərin zəruri dövlət daxili proseduranı yerinə yetirməsini təsdiq edən üçüncü bildirişin depozitariya verildiyi gündən qüvvəyə minir.

2. Digər Razılığa gəlmiş Tərəflər üçün mövcud Konvensiya bu maddənin 1-ci hissəsində göstərilən dövlətdaxili proseduranın onların yerinə yetirdiyinə dair bildirişin depozitari tərəfindən alındığı tarixdən qüvvəyə minir.

3. Bu Konvensiyanın depozitari dövləti Belarus Respublikasıdır.

15-ci Maddə

Bu Konvensiyanın məqsəd və prinsiplərinə şərik olan digər dövlətlər onun qüvvəyə minməsindən sonra bu Konvensiyanın 14-cü maddəsinin birinci hissəsində göstərilən dövlətdaxili proseduranı yerinə yetirdiyini təsdiq edən bildirişi depozitariya verməklə ona qoşula bilərlər. Göstərilən bildirişin depozitari tərəfindən alındığı tarix bu Konvensiyanın həmin dövlətlər üçün qüvvəyə mindiyi tarixdir.

16-cı Maddə

Razılığa gəlmiş Tərəflərdən hər hansı biri bu Konvensiyadan çıxdığını çıxma tarixindən ən azı 6 ay əvvəl depozitariya xəbərdarlıq məktubu verməklə bildirə bilər.

21 oktyabr 1994-cü il tarixdə Minsk şəhərində rus dilində bir əsl nüsxədə yerinə yetirilmişdir. Əsl nüsxə Belarus Respublikası Hökumətinin Arxivində saxlanılır və Belarus Hökuməti onun təsdiq edilmiş surətini bu Konvensiyanı imzalamış dövlətlərin hər birinə göndərir.

GÜRCÜSTANIN KONSTITUSİYASI

38-ci Maddə

1. Gürcüstan vətəndaşları dil, milli, etnik və dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, sosial, iqtisadi, mədəni və siyasi həyatda bərabər hüquqludurlar. Beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən qəbul edilmiş prinsip və normalarına müvafiq olaraq, onlar heç bir ayırı-seçkiliyə və müdaxiləyə yol verilmədən öz mədəniyyətlərini inkişaf etdirməkdə, şəxsi həyatda və açıq şəkildə öz ana dilindən istifadə etməkdə haqlıdırlar.

2. Beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən qəbul edilmiş prinsip və normalarına müvafiq olaraq, azlıqların hüquqlarının həyata keçirilməsi Gürcüstanın suverenliyinə, dövlət quruluşuna, ərazi bütövlüyünə və siyasi müstəqilliyinə zidd olmamalıdır.

39-cu Maddə

Gürcüstanın Konstitusiyası insanların və vətəndaşların hamı tərəfindən qəbul edilmiş, ancaq bu Konstitusiyada göstərilməyən, bununla belə öz-özlüyündə onun prinsiplərindən irəli gələn digər hüquqlarını, azadlıqlarını və təminatlarını rədd etmir.

GÜRCÜSTANIN "VƏTƏNDAŞLIQ HAQQINDA" QANUNU

4-cü Maddə

Gürcüstan Respublikasının vətəndaşları mənşəyindən, sosial və əmlak vəziyyətindən, irqi, yaxud etnik mənsubiyyətindən, cinsindən, təhsilindən, dilindən, dini və siyasi etiqadından, fəaliyyətindən, yaşayış yerindən və digər hallardan asılı olmayaraq qanun qarşısında bərabər hüquqludurlar.

GÜRCÜSTANIN "MƏDƏNİYYƏT HAQQINDA" QANUNU

6-cı Maddə

Gürcüstan vətəndaşlarının mədəni həyatda bərabərliyi onların milli, etnik, dini, yaxud dil mənsubiyyətindən asılı deyildir.

GÜRCÜSTANIN "TƏHSİL HAQQINDA" QANUNU

4-cü Maddə, 2-ci bənd

Dövlət yerli özünüidarə orqanlarının tövsiyyəsi ilə ana dili gürcü dili olmayan Gürcüstan vətəndaşları üçün tədrisin onların doğma dilində aparılacağı əsas, yaxud orta təhsil müəssisələri və ya bölmələrini yaratmaq məqsədilə şərait yaradır.

GÜRCÜSTAN DÖVLƏT DİL PALATASI

DÖVLƏT DİLİ HAQQINDA GÜRCÜSTAN RESPUBLİKASININ QANUNU LAYİHƏ

İzahedicil qeyd

Gürcüstanın "Dövlət Dili Haqqında" qanunun layihəsinə dair

Gürcüstan dövləti və onun vətəndaşları gürcü və abxaz dillərinin dövlət statusunun öz suverenliyinin və özünəməxsusluğunun başlıca şərtlərindən biri hesab edirlər, dövlət və ictimai həyatın bütün sahələrində onların işlədilməsinin, müdafiə və inkişafının qayğısına qalırlar.

Gürcüstanın dövlət dili gürcü dövlətinin tarixi-mədəni irsidir və dövlətçiliyinin zəruri şərtidir. Bu dövlət dili bütün Gürcüstan vətəndaşlarının ümumi dövlət sərvətidir.

Dövlət bütün öz funksiyasını dövlət dilində həyata keçirir. Dövlət bu dili müdafiə edir, onun fəaliyyət göstərməsi və inkişaf etdirilməsi siyasətini müəyyənləşdirir.

Gürcüstan dövləti istənilən dillə münasibətdə hörmətsizlik təbliğatını, Gürcüstan vətəndaşlarının dil hüquqlarının məhdudlaşdırılmasını yolverilməz hesab edir, dil siyasətinin Konstitusiyə prinsiplərinə zidd hər cür hərəkəti aradan qaldırır.

Gürcüstan Konstitusiyasının 8-ci maddəsi Gürcüstanın dövlət dilinin müəyyənləşdirici statusunu təyin edən əsas müddəaları müəyyənləşdirmişdir. Gürcüstanın dövlət dili gürcü dili, Abxaziyada isə abxaz dili qəbul edilmişdir. Təqdim edilən qanun layihəsi Konstitusiyə prinsiplərinə əsaslanmışdır və dövlət dili statusunun hüquqi əsaslarını, müxtəlif sahələrdə dövlət dilinin və digər dillərin ümumi tətbiq qaydalarını müəyyənləşdirir.

Qanun layihəsində "dövlət dili" Gürcüstan Konstitusiyasının vasitəsilə qanunvericilik, icraedici və məhkəmə hakimiyyətinin, fiziki və hüquqi şəxslərin dövlət və yerli özünü idarəetmə orqanları ilə, istehsalatla, müəssisələrlə və təşkilatlarla münasibətlərinin həyata keçirdiyi bir dil kimi izah edilir. "Dövlət dili" termini gürcü dilinin Gürcüstanın bütün ərazisində, gürcü və abxaz dillərini isə Abxaziya Muxtar Respublikasında işlədilməsini nəzərdə tutur. Beləliklə, Gürcüstan konstitusiyasının 8-ci maddəsinin layihədə reallaşdırılmış konsepsiyasına müvafiq olaraq, gürcü dilinin bu statusunun bütün ölkə ərazisinə, abxaz dilinin isə yalnız Abxaziya Muxtar Respublikasında yayıldığından ibarət bir fərqi göz önündə tutmaqla gürcü və abxaz dillərinin dövlət statusu eyni dərəcədədir.

Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarında dövlət dili kargüzərliq dili, Gürcüstanın silahlı qüvvələrində isə gürcü dili xidmət dili və hərbi əməllərin dili kimi qəbul edilmişdir. Müstəsna qaydada layihə kargüzərliqda qeyri-dövlət dillərindən istifadənin mümkünlüyünü müəyyənləşdirir.

Qanun layihəsində dövlət dili statusunu müdafiənin səciyyəvi təminatı və mexanizmlərinə xüsusi diqqət yetirilir.

Gürcüstan Dövlət Dil Palatasında işlənib hazırlanmış "Dövlət dili haqqında" Qanun layihəsi 12 fəsil və 42 maddədən ibarətdir. Layihə hazırlanarkən son zamanlarda ölkənin və xarici ölkələrin hüquq ədəbiyyatında dövlət dilinin həyata keçirilməsinin anlayışı, statusu, müdafiəsi və təminatı ilə bağlı söylənməş

fikirirlər, eləcə də bir sıra xarici ölkələrdə qüvvədə olan müvafiq normativ baza dərindən təhlil edilmiş, Gürcüstanın gerçəkliklərinə uyğunluq əsasında öyrənilmişdir. Təqdim edilən layihə ilkin ekspertiza qaydası ilə Gürcüstanın dövlət dili daimi komissiyasının, Gürcüstan Elmlər Akademiyası Arnold Çikobava adına Dilçilik İnstitutunun, Gürcüstan Parlamentinin əvvəlki çağırışının müvafiq komitə və yarımkomitələrinin, Gürcüstan Konstitusiyasını Müdafiə Liqasının, Gürcüstan Jurnalistlər Federasiyasının, Gürcüstan Yazıçılar İttifaqının və Gürcüstan Gənc Hüquqşünaslar Assosiasiyasının iclaslarında müzakirə edilmişdir.

Layihə Təhsil, Mədəniyyət, İqtisadiyyat, Maliyyə və Ədliyyə Nazirlikləri ilə razılaşdırılmışdır.

Gürcüstanın məşhur alimləri, yazıçıları, ictimai xadimləri fərdi qaydada qanun layihəsilə tanış edilmişlər.

Layihə üzərində iş zamanı çoxlu fikirlər söylənməmiş, bunların da böyük əksəriyyəti layihənin son redaksiyasında öz əksini tapmışdır.

Müxtəlif səbəblərə görə, bəzi qeyd və təklifləri layihədə nəzərə almaq mümkün olmamışdır.

Qanun layihəsinin son redaksiyası Gürcüstan Ədliyyə Nazirliyi ilə bir daha razılaşdırılmışdır.

Qanun layihəsinin qəbulu Gürcüstan büdcəsindən böyük miqdarda maliyyə xərçinə səbəb olmur.

Qanun layihəsinin müəllifi - Dövlət Dil Palatasıdır.

Qanun layihəsinin Gürcüstan Prezidenti təqdim edir.

Gürcüstan Dövlət Dil Palatasının sədri - Levan Qvindjiliya

DÖVLƏT DİLİ HAQQINDA GÜRCÜSTAN RESPUBLİKASININ QANUNU (LAYİHƏ)

Gürcüstanın Parlamenti:

- gürcü dilinin Gürcüstanın dövlət dili kimi müəyyənləşdirilməsinin və inkişafının zəruriliyini qəbul edir;
 - milli azlıqların və etnik qrupların dillərinin ölkənin mədəni zənginləşməsinə öz tövhiələrini verdiyini qəbul edir;
 - Gürcüstanın bütün vətəndaşlarının gürcü cəmiyyətinə tam inteqrasiyası üçün dövlət dilini öyrənmə və tətbiq etmənin Gürcüstanın bütün vətəndaşlarının mənafeyinə daxil olduğunu nəzərə alır;
 - milli azlıqlara mənsub hər bir şəxsin ictimai və şəxsi həyatda öz dilindən sərbəst şəkildə və heç bir müdaxiləyə yol verilmədən istifadə etmək hüququna malik olduğunu qəbul edir;
 - Gürcüstan Konstitusiyasında nəzərdə tutulan hüquqların həyata keçirilməsini təmin etməyə çalışır;
- aşağıdakı qanunları qəbul edir.

I Fəsil

Ümumi müddəalar

1-ci Maddə. Qanunun nizamə salınması sahəsi

1. Bu qanun dövlət dilinin statusunu müəyyən edir, onun tətbiqinin və müdafiəsinin hüquqi bazasını yaradır, dövlət və digər (qeyri-dövlət) dillərindən

istifadə ilə bağlı hüquqi münasibətləri qaydaya salır.

2 Bu qanun dövlət hakimiyyəti orqanları və bələdiyyə müəssisələri, hüquq-mühafizə orqanları və digər dövlət təsisatları, o cümlədən dövlət təşkilatları ilə rəsmi əlaqələr quran bütün şəxslərə tətbiq edilir.

2-ci Maddə. Dövlət Dili Haqqında Gürcüstan Respublikasının qanunvericiliyi

1. Dövlət dili haqqında Gürcüstan Respublikasının Qanunvericiliyi Gürcüstan Konstitusiyasından, bu qanundan və digər normativ aktlardan ibarətdir.

2. Dövlət dili siyasətlərinin əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi Gürcüstan prezidentinin və Gürcüstan Parlamenti rəhbərliyinin müstəsna hüququdur.

3-cü Maddə. Dövlət dilinin statusu

Gürcüstan Respublikası Konstitusiyasının 8-ci maddəsinə uyğun olaraq Gürcüstanın dövlət dili gürcü dilidir, Abxaziyada isə həmçinin abxaz dilidir.

4-cü Maddə. Qanunda işlədilən anlayışlar

Bu qanunda işlədilən anlayışlar aşağıdakı mənalara daşır:

a) dövlət dili ölkə qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilən, tarixi ənənəyə uyğun olaraq dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsində, ölkə vətəndaşlarının, fiziki və hüquqi şəxslərin, dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının, idarələrin, müəssisələrin və təşkilatların qarşılıqlı münasibətlərində başlıca vasitə olan dildir.

b) bu qanuna görə, qeyri-dövlət dili dövlət dilindən başqa istənilən başqa bir dili və Gürcüstanın tarixi və mədəni irsi olan başqa dilləri ifadə edir.

5-ci Maddə. Dövlət dilinin qorunmasının təminatı

1. Dövlət dilinin mühafizəsinin əsas qaranlı dövlətdir.

2. Dövlət orqanları dövlət dilinin mühafizəsini, sosial, iqtisadi və hüquqi mexanizmlərdən istifadə olunmasını təmin edirlər.

3. Dövlət dilinin sosial müdafiə mexanizmi bütün Gürcüstan vətəndaşlarının qanuni mənafeələrini nəzərə almaqla, Gürcüstanda yaşayan bütün sosial (etnik, milli) qruplar barəsində elmi baxımdan əsaslandırılmış dil siyasətinin yeridilməsini ifadə edir.

4. Dövlət dilinin iqtisadi, maliyyə mexanizmi onun sosial müdafiəsinin məqsədli büdcə və digər növ maliyyə təchizatını, müvafiq dövlət proqramlarının və elmi proqramların planlaşdırma-maliyyələşdirilməsini ifadə edir.

5. Dövlət dilinin hüquqi müdafiə mexanizmi Gürcüstan qanunvericiliyinin dövlət dili haqqında qanunda nəzərdə tutulan tələblərinin pozulduğu hallarda hüquqi və fiziki şəxslərin məsuliyyətinin təmin edilməsini ifadə edir.

6-cı Maddə. Dövlət dilinin və digər (qeyri-dövlət) dillərinin işlədilməsinin təminatı

1. Dövlət bütün vətəndaşlara dövlət dilində dövlət və yerli özünüidarə orqanları, müəssisələr və təşkilatlar ilə əlaqələr qurmaq üçün müvafiq şərait yaratmağa borcludur.

2. "Gürcüstanın "Ümuminzibati kodeksi" nə görə, Gürcüstan vətəndaşı açıq məlumatın qeyri-dövlət dilində saxlandığı hallardan başqa, dövlət dilində açıq məlumatla təmin olunmalıdır.

3. Gürcüstanın "Ümuminzibati kodeksi" nə və Gürcüstan "İctimai xidmət haqqında" qanununa görə, hər bir ictimai qulluqçu dövlət dilində xidməti məlumatla təmin olunubdur.

4. İctimai qulluqçu dövlət dilini yalnız peşə və xidməti vəzifələrini yerinə yetirmək üçün lazım olan səviyyədə bilməlidir.

7-ci Maddə. Təhsil dilinin sərbəst seçimi

1. Qüvvədə olan müvafiq qanuna görə, Gürcüstanda yaşayan bütün şəxslərin təhsil dilini seçmək hüququ var.

Qüvvədə olan müvafiq qanuna görə, Gürcüstan ərazisində yaşayan vətəndaşlar və etnik qruplar tərəfindən yaradılan əcnəbi dilli tədris müəssisələrində dövlət dilinin tədrisi məcburidir.

8-ci Maddə. Dil üzrə dövlətin xarici siyasətinin prinsipləri

Digər dövlətlərlə qərarlaşdırılmış beynəlxalq hüquq normalarını və sazişləri nəzərə almaqla, Gürcüstanın dövlət dilinin ölkə xaricində öyrənilməsinə hərtərəfli yardım göstərir.

9-cu Maddə. Dövlət dili proqramı

1. Dövlət dili proqramının hazırlanmasını və həyata keçirilməsini qanunvericilik tərəfindən bu məqsədlə səlahiyyət verilmiş orqanlar təmin edirlər.

2. Dövlət dili proqramı, bir qayda olaraq, dövlət dilində ədəbiyyatın məqsədli nəşri, müvafiq elmi araşdırmaların maliyyələşdirilməsi, dövlət strukturlarında çalışan kadrları hazırlamaq üçün şəraitin yaradılması, dil mədəniyyətini təkmilləşdirmək məqsədilə təhsil sistemində kömək edilməsi kimi istiqamətləri nəzərdə tutur.

3. Dövlət dili proqramının tam, yaxud qismən maliyyələşdirilməsi dövlət büdcəsi tərəfindən qabaqcadan nəzərdə tutulmalıdır.

II Fəsil

Gürcüstan vətəndaşlarının dili işləmək sahəsində hüququn qanunvericiliklə nəzərdə tutulması

10-cu Maddə. Gürcüstan vətəndaşının dili işləmək sahəsində hüquqlarının təminatı.

1. Gürcüstanın bütün vətəndaşları dövlət orqanları ilə ünsiyyatda bu qanunda nəzərdə tutulduğu kimi, dövlət dilindən istifadə etməlidirlər.

2. Dövlət hər bir vətəndaşına dövlət dilini öyrənməsi və işləməsi üçün şərait yaratmalıdır.

3. Vətəndaşların dil, hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi digər vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının pozulmasına səbəb olmamalıdır.

11-ci Maddə. Vətəndaşın dövlət dilində rəsmi sənədləri əldə etmək hüququ

Hər bir Gürcüstan vətəndaşının orijinala uyğun dildə verilən arxiv sənədlərinin surətlərindən başqa, özü haqqında dövlət və yerli özünüidarə orqanlarında olan rəsmi sənəd və məlumatları, dövlət dilində tələb etmək və qanunla müəyyənləşdirilən qaydada almaq hüququ var.

III Fəsil

Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının və idarələrin fəaliyyət, kargüzərlik və hüquq icrası dili

12-ci Maddə Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının və idarələrin kargüzərlik dili

1. Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının fəaliyyəti, bu qanunla və digər qanunvericilik aktları ilə müəyyənləşdirilən istisnalardan başqa, dövlət dilində həyata keçirilir.

2. Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarında kargüzərlik dövlət dilində həyata

keçirilir.

3. İctimai xidmət idarələri arasında qarşılıqlı əlaqələr, yazışmalar və əməkdaşlıq dövlət dilində həyata keçirilir.

4. Dövlət və yerli özünüidarə orqanları fiziki və hüquqi şəxslərin ərizələrini, şikayətlərini və təkliflərini dövlət dilində qəbul edir, onlara baxır və cavab verir.

5. Nümayəndəli özünüidarə orqanı - Sakrebulo bu qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada Sakrebulonun və onun təbəçiliyindəki müvafiq icra orqanlarının fəaliyyəti ilə bağlı dövlət dili ilə bərabər yerli əhalinin böyük əksəriyyətinin anladığı digər dillərdən istifadə haqqında qərarlar qəbul etməkdə özünün ümumi tərkibinin əksəriyyəti ilə səlahiyyətlidir.

6. Bu maddənin 5-ci bəndində nəzərdə tutulan qərarların qəbul edildiyi hallarda yerli özünüidarə orqanları dövlət dili ilə bərabər aşağıdakılarla bağlı hüquqlara malikdirlər:

a) iclasları və digər şifahi dinləmələri müvafiq qeyri-dövlət dilində aparmaq;

b) Sakrebulonun yurisdiksiyası ərazisində daimi yaşayan fiziki şəxslərlə müvafiq qeyri-dövlət dilində şifahi, yaxud yazılı şəkildə rəsmi əlaqələr qurmaq;

c) müvafiq qeyri-dövlət dilində kargüzərliq həyata keçirmək və daxili istifadə ilə bağlı sənədləri tərtib etmək;

d) bu maddənin "c" bəndində qeyd edilməmiş Gürcüstanda rəsmi əlaqələr üçün lazım gələn sənədləri və digər növ kargüzərliq materiallarını dövlət dilində tərtib etdikdən sonra onları müvafiq qeyri-dövlət dilinə tərcümə etmək və bu dildə işlətmək.

7. Bu maddənin 5-ci bəndində nəzərdə tutulan qərarlar qəbul edildiyi halda müvafiq yerli özünüidarə orqanları aşağıdakılara əməl etməyə borcludurlar;

a) müvafiq qeyri-dövlət dilini bilməyən, yaxud dövlət dilində səlahiyyətini həyata keçirmək və xidməti vəzifəsini yerinə yetirmək istəyən Sakrebulo üzvləri və yerli özünüidarə orqanlarının ictimai qulluqçuları bütün müvafiq şərtlərlə birlikdə öz səlahiyyət və xidməti vəzifələrini dövlət dilində həyata keçirmək hüququ ilə təmin edilməlidirlər. Bu isə aşağıdakıları bildirir: iclaslarda və şifahi dinləmələrdəki çıxışları dövlət dilinə tərcümə etmək, qeyri-dövlət dilində yerinə yetirilmiş sənədləşdirməni və məlumatı tərcümə etmək və təsdiq edilmiş tərcümə şəklində təhvil vermək, dövlət dilində icra edilmiş sənədləri və məlumatı isə müvafiq qeyri-dövlət dilinə tərcümə etmək və tərcüməni təsdiq edilmiş şəkildə təhvil vermək.

b) qeyri-dövlət dilində keçirilən iclasların gündəliyini və protokolunu dövlət dilinə tərcümə etmək və iki həftədən gec olmayaraq, xüsusi qaydada təsdiq edilmiş bir məcburi nüsxəni yerli idarənin müvafiq dövlət orqanının rəhbərinə təqdim etmək;

c) bu maddənin 6-cı bəndinin "d" yarım-bəndində göstərilən material və sənədlərin, eləcə də səlahiyyətli dövlət orqanlarının nəzarətində olan və smetəsi Gürcüstan prezidenti tərəfindən təsdiq edilən sənədlər dövlət dilində tərtib edilməlidir;

d) bu maddənin 6-cı bəndinin "c" yarım-bəndinə uyğun olaraq, səlahiyyətli dövlət orqanları tələb edərkən, qeyri-dövlət dilində tərtib edilmiş sənədləri öz vəsaitləri hesabına tərcümə etmələrini və müvafiq qaydada təsdiq edilmiş rəsmi tərcüməni tanış olmaq üçün təqdim edilməsini təmin etmək;

e) Sakrebulonun yurisdiksiyası altında olan ərazi xaricində daimi yaşayan

hüquqi və fiziki şəxslərlə dövlət dilində şifahi, yaxud da yazılı şəkildə rəsmi əlaqələr qurmaq;

f) Sakrebulo yurisdiksiyası ərazisində yaşayan fiziki şəxs tələb etdikdə onunla dövlət dilində şifahi, yaxud yazılı şəkildə əlaqə qurmaq

g) dövlət orqanları ilə və digər özünüidarə inzibati ərazi orqanları ilə əlaqələri, yazışma və əməkdaşlıqı ancaq dövlət dilində həyata keçirmək.

13-cü Maddə. Hüquq yaradıcılığı və qanunvericilik fəaliyyətinin dili

1. Gürcüstanda hüquqi aktlar gürcü dilində hazırlanır və qəbul edilir (dərc edilir), Abxaziyada isə bu işlər həm də abxaz dilində yernə yetirilir.

2. Qanunvericilik təşəbbüsü qaydası ilə qanun layihəsinin Gürcüstan Parlamentinə təqdimi gürcü dilində həyata keçirilir.

3. Hüquqi normativ aktlar rəsmi şəkildə gürcü dilində dərc edilir, Abxaziyada isə həm də abxaz dilində dərc edilir.

14-cü Maddə. Hüquq icrasının dili

Gürcüstan Kostitutsiyasına və prosesual qanunvericiliyə görə, Gürcüstanın ərazisində hüquq icrası dövlət dilində həyata keçirilir.

15-ci Maddə. Gürcüstanın hərbi və digər silahlı qüvvələrində dilin tətbiqi

1. Gürcüstanın hərbi və digər silahlı qüvvələrində rəsmi fəaliyyət gürcü dilində həyata keçirilir.

2. Gürcüstanın hərbi və digər silahlı qüvvələrində xidmət dil və hərbi əmrlər dili gürcü dilidir.

16-cı Maddə. Möhür, ştam, ştempl, blank, elan və bildiriş mətnlərinin dili

1. Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarında möhür, ştam, ştempl, blank, elan və bildiriş mətnləri dövlət dilində tərtib edilir. Bu qanunun 12(5) maddəsində rəsmi şəkildə həm də qeyri-dövlət dilindən istifadənin nəzərdə tutulduğu bölgə və rayonlarda müvafiq qeyri-dövlət dillərindən birində tərtib edilmiş müvafiq mətndən əlavə olaraq istifadə edilməsinə yol verilir.

2. Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarında rəsmi açıq elan və bildirişlərin mətni dövlət dilində yerinə yetirilir. Bu qanunun 12(5) maddəsində rəsmi şəkildə həm də qeyri-dövlət dilindən istifadənin nəzərdə tutulduğu bölgə və rayonlarda müvafiq qeyri-dövlət dillərindən birində tərtib edilmiş müvafiq mətndən əlavə olaraq istifadə edilməsinə yol verilir.

VI Fəsil

Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarında qeyri-dövlət dillərindən istifadə

17-ci Maddə. Xarici əlaqələr dili

1. Dövlət və yerli özünüidarə orqanları, həmçinin onların qulluqçuları xarici qarşılıqlı əlaqələr qurarkən dövlət dili ilə bərabər hər iki tərəf üçün qəbul edilə bilən istənilən hər hansı bir qeyri-dövlət dilini tətbiq etməkdə səlahiyyətli dirlər.

2. Qeyri-dövlət dilində xarici əlaqələr qurarkən və sənədlər (sazişlər, müqavilələr və s.) tərtib edərkən, dövlət və yerli özünüidarə orqanları göstərilən sənədləri dövlət dilində tərtib etməlidirlər və bu sənədlərin qeyri-dövlət dilində tərtib edilmiş sənədlərlə bərabər hüquqi qüvvəsi vardır.

V Fəsil

Seçkilərin, referendumların, plebisitlərin və digər rəsmi tədbirlərin dili

18-ci Maddə. Seçki dili

Gürcüstan prezidentinin, Parlament və yerli özünüidarənin nümayəndəli orqanlarının seçkiləri, eləcə də, dövlət orqan və idarələrinə vəzifəli şəxslərin

seçkiləri Gürcüstanın qüvvədə olan qanunvericiliyi tərəfindən müvəqqəti xarakterli fərqli normalar nəzərdə tutulmadıqda, seçki sənədləşdirmələri və seçki prosedurları dövlət dilində yerinə yetirilir.

19-cu Maddə. Referendum və plebisitlərin dili

1. Gürcüstanda referendum və plebisitlər Gürcüstanın qüvvədə olan qanunvericilik tərəfindən müvəqqəti xarakterli fərqli normalar nəzərdə tutulmadıqda, dövlət dilində hazırlanı və keçirilir.

2. Gürcüstanın qüvvədə olan qanunvericilik tərəfindən müvəqqəti xarakterli fərqli normalar nəzərdə tutulmadıqda, referendum və plebisitlərin bülletenləri və onların keçirilməsi nəticəsində qəbul edilən qərarlar dövlət dilində tərtib edilir.

20-ci Maddə. Müsəbiqə və attestasiyaların dili

1. Gürcüstanın "Dövlət xidməti haqqında" qanununda nəzərdə tutulan dövlət və yerli özünüidarə orqanlarında keçirilən müsəbiqə və attestasiyalar və onlarla bağlı sənədlərin tərtibi dövlət dilində həyata keçirilir.

21-ci Maddə. Digər rəsmi tədbirlərin dili

1. Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının, idarə, təşkilat və müəssisələrin rəsmi tədbirləri (qurultaylar, sessiyalar, iclaslar, simpoziumlar, qəbullar və s.) dövlət dilində keçirilir. Tədbir iştirakçıları qeyri-dövlət dilindən istifadə etdikdə dövlət dilinə tərcümə yerinə yetirilməlidir.

2. Bu maddənin 1-ci bəndi Gürcüstan ərazisində təşkil edilən beynəlxalq xarakterli rəsmi tədbirlərə tətbiq edilmir.

VI Fəsil

Xüsusi adların və adların dili

22-ci Maddə. Toponimlərin və kartoqrafiya nəşrlərinin dili

1. Qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun olaraq, toponimlər rəsmi şəkildə dövlət dilində yaradılır və göstərilir. Bu toponimlər tərcümə edilmirlər və başqa dillərdə isə ədəbi dil normaları ilə müəyyən edilmiş transliterasiya qaydasına uyğun verilir.

2. Toponimlərlə bağlı digər məsələlər "Coğrafi obyektlərin adlandırılması haqqında" Gürcüstan qanununa görə həll edilir.

23-cü Maddə. Gürcüstan vətəndaşının ad və soyadının yazılması

1. Gürcüstanda daimi yaşayan Gürcüstan vətəndaşının adı, atasının adı və soyadının rəsmi qeydiyyatı və işlədilməsi dövlət dilində həyata keçirilir.

2. Gürcüstanda bütün şəxslərin öz soyadını (atasının adını) və adını öz ana dilində işlətmək hüququ var. Eləcə də qüvvədə olan qanunvericilik tərəfindən müəyyən edilən qaydada onların rəsmi şəkildə tanınmasına hüququ var.

3. Ad, atanın adı və soyadı dövlət dilindən başqa dillə, başqa dildən dövlət dilinə müəyyən edilmiş transliterasiya qaydalarını nəzərə almaqla, müvafiq ədəbi dil normaları ilə keçirilir.

4. Ad, atanın adı və soyadının dəyişdirilməsi, yaxud düzəlişi müəyyən edilmiş qanun qaydası ilə dövlət dilində yerinə yetirilir.

24-cü Maddə. Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının, müəssisələrin, istehsal və təşkilatların adlarının dili

1. Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının rəsmi adları dövlət dilində yaradılır və göstərilir. Bu adların dövlət dili ilə bərabər, qeyri-dövlət dillərindən biri ilə qeyd edilməsinə də yol verilir. Müəssisələrin, istehsal və təşkilatların adları dövlət dilində dövlət siyahısına daxil edilir.

2. Gürcüstanda ictimai və xüsusi hüquqi şəxslərin adları Gürcüstan prezidentinin fərmanı ilə müəyyən edilən ümumi qaydaya uyğun şəkildə həyata keçirilir.

25-ci Maddə. Rəsmi adların yerləşdirilməsi

1. Rəsmi adlar gürcü və abxaz dillərində verildikdə, gürcü dilində mətn solda (yuxarıdan), abxaz dilində mətn isə sağdan (aşağıdan) yerləşdirilir.

2. Bu qanunla müəyyən edilən hallarda rəsmi adlar dövlət və qeyri-dövlət dilində verildikdə, dövlət dilində yerinə yetirilmiş mətn solda (yuxarıdan), qeyri-dövlət dilində yerinə yetirilmiş mətn isə sağda (aşağıdan) yerləşdirilir.

3. Rəsmi adlar gürcü, abxaz və qeyri-dövlət dillərində verildikdə, gürcü dilində mətn solda (yuxarıdan), abxaz dilində mətn mərkəzdə, qeyri-dövlət dilində olan mətn isə sağda (aşağıda) yerləşdirilir.

4. Bütün digər hallarda dövlət dilində yerinə yetirilmiş mətn digər dillərdə yerinə yetirilən mətnlərdən solda, yaxud yuxarıda yerləşdirilir.

5. Qeyri-dövlət və dövlət dillərində yerinə yetirilmiş mətnlərdən eyni vaxtda istifadə edərək, qeyri-dövlət dilindəki şriftin ölçüsü dövlət dilindəki şriftin ölçüsündən böyük olmamalıdır.

26-cı Maddə. Əmtəə (istehlak) işarələrinin dili

1. Dövlət dilində ifadə edilmiş əmtəə (istehlak) işarələrinin dili dil, yaxud simvolik tərzdə ictimai əxlaqı, yaxud şəxsi ləyaqəti təhqir etməməlidir.

2. Gürcüstan Dövlət Dil Palatası göstərilən məsələləri qiymətləndirməkdə və dövlət dilini düzgün şəkildə işlətməyi tələb etməkdə səlahiyyətlidir.

VII Fəsil

Açıq informasiyanın və kütləvi informasiya vasitələrinin dili

27-ci Maddə. Açıq informasiyanın dili

1. Ərizələrin, xəbərdarlıq məktublarının, plakatların, lövhələrin, afişaların, reklamların və açıq məlumat üçün irəlicədən müəyyən edilən digər vizual informasiyaların mətnləri dövlət, yaxud fərdi hüquqi vahidlər tərəfindən nəşr edilib-edilməyəcəyinə baxmayaraq, ictimai əsəyişin, sağlamlığın, ictimai əxlaqın, təhlükəsizliyin, dövlət təhlükəsizliyinin, istehlakçının hüquq və əmək təhlükəsizliyinin mühafizəsi üçün zəruriliyi nəzərə alınaraq dövlət dilində yerinə yetirilir. Dövlət dilində yerinə yetirilmiş mətn tərcüməsi ilə də verilə bilər.

2. Bu qanunun 12(5) maddəsinə görə, rəsmi şəkildə qeyri-dövlət dillərinin tətbiqi nəzərdə tutulduğu bölgə və rayonlarda mühüm əhəmiyyət daşıyan məlumatlar, o cümlədən xəbərdarlıqlar, ehtiyat məlumatlar və ictimaiyyət üçün açıq olan yerlərdə özünü göstərən sağlamlığın mühafizəsi ilə bağlı olan informasiyalar və məlumatlar da həmçinin qeyri-dövlət dillərində verilə bilər.

28-ci Maddə. İctimai soraq və digər məlumat materiallarının dili

1. Gürcüstanda yayılması üçün irəlicədən müəyyən edilən və fiziki və / yaxud hüquqi şəxs tərəfindən qeyri-dövlət dilində nəşr edilən sorğular və bəzi digər məlumat materialları gürcü dilindən tərcüməsi ilə birlikdə verilməlidir.

2. Bu maddənin 1-ci bəndinin qüvvəsi yalnız dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən nəşrlərə tətbiq edilir.

29-cu Maddə. Kütləvi informasiya vasitələrinin dili

1. Qüvvədə olan qanunvericiliyə görə, Gürcüstanda gürcü dilində qeydiyyatdan keçirilmiş televiziya və radio verilişləri dövlət dilində məlumatı ümumi əfir vaxtının 90%-dən az olmamaqla verməlidirlər.

2. Bu maddənin 1-ci bəndində göstərilən verişlərlə bağlı kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən ictimai şəkildə nümayiş etdirilən audio-vizual məhsullar tərcümə və dublyaj edilərkən dövlət dili tətbiq edilir.

30-cu Maddə. Reklamların dili

1. Kütləvi informasiya vasitələrində reklam dilinin tətbiqinə aid hüquqi əsasları "Reklam haqqında" qanun, bu qanun və digər qanunvericilik aktları müəyyənləşdirir.

2. Elektron kütləvi informasiya vasitələrində reklam elanları qeyri-dövlət dilində mətnlə birlikdə verildikdə gürcü dilindəki variant başqa dildəkinə nisbətən daha ifadəli, asan oxunaqlı və asan dinlənən olmalıdır.

VIII Fəsil

Digər sahələrdə dilin tətbiqi

31-ci Maddə. İstehlakçı hüququnun müdafiəsi

Məhsul haqqında məlumatın verilməsi ilə əlaqədar istehlakçı hüququnun müdafiəsi haqqında qanun işlənib hazırlanmalıdır.

32-ci Maddə. Elm sahəsində dilin tətbiqi

Akademik, yaxud elmi dərəcə almaq üçün təqdim edilən və açıq şəkildə müdafiə edilən elmi işlər qanunvericiliklə müəyyən edildiyi hallardan başqa, dövlət dilində yerinə yetirilir.

33-cü Maddə. İnformasiya sahəsində dilin tətbiqi

1. Dövlət hakimiyyəti və dövlət idarəsi orqanları, bələdiyyə idarələri, hüquq-mühafizə orqanları, digər dövlət orqanlarını və dövlət təşkilatları üçün informasiya texnikası dövlət dilində təmin edilməli və həyata keçirilməlidir.

2. Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarında istifadə edilən kompüter texnikası mətni dövlət dilində yerinə yetirməlidir.

34-cü Maddə. Mədəniyyət sahəsində dilin tətbiqi

1. Mədəniyyətin bütün sahələrində dövlət dilinin tətbiqi təminatlıdır.

2. Gürcüstan vətəndaşını dünya mədəniyyətinin nailiyyətləri ilə mükəmməl tanış etmək məqsədilə dövlət aşağıdakılara imkan yaradır.

a) bədii, siyasi, elmi və digər ədəbiyyatın dövlət dilinə tərcümə edilməsinə və bu dildə nəşrinə;

b) kinofilmlərin və videolentlərin və digər audiovizual əsərlərin dövlət dilinə tərcüməsinə və bu dildə açıq göstərilməsinə.

IX Fəsil

Dövlət dilini bilmək tələbləri

35-ci Maddə. Dövlət dilini bilmək tələblərinə uyğun olaraq şəxsin qiymətləndirilməsi

1. Qanunda nəzərdə tutulan vəzifə tələblərinə uyğun olaraq, şəxsin dövlət dilini bilməsinin qiymətləndirilməsi dövlət imtahanlarında həyata keçirilir.

2. Açıq xidmət üçün vacib olan dövlət imtahanlarını keçirmək və dili bilmək qaydasını Təhsil Nazirliyi və Gürcüstan Dövlət Dil Palatası tərəfindən təqdim edilən layihə əsasında müvafiq fərmanla Gürcüstan prezidenti müəyyənləşdirir.

3. İmtahan vermiş şəxsə müvafiq sertifikat verilir və onun açıq qulluqçu kimi iş qəbulu vaxtı həmin sertifikatın təqdimi vacibdir.

4. Dövlət dilində orta təhsil, ixtisasa təhsili, yaxud ali təhsil almış şəxslər dil üzrə dövlət imtahanı vermirlər.

XI Fəsil

Dövlət dilinin mühafizəsinə nəzarət və müvafiq dövlət idarələrinin bu sahədə səlahiyyətləri

36-cı Maddə. Dövlət dilinin mühafizəsinə nəzarəti həyata keçirən orqanlar

1. Dövlət dilinin mühafizəsinə öz səlahiyyətləri daxilində Gürcüstan Prezidenti, Gürcüstan Parlamenti, hökumət idarələri, Dövlət Dil Palatası və digər dövlət idarələri həyata keçirirlər.

2. Gürcüstan Dövlət Dil Palatası dövlət idarəsinin tabeliyindədir və Gürcüstan Prezidentinə hesabat verir.

37-ci Maddə. Gürcüstan Prezidentinin yanında dövlət dili üzrə daimi dövlət komissiyası

1. Gürcüstan Prezidentinin yanında dövlət dili üzrə daimi dövlət komissiyasını Gürcüstan Prezidenti yaradır, onun nizamnamə və tərkibini təsdiq edir, eyni zamanda bu komissiyanın sədridir.

2. Dövlət dili üzrə daimi dövlət komissiyası tərəfindən müəyyən edilən gürcü ədəbi dil normalarına əməl edilməsi məcburidir.

XII Fəsil

Dövlət dili haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət

38-ci Maddə. Dövlət dili haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət

Dövlət dili haqqında qanunvericiliyi pozan şəxs Gürcüstan qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyır.

39-cu Maddə. Dövlət dili haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsul olan şəxslər

1. Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının, idarə və təşkilatlarının rəhbərləri qüvvədə olan qanunvericiliyə görə, dövlət dili haqqında qanunvericilik tələblərinin onların tabeliyində olan instansiyalar dairəsində yerinə yetirilməsinə görə şəxsi məsuliyyət daşıyırlar.

2. Xidmət sahəsinin idarələri (təşkilatları) xidmət sahəsinin müvafiq vəzifəli şəxsi, yaxud sırası əməkdaşı tərəfindən dövlətə, yaxud Gürcüstan vətəndaşına dövlət dili haqqında qanunvericiliyin pozulması ilə vurulmuş zərəri mülki qanunvericiliyə uyğun olaraq tamamilə ödəməlidirlər.

XII Fəsil

Keçid və ümumi müddəalar

40-cı Maddə. Ticarət (istehlak) nişanlarının bu qanunla uyğunluğa gətirilməsi

Bu qanun fəaliyyətə başlamasına qədər qeydə alınmış və / yaxud istifadə edilmiş ticarət (istehlak) nişanları qanunun fəaliyyətə başladığı gündən 6 ay müddətində bu qanunun 28-ci maddəsinin 1-ci bəndindəki tələblərə uyğunlaşdırılmalıdır.

41-ci Maddə. Bu qanun üçün qəbul oluna bilən normativ aktlar

Bu qanunun fəaliyyətə başlaması ilə əlaqədar, Gürcüstan Dövlət Dil Palatası maraqlı Nazirliklər və idarələrlə birlikdə 3 ay müddətində aşağıdakıları hazırlamalıdır:

a) bu qanuna əsaslanaraq, aşağıdakı qanunvericilik aktlarında dəyişikliklər və əlavələr haqqında qanun layihələrini:

- Gürcüstanın "Ticarət nişanları haqqında" qanunu;

- Gürcüstanın "Ümumi inzibati kodeksi";

- Gürcüstanın "İstehsal fəaliyyəti haqqında" qanunu;
- Gürcüstanın "Açıq xidmət haqqında" qanunu;
- Gürcüstanın "Reklam haqqında" qanunu;

b) "Gürcüstan vətəndaşlığını qəbul etmək və açıq xidmətdə müvafiq vəzifə tutmaq istəyən şəxslərin dövlət dilinə bələd olmasını müəyyənləşdirən imkanları vermək qaydası haqqında" Gürcüstan prezidentinin fərmanı.

42-ci Maddə. Qanunun fəaliyyətə başlaması

Bu qanun dərc edildiyi andan, 6(4), 38 və 39-cu maddələrdən başqa, qüvvəyə minmiş hesab edilməlidir,

6(4), 38 və 39-cu maddələr isə bu qanun qəbul ediləndən 5 il sonra qüvvəyə minirlər.

Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevnadze.

**Milli azlıqların hüquqları haqqında
beynəlxalq aktlar toplusu.**

(Sənədlərdən çıxarışlar).

Bakı, Nurlan, 2005, 130 səh.

Bilgisayar tərtibi:

SEVİNC HÜSEYNOVA

Yığıcı:

GÜLTƏKİN YAQUBOVA

Yığılmağa verilib: 10.07.2005.

Çapa imzalanıb: 11.07.2005.

Həcmi: 8 ç.v. Format: 60x88 1/2

Ofset çap üsulu

Sayı: 300.

Qiyməti müqavilə yolu ilə

*Kitab «Nurlan» nəşriyyat-poligrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.*